

કચ્છ ગિજ્ઞ સ્મારક ગ્રંથમાળાનો

ઉપોદ્ધાત

મહારાવ સર શ્રી ખેંગારજી સવાઈ બહાદુર એમના સગીરપણામાં નિમાયેલી રિજન્સીએ સરકારની પરવાનગી લઇને ઈ. સ. ૧૮૮૦માં ઓનરેબલ જેમ્સ ગિજ્ઞ સી. એસ. આઈ., જેઓએ વખતે વાઈસરોય અને ગવર્નર-જનરલની કાઉન્સિલના મેમ્બર હતા, અને જેઓ એક વખતે મુંબઈ યુનિવર્સિટીના વાઈસ-ચાન્સેલર હતા, તેમના કચ્છ કાઠિયાવાડ તથા ગુજરાત સાથેના સંબંધના સ્મરણાર્થ તથા ગુજરાતી સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિને ઉત્તેજન આપવા માટે સોસાયટીને રૂ. ૨૫૦૦)ની નોટા સ્વાધીન કરી છે. એના વ્યાજમાંથી વખતોવખત ધનામ આપી પુસ્તકો રચાવવામાં આવે છે; અને એ પુસ્તકો સોસાયટી છપાવે છે. આજસુધી આ ફંડમાંથી નીચેના પુસ્તકો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે:

પુસ્તક	કર્તા	કીમત
૧. ઉદ્યોગથી થતા લાભ અને આળસથી શ્રી. નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ		૦-૪-૦
થતી હાનિ		
૨. માંદાની માવજત	ડૉ. નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ છત્રપતિ	૦-૨-૦
૩. જીવનંતુ અને વનસ્પતિની અભિ- નારાયણ હેમચંદ્ર		૦-૪-૦
યખીઆ		
૪. રણજીતસિંહ	શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ખીર્તાબરદાસ	
	દેરાસરી	૧-૦-૦
૫ માહિન્દ રટ્ટઅટ ઓફીસ્ટન	શ્રી. ચૂનીલાલ માણેલાલ ગાંધી	૦-૧૨-૦
૬. લોડ લોરેન્સ	શ્રી. વિશ્વનાથ પ્રજુરામ વૈદ્ય	૦-૧૨-૦
૭. બ્રાહ્મણના સોળ સંસ્કાર	શ્રી. ગોરાભાઈ રામદાસ પાઠક	૧-૦-૦
૮. હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા અને લોકશિયતિ	શ્રી. બળવંતરાય મહાદેવરામ	૧-૪-૦
૯. વનસ્પતિશાસ્ત્ર (આર્થિક દૃષ્ટિએ)	શ્રી. છાટાલાલ બાળકૃષ્ણ પુરાણી	૧-૦-૦
૧૦ આહારશાસ્ત્રપ્રવેશ	શ્રી. ભોગલેકર અને સંત	૦-૮-૦
૧૧ અભિનયકલા	શ્રી. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ	*
	દિવેટિયા	૦-૮-૦

मुकद्दमा

(“ रहमते आल्म ” का गुजराती तरजुमा)

मुझे यह सुनकर बड़ी खुशी हुई के मेरी किताब “ रहमत आल्म ” का तरजुमा गुजराती जवान में हो रहा है। यह खुशी इस लिये भी और ज्यादा है के यह काम एक हिन्दू दोस्तने मुझे अपनी खुशी से अजाम दिया है। इस खुशीमें मशीद^१ इजाफा^२ यह जान कर हुआ के हिन्दू दोस्त एक नेकबस्त हिन्दू खातून बनमाला रहन बिनत नगहरि साहर है

इस किताब के लिखने से मेरा मकसद^३ यह था के कम लिखे पढ़े लोग भी हमारे पयगम्बर (स ल. अ) के नाम, काम और पयगाम^४ से वाकिफ हो जायें—फिर मैंने इसका तरजुमा हिन्दी जवान में शाये^५ कराया ताके हिन्दू भाई अपने हमवतन और पड़ोसी मुसलमानों के मुकद्दम रहनुमा^६ के सच्चे हालात से वाकिफ हों ताके आपस की बेगानगी^७ दूर हो और इस्लाम के उस अस्त^८ मकसद से आगाह^९ हों, जिसको दुनिया के हर छयरखाह और नेकोकार ने अपनी जिन्दगी को उसके मुताबिक सँवारने और बनाने में खुशी महसूस करता रहा है।

मुझे उम्मीद है के गुजराती पढ़ने वाले हिन्दू और मुसलमान दोनों में इस तरजुमे को मफबूलियत^{१०} हासिल हागी—य्या अजय के बोहोतेरे लोगों के लिय अपनी जिन्दगी के बनाने और सँवारने में इस छोटीसी किताब से मदद मिले ! वस्तलाम.

दाइल मुसन्नेफीन आसमगट (जु० पी०)

दाब्बाल सन १३६३ हिजरी }

हेबमैदा^{११}
सैयद सुलेमान नदवी

१. विषेश २. बघारो ३. उद्देश ४. संदिशा ५. प्रकट ६. पवित्र आगेवान
७. जुदाई ८. उच्च ९. जाणकार १०. स्वीकार ११. सेवक.

તારીફ

હજરત મોહંમદ (સ. અ.)નું ટૂંક જીવનચરિત્ર જેનું નામ “ રફ-મતે આલમ ” છે તે ફેટવાંક વર્ષ અગાઉ ઉસ્તાદે મોહતરમ અદલામા સૈયદ સુલેમાન નવ્વી સાહેબે બાળકો માટે લખ્યું હતું. એની ફેટલીક નકસો અમદાવાદમાં પણ આવી હતી. તેમાંની એક પ્રત મારા પ્રિય બાઈ ગુલામ-રસુલ કુરેશી સાહેબે પણ ખરીદી. એ દિવસો દરમિયાન શ્રી વનમાલા બહેન (હરિજન આશ્રમ અમદાવાદ) તેમની પાસે ઉર્દૂ શીખી રહ્યા હતાં. બાઈ કુરેશીએ આ પુસ્તિકા તેમને આપી. અમુક દિવસો પછી તેઓ વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ અગે જોલ જવાની તૈયારીમાં પડ્યા હતાં ત્યારે તેમને વિચાર આવ્યો કે, જોલમાં કંઈ વિદ્યા-વ્યવસાય ચાતુ રાખવો જોઈએ. માનાઈ મિત્ર ગુલામરસુલ કુરેશી સાથે તેમણે આ બાબતમાં ચર્ચા કરી. કુરેશી સાહેબે કહ્યું કે સૌથી સરસ વાત તો એ છે કે તમે આ પુસ્તિકા સાથે લઈ જાઓ અને ત્યાં તેનું ગુજરાતી કરી નાખજો; જોઈએ લાભો થશે. એક તો એ કે, તમને વ્યવસાય મળી રહેશે અને બીજું તમારું ઉર્દૂ બાબતુ જ્ઞાન સ્પષ્ટ અને વિશાળ થશે.

વિચિત્ર ઘટના તો એ છે, કે હું પણ સદગુરુ પુસ્તિકાને ગુજરાતી અનુવાદ કરાવવાના વિચારમાં જ હતો અને શ્રી હોદુબાઈ નાયક એમ. એ., જેઓ ડોક્ટરની ડિગ્રી મેળવવા ખાનખાનાન (અકમ-ના કમાન્ડર-ઇન્-ચીફ) વિશે એક આર્ટિકલ (મેખ) લખી રહ્યા હતા અને મારા ‘ તારીખે ગુજરાતના ’ પહેલા અંકનો ગુજરાતી તરજુમો મોંઝી દેખરેખ નીચે કરી રહ્યા હતા, તેમને એ જ પુસ્તિકાના બાબાન્તર વિશે મેં સૂચના કરી અને તેમણે ખુશી સાથે તે વાત કબૂલ ગાળી.

એક વખતે શ્રી. વનમાલા બહેન મારી પાસે આવ્યાં અને પ્રસ્તુત બિના સબંધી જ મારી સલાહ સૂચના માગી અને એવું યાદ આવે છે કે, તેમણે કહ્યું કે હું તેનો અનુવાદ કરી ચૂકી છું. મને આ વસ્તુ જાણી

ધણે આનંદ થયો અને મેં તેમની દિંમતને દરેક રીતે પ્રોત્સાહન આપ્યું. પુલ્કનો આભાર કે આજે સદરહુ અનુવાદ સોસાયટી તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ રહ્યા છે. હું ધારું છું ત્યાંસુધી એમ કહી શકું કે આ અનુવાદ સાચો, સારો અને ખાલકો મારે લાભદાયી છે. આ પુસ્તિકા દિન્દુસ્તાન ભરમાં એટલી બધી વખણાઈ છે કે દક્ષિણ, પંજાબ, અવધ, બિહાર અને મુંબઈના જુદાજુદા ધરવામી મદ્રસા(શાળા)ઓ અને પ્રાથમિક નિશાળોના અભ્યાસક્રમમાં તે દાખલ કરવામાં આવી છે. ગુજરાતી ઉપરાંત દિન્દી અને બંગાળીમાં પણ તેના તરજુમા થયા છે. મળ ઉર્દૂમાં પણ આની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે. આ ઉપરથી તેના બહોળા ફેલાવાનો અંદાજ કાઢી શકાશે. ખીજ એક વસ્તુ એ પણ છે કે, આ પુસ્તિકાની બાષા બિલકુલ સરળ છે; અને પ્રસંગોની ચોકસાઈનો આમાં બહુ જ ખ્યાલ રાખ્યો છે. વળી પુસ્તક ટૂંકું હોવા છતાં તે સઘળી હકીકત બરાબર રજૂ કરે છે. અને આ બધું કેમ ન હોય? આ પુસ્તિકા એક એવી વ્યક્તિની કલમનો પાક છે કે જે ફને સીરત (ચરિત્રનિરૂપણ—કળા) માં કાબેલ છે. પ્રસ્તુત વિષય પર જ છ હજાર મંથે એમની કલમથી ઇસ્લામી દુનિયામાં સ્વીકાર અને માન પામી ચૂક્યા છે.

મને ખાતરી છે કે, દરેક વાચક આની સચોટ બિનાઓથી વાકેફ થશે અને શ્રી. વનમાલાબહેનનું બહુ ચાહશે. કેમ કે સાચા અર્થમાં તેમણે આ એક એવી વસ્તુ પોતાના તરફથી આપી છે કે જેની મારફત સાધારણ રીતે આમ જનતા અને ખાસ કરી બાળકો ચોક્કસ લાભ ઉઠાવશે.

શુ. ૧. મોસાયટી,

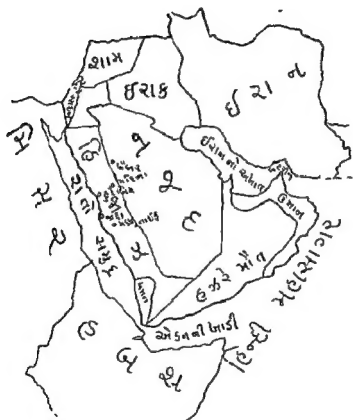
અમદાવાદ: તા. ૨૧-૮-૪૫

(તા. ૧૨ રમઝાન, ૧૩૬૪ હી. સ.)

સૈયદ અબ્દુલ હકીમ નદવી

હાજરત મહમ્મદ (મ. લ. અ.)ના સમયનો
અરબ પ્રદેશ

રહેમતે આલમ

પ્રારતાવિક

આપણા દેશની પશ્ચિમ તરફ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્રને એક કિનારે હિન્દુસ્તાન અને બીજે કિનારે અરમસ્તાન છે અરમસ્તાનના મોટા ભાગમાં તે રેતી અને પદ્મ છે. વચ્ચેના ભાગ તદ્દન અરબનો પ્રદેશ હિન્દુસ્તાન અને વેરાન છે ફક્ત એને કિનારે કિનારે થોડી લીંતોતરી છે અને એમાં જ એ મુઠકના વતનીઓ રહે છે

એ દેશની એક તરફ હિન્દી મહાસાગર, બીજી બાજુ ધરિનનો અખાત, ત્રીજી બાજુ રાતો સમુદ્ર અને ચોથી બાજુ જમીન છે જમીનની બાજુએ એ દેશ ધરિક (મેસોપોટમિયા) અને શામ સાથે જોડાયેનો છે તેથી તેને દ્વીપકલ્પ કહે છે જે ભાગ ગતા સમુદ્રને કિનારે કિનારે આવેનો છે અને શામ(સિરિયા)ની સરહદથી શરૂ થઈને ચમન સુધી પહોંચે છે તે હિન્દુસ્તાન કહેવાય છે ચમનનો પ્રદેશ રાતો સમુદ્રને કિનારે કિનારે હિન્દુસ્તાનથી એકત્રીત અખાત સુધી ફેલાયેલો છે આ અરબનો સૌથી વધુ ફળદ્રુપ, લીંતો અને વસ્તીવાળો પ્રદેશ છે આની પાસે એકત્રીત અખાતને કિનારે હરમૌત છે અને એમાં સમુદ્રના અરબી કિનારા પર એમાં અને ધરિનના અખાત ને કિનારે મદરીન અને એને મળેલું યમામા છે વચ્ચેના ભાગથી તે ધરિક (મેસોપોટમિયા) સુધીનો ભાગ નજ્દ કહેવાય છે

રાતો સમુદ્રને કિનારે કિનારે સિરિયાની સરહદથી ચમન સુધીનો જે ભાગ છે તે હિન્દુસ્તાન કહેવાય છે હિન્દુસ્તાનમાં ત્રણ

હિન્દુસ્તાન મશહર શહેર જૂના વખતથી છે એક મક્કા બીજું તોયીફ અને ત્રીજું યસરમ પચમઅર સાહેમનો

[અલ્લાહની એમની પર સલામ (શાન્તિ) હો] આ ત્રણે શહેરો સાથે મળી હોતો.

ઠાઈપણ માણસ ઠાઈ વાત કે પયગામ દર ઠાઈ ખીજ માણસને કહેવડાવે તો તે એ વાત અથવા પયગામ પોતાના ખુદાનો કાસિદ ઠાઈ વિશ્વાસપાત્ર માણસને કહે છે, અને એ માણસ એ વાત ખીજ માણસને કહે છે. આવા વિશ્વાસપાત્ર કાસિદ અથવા તો પયગામ લઈ જનારને હારસીમાં પયગમ્બર અને અરખીમાં રસૂલ કહેવામાં આવે છે.

ત્યારે અલ્લાહે પોતાની ઠાઈ વાત અથવા તો પયગામ પોતાના બન્દાઓને-બક્તોને પહોંચાડવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે એમણે પોતાના ધ્યારા બન્દાને આ કામ માટે પસંદ કર્યો. એનું જ નામ ખુદાનો કાસિદ, ખુદાનો પયગામ પહોંચાડનાર; પયગમ્બર. અરખના લોકો અને જ નખી અથવા રસૂલ કહે છે. ખુદાના આ કાસિદો અને રસૂલોનું કામ એ છે કે ખુદાની વાત એ બન્દા સુધી પહોંચાડે, અને એમને કહે કે તમારો ખુદા તમારી પાસે શી આશા રાખે છે, શું કરવાનો તમને હુકમ આપે છે, અને શું તે નીપર્બદ કરે છે. જે બન્દા એનું કહ્યું માને છે તેની પર અલ્લાહ ખુશ થાય છે અને જે નથી માનતા એની પર નારાજ થાય છે.

ખુદાએ ત્યારે આ દુનિયા બનાવી અને એમાં માણસોને વસાવવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે સૌથી પહેલાં જે માણસને પોતાની કુદરતથી પેદા કર્યો એનું નામ આદમ રાખ્યું. આ આદમમાંથી જ બધા પયગમ્બરોની આદમીઓ પેદા થયા છે. આ હઝરત આદમના પરંપરા વખતથી જ અલ્લાહે પોતાના બન્દાઓને સારી વાતો શીખવવા અને ખરાબ વાતોથી રોકવાને માટે પોતાના કાસિદો અને પયગમ્બરોની પરંપરા દુનિયામાં ચાલુ કરી.

આદમના વંશમાં હઝરત નૂહ એક મશહૂર પયગમ્બર થઈ ગયા. નૂહના વંશમાં હઝરત ઇબ્રાહીમ સૌથી મોટા પયગમ્બર થયા. તેઓ ઇરાક- (મેસોપોટેમિયા)માં પેદા થયા અને જીવન યતાં ઇબ્રાહીમનો વંશ સુધી ત્યાં જ રહ્યા. એ વખતમાં ઇરાકના લોકો ચાંદા; સૂરજ અને તારાની પૂજા કરતા હતા. હઝરત

ઈશ્વાહીમને આ જોઈને વિચાર આવ્યો કે શું તાગ ભગવાન હોઈ શકે ? જેવી રાત પૂરી થાય છે અને અજ્ઞાણ થાય છે કે તરત તે ઝાંખા પડવા લાગે છે અને સૂરજ જોગે છે ત્યારે તો બધા જ અદશ્ય થઈ જાય છે તેઓને થયું કે આવી ક્ષાની હસ્તીવાળા આજે ઉપર તો હું બરોસો નહીં કરી શકું. ફરી રાત પડી અને આંધા સામે નજર ગઈ અને વિચાર કર્યો કે કદાચ આની રોશનીમાં ખુદાઈ નૂર હશે. પણ જ્યારે એમ અદશ્ય થઈ ગયો, ત્યારે તેઓ બેની બિઠ્યા કે જે મારા પરવરદિગાર મને રસ્તો નહીં બતાવે તો મને સત્યનો રસ્તો ક્યાયથી મળશે નહીં. પછી એમણે વિચાર કર્યો કે ઠીક સૂરજની રોશની તો સૌથી વધારે છે તો એ અમારો દેવતા નહીં હોય ? પણ જ્યારે રાત્રિના અંધ-કારે આ મોટી રોશનીને પણ છુટાવી દીધી ત્યારે એમના દિલમાંથી અવાજ આવ્યો કે મારા પરવરદિગારનું નૂર (પ્રકાશ) તો એ નૂર છે કે જેમા અધારુ નથી હું તો એને જ ખુદા માનું છું કે જેણે આસમાન જમીન અને દુનિયા પેદા કર્યા છે પછી લોકોને પુકારીને કહ્યું કે હું તમારા મૂર્તિપૂજક ધર્મ છોડુ છું અને બધું છોડી દેશને એક સાચા ખુદાની આગળ શિર ઝુકાવુ છું. આથી ખુદાએ એમને પયગમ્બર બનાવ્યા અને આસમાન તથા જમીનની હપ્તકતોનું દક્ષતર એમની સામે ખુલ્લું મૂકી દીધું, અને દુનિયામાં એકતાનો પયગામ પહોચાડનાનો એમને હુકમ કર્યો એમણે ધરિકના બાદશાહ નમરૂદ અને એના દરબારીઓને આ પયગામ કહી સમજાવ્યો. એમને માટે આ તદ્દન નવી વાત હતી. બાદશાહે હઝરત ઈશ્વાહીમને ધાક ધમકી આપી પણ ઈશ્વાહીમે પોતાની વાત છોડી નહીં. અને એક દિવસ લાગ જોઈને રાખના શુતખાનામાં-મદિરમાં જઈને પથ્થરની મૂર્તિઓને તોડી ફેંડી નાખી આથી બાદશાહે એમને આગમાં નાખી બાળી દેવાની સગ્મ કરી. આ કસોળીનો પ્રસંગ હતો. પણ તેઓ પોતાની મજબૂતા પર કાયમ રહ્યા તેઓ આગમાં પડવા જતા હતા તેવામાં આગ છુટાઈ ગઈ અને તેઓ સવામત રહી ગયા આ પછી હઝરત ઈશ્વાહીમે સિરિયા અને મિસર તરફ પ્રયાણ કર્યું. અને ત્યાંના

બાદશાહેને એકતાના કાયદા કહી મંજૂઆવ્યા, પણ જ્યારે કોઈએ એમની વાત ન સાંભળી ત્યારે તેઓ અરજના મુજબ દિગ્ગજમાં પાછા આવ્યા.

અલ્લાહે હઝરત ઈબ્રાહીમને બે પુત્રો આપ્યા હતા. મોટાનું નામ ઈસ્માઈલ અને નાનાનું નામ ઈસદાક હતું. ઈસદાકને સિરિયામાં અને ઈસ્માઈલને દિગ્ગજમાં રાખ્યા.

આ વખતમાં દિગ્ગજ બહુ આગાહ ન હતું, પણ સિરિયા અને યમનનો પ્રદેશ બહુ જ ફળદ્રુપ હતો. સિરિયાથી યમન અને યમનથી સિરિયા જે વેપારીઓ અને સોદાગરો આવનગ કાળા કરતા હતા તે બધા દિગ્ગજને રસ્તેથી જતા આવતા હતા. આથી દિગ્ગજમાં જનાર આવનાર સોદાગરોનો પ્રવાહ ચાલુ જ રહેતો હતો. હઝરત ઈબ્રાહીમને ખુદાનો હુકમ થયો કે આ દિગ્ગજની જગમીન પર જ મારી બન્દગી કરવા અને નમાજ પઢવા માટે એક મકાન બંધાવ. હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ મળીને ખુદાને માટે એક મકાન બંધાવ્યું. આ મકાનનું નામ કાબા અથવા તો મુસ્લિમોએ એટલે કે ખુદાનું મકાન રાખ્યું.

ખુદાએ પોતાના આ મકાનને શુક્રગી બક્ષી અને હઝરત ઈબ્રાહીમને હુકમ કર્યો કે આ મકાનની સેવાને માટે તારા પુત્ર ઈસ્માઈલનું કુટુંબ ઈસ્માઈલને આ જગ્યાએ રાખ. હઝરત ઈબ્રાહીમે એમ જ કર્યું. હઝરત ઈસ્માઈલના પુત્રો પણ ત્યાં જ રહ્યા અને આ જગ્યાનું નામ “મક્કા” રાખવામાં આવ્યું.

હઝરત ઈસ્માઈલનું કુટુંબ આ મક્કા સહેરમાં જ રહેતું હતું અને ખુદાનો પયગામ બન્દાઓને પહોંચાડતું હતું. આમ કાળમાં રહીને તેઓ ખુદાની બન્દગી-મક્કિત કરતા હતા. સેંકડો વરસ પછી આ લોકો પણ બીજાઓની દેખાદેખાથી પોતાના ખુદાને ઊંડીને માટીની અને પથ્થરની ચિત્રવિચિત્ર મૂર્તિઓ બનાવવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે આ જ અમારો ખુદા છે. તેઓ પથ્થરના અને માટીના ચિત્રવિચિત્ર આકારો બનાવતા હતા અને જેને ખુદા કહીને પૂજતા હતા તે આકારોને તેઓ શુત એટલે

કે મૂર્તિ કહેતા હતા મૂર્તિને ખુદા માનવા અને એની પૂજા કરવી એ અહનાહતાના-મહાન પરમેશ્વરને મન બહુ જ ખરાબ કામ છે. જે લોકો ખુદાને છોડીને મૂર્તિને પૂજે છે તે કાફર કહેવાય છે.

આટલા વખતમા ઈસ્માઈલના કુટુંબના માણસો ધણા કુટુંબોમાં વહેંચાઈ ગયા હતા આમાંના એક મશહૂર કુટુંબનું નામ કુરેશ હતું. તેઓ ખાસ મસ્જાના જ વાસી હતા અને કામાની કુરેશ વ્યવસ્થા કરતા હતા. દૂર દૂરથી કામાની ઇજ કરવાને તેઓ આવતા-જેમને હાથ કહેવાય છે- તેમને રાખવાની ખવડાવવા પિવડાવવાની અને કામા શરીફના ખીજાં કામોની જવામદારી આ કુટુંબને શિર હતી આ કાગળે જ આ કુટુંબ આખા ય અરબમા સૌથી વધારે ઈજ્જતદાર-આબરુદાર કહેવાય છે. આ કુટુંબના ધણા લોકો વેપાર અને સોદાગીરીનો ધંધો કરતા હતા.

કુરેશ ખાનદાનમા કેટલાય મોટા મોટા કુટુંબો હતાં તેમાંનું એક ખતી હાશિમનું હતું એ બધા કાગિમના પુત્રો હતા હાશિમ આ કુટુંબમા એક ખુમ આમરુદાર આદમી હતા હાથએને તેઓ ખતી હાશિમ ખૂબ પ્રેમથી ખવડાવતા અને પીવાને માટે ચામડાની હોજ બરી આપતા હતા તેઓ એક રીતે મસ્જાના અમીર હતા કુરેશ કુટુંબમા જેઓ વેપાર મારફત વધારે રાજ કમાતા હતા, તેઓએ હજ્જના બાદશાહ નજ્જશી અને મિસર તથા સિરિયાના બાદશાહ ટૈસર પાસેથી એવું ઇમાન લખાવી લીધું કે એમના હેશમાથી કુરેશ સોદાગરો અને વેપારીઓ બિન-રોકટોક આવ જા કરી શકે અને અરમના ખીજા કુટુંબોમા ફરીને એમની પાસેથી એ વચન લઈ લીધું કે તેઓ કુરેશ સોદાગરો અને કાફલાને લૂટે નહિ અને આના બદલામાં કુરેશ સોદાગરો જાતે દરેક કુટુંબને જરૂરી એવી ચીજો લઈને એમની પાસે જાય.

હાશિમે પોતાના લગ્ન યસરજ શહેરમા બહુ નજ્જરના કુટુંબમા

કર્ષી દત્તા. તેમને એક દીકરા થયો હતો. તેનું નામ અબ્દુલ મુતલિખ નામ તો શાયબા હતું, પણ પછીથી તેઓ અબ્દુલ મુતલિખના નામથી મશહૂર થયા.

અબ્દુલ મુતલિખે મોટા થઈને ખૂબ ખ્યાલિ મેળવી હતી. કાબાની વ્યવસ્થાનું કામ પણ એમને સંપૂર્ણ હતું. કાબામાં હજરત ઈસ્રાહીમના વખતનો એક કૂવો હતો. એનું નામ હતું ઝમઝમ. આ કૂવો આટલા દિવસ અવક પડી રહ્યો હતો. અબ્દુલ મુતલિખે એને સાફ કરાવ્યો અને એની મરમત કરાવી.

અબ્દુલ મુતલિખ ધણી ખુશનસીબ (ભાગ્યશાળી) આદમી હતા. તેઓ ધણું લાંબું જીવ્યા. તેમને ૧૦ દીકરા હતા. તેમાંના અબ્દુલ મુતલિખનો પાંચ તો કાઈ ને કાઈ રીતે ખૂબ મશહૂર થયા. તે વંશ પાંચનાં નામ અશુ લદખ, અશુ તાલિખ, અબ્દુલ્લા, હમઝા અને અખાસ હતાં.

બધા પુત્રોમાં અબ્દુલ્લા એના પિતાનો સૌથી વધારે પ્યારો બેટો હતો. તેઓ ૧૭ વરસના થયા ત્યારે બની ઝહરા નામના કુરેશના એક બીબા આબરદાર કુટુંબની દીકરી સાથે એમની અબ્દુલ્લા શાદી થઈ. એનું નામ આમિના હતું. અબ્દુલ્લા શાદી પછી બહુ ઓછું જીવ્યા. થોડા જ દિવસમાં એમનું મૃત્યુ થયું. પણ બીબી આમિનાને એમનાથી મર્મ રહી ગયો હતો.

અબ્દુલ્લાના મરણ પછી બીબી આમિનાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. એમનું નામ “મહમ્મદ” રાખવામાં આવ્યું. આ તે જ આળક હતું કે જે રસૂલ અને પયગમ્બર થઈ ગયા, અને જન્મ જન્મના પેદા થવાની દુઆ હજરત ઈસ્રાહીમે ખુદા પાસેથી માંગી હતી, અને હજરત ઈસ્રાએ પોતાની પછી જેના આવવાની ખુશ ખબર અધાંને આપી હતી, અને જે આખી દુનિયાના રસૂલ બનવાના હતા.

આ બાળકનો જન્મ રખીહિલ્લવલ મહિનાની ૧૨મી તારીખ અને સોમવારે હજરત ઈસાથી ૫૭૧ વર્ષ પછી થયો હતો. બધા લોકોને આ બાળકના જન્મથી ખૂબ જ ખુશી થઈ.

પહેલાં તો રસૂલને એમની માતા આમિનાએ ધવરાવ્યા, પણ બે ત્રણ દિવસ પછી એમના કાકા અણુ લલખની દાસી ઉછેર સુવૈયાએ એને ઉછેરવાનું કામ લઈ લીધું.

તે વખતમાં એવો કાયદો હતો કે અરબનાં પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોનાં છોકરાંને ગામડાંમાં લઈ જઈ ઉછેરવાં. આથી ગામડાંની બીઓ શહેરમાં આવતી અને મોટા ઘરના છોકરાઓને ઉછેરવા તથા ધવરાવવા પોતાની સાથે પોતાને ઘેર લઈ જતી. હવાઝીન કખીલાના સઆદ કુટુંબની એક ગામડાની સ્ત્રી મક્કા આવી અને મહમ્મદ સાહેબને ઉછેરવા માટે પોતાને ઘેર લઈ ગઈ, તેઓ ૭ વરસ સુધી હજરત હલીમાની પાસે હવાઝીન કખીલામાં રહી ઉછેર પામ્યા.

તેઓ ૭ વરસના થયા ત્યારે પોતાની મા બીબી આમિના એમને પોતાની પાસે લઈ આવ્યાં. આપણે ઉપર વાંચી બાબત આમિનાની ગયા કે તેઓની દાઢીની મા ધસરબની રહેવાસી પાસે અને નબ્જાર કુટુંબની હતી. બીબી આમિના તેઓને લઈને કંઈ કારણસર મદીના આવ્યાં અને નબ્જારના કુટુંબમાં એક મહિના સુધી રહ્યાં.

એક મહિના પછી ત્યાંથી પાછા ફરતાં થોડેક ગયાં ને બીબી બાબત આમિનાનું આમિના માંદાં પડ્યાં અને 'અગવા' પહોંચીને મૃત્યુ મૃત્યુ પામ્યાં. ત્યાં જ તેમને દફન કરવામાં આવ્યાં. કેટલો દુઃખદ પ્રસંગ ! મુસાફરીનો વખત, સાથે કેઈ મિત્ર કે મદદગાર પણ નહીં. એક મા. અને તે પણ આ દુનિયામાંથી સિધાવી ગઈ! બીબી આમિનાની જ સાથે તેની એક વફાદાર દાસી ઉમ્મે એમન હતી તે હજરતને પોતાની સાથે લઈને મક્કા આવી.

મહા આત્મને ઉમ્મે એમને તેઓને એમના દાદા અબ્દુલ મુતલિમને
 સપુદ્દાં ત્યાં, દાદાએ પોતાના પિતા વમગના પૌત્રને
 અબ્દુલ મુતલિમને છાતીએ આપ્યો અને ખૂન જ પ્રેમથી એનું પાલન
 ત્યાં કરવા લાગ્યા દાદાનો ખ્યાલ એમના ઉપર એટલો બધો
 હતો કે એમને હમેશ પોતાની સાથે જ રાખતા હતા
 અને બધી રીતે એની મમાળ રાખતા હતા.

અબ્દુલ મુતલિમ હવે ખૂન જ વૃદ્ધ થઈ ગયા હતા. એમની ઉંમર
 ૮૨ વર્ષની થઈ હતી એમને રહી રહીને પોતાના
 અબ્દુલ મુતલિમનું પિતા વમગના પૌત્રની યાદ આવ્યા કરતી હતી
 મૃત્યુ આખરે એમણે પોતાના સૌથી હોશિયાર પુત્ર અબ્દુ
 તાનિમને હજરતની સોપણી કરી અને મૃત્યુ પામ્યા
 મહાના કબરસ્તાન હજૂનમાં એમને દફન કરવામાં આવ્યા

કાકાએ પોતાના બત્રીજને ખૂન લાઝ અને પ્રેમથી ઉછેરવા માગ્યો.
 પોતાના પુત્રો કરતા પણ એને એ વધારે સારી રીતે રાખતા હતા અબ્દુ
 તાલિમ સોદાગર હતા એક વાર તેઓ વેપારનો
 અબ્દુ તાલિમની યાત્રે સામાન લઈને સિરિયા તરફ જવાના હતા હજરતે
 પણ સાથે જવાની હક લીધી એકના એક બત્રીજની
 ધુજીને તેઓ ધનિકારી ન રાખ્યા અને એમને પણ સાથે લઈ લીધા
 પછી કોઈ કારણસર ગ્રસ્તામાં જ એમને પાછા મોકલી દીધા હજરતની
 ઉંમર ૧૨ વર્ષની થઈ ત્યારે એમણે પણ બીજા આગમ છોકરાની
 જેમ બકરીઓ ચરાવવા જવાનું તરફ ફર્યું

અગમમાં તે વખતે બહુવિધો રિવાજ ન હતો, તેથી હજરતને પણ
 લખવા વાંચવાની તાલીમ મળી નહીં પણ તેઓ પોતાના કાકાની સાથે
 રહીને કામકામનો અનુભવ મેળવવા લાગ્યા આમ કરતા કરતા તેઓ
 જુવાન થયા

અરબના લોકો બહુ જ ઝંઘડાખોર હતા. વાતવાતમાં અન્દર અન્દર લડી પડતા. જો ક્યાંય કેઈ માણસ મરાય તો ન્યાં-કુન્નગરની લડાઈમાં સુધી એનો બદલો ન લે ત્યાંસુધી તેઓ નિરાંતે બેસતા નહીં. એક વખત અરબના બે કબીલા બકર અને તગલબની વચ્ચે ઘોડદોડની બાબત લડાઈ થઈ ગઈ અને એ લડાઈ પૂર્વે ૪૦ વરસ સુધી ચાલી !

આવી જ જાતની એક બીજી લડાઈનું નામ કુન્નગર હતું. આ લડાઈ કુરેશ અને ફેસ કબીલાની વચ્ચે થઈ હતી. કુરેશનાં બધાં કુટુંબો આ કોમી લડાઈમાં સામેલ થયાં હતાં. દરેક કુટુંબની ટુકડી જુદી જુદી હતી. હાશિમ કુટુંબના ઝંડાધાર—ઉપરી અબ્દુલ મુતલિબના પુત્ર ખુૈર હતા. આ જ કતારમાં આપણા પયગમ્બર પણ હતા. તેઓ ખૂબ જ દયાળુ હતા. તેમને લડાઈ ઝંઘડા જરાય પસન્દ ન હતાં; આથી એઓએ કેઈ ઉપર હાથ ઉઠાવ્યો નહીં.

આ બધી લડાઈઓને કારણે દેશમાં ખૂબ અશાન્તિ રહેતી હતી. ન કેઈ ઠરીને બેસી શકતું હતું કે ન કેઈને પોતાની કે પોતાના સંબંધી-

ઓની સલામતી લાગતી હતી. આ લડાઈઓમાં પીડિતોના બચાવનો ધણી લોકે માર્યા જતા હતા. આથી ધણી ય છોકરા-

ઠરાવ ઓ બાપ વિનાના થઈ ગયા હતા. એમની ખબર લેનાર કેઈ હતું નહીં. જુલમી લોકો એમને સતાવતા

હતા અને જખરદસ્તીથી એમનો માથ લાઇ લેતા હતા. એમાં જે કમજોર હોય તેનું તો ક્યાંય ઠેકાણુ જ પડતું નહિ. અરબો પર બધી જાતના જુલમો ચતા હતા. આવી બધી હાલત જોઈને હઝરતનું દિલ દુભાતું હતું. તેઓ વિચારતા હતા કે આ જોરજુલમને કેવી રીતે રોકી શકાય કે જેથી બધા લોકો ખુશ અને સુખશાન્તિમાં રહી શકે.

અરબના કેટલાક શાન્તિપ્રિય લોકોને પહેલાં પણ આ વિચાર આવ્યો હતો કે થોડાંક કુટુંબો મળીને એવી પ્રતિજ્ઞા લે કે, તેઓ પીડિતોને મદદ

કરે. આ વ્યવસ્થામાં આમ લેનારાઓની માદીમાં એક શબ્દ “ફઝલ” હતો; એનો અર્થ મહેરબાની થાય છે. તેથી આ અન્દર અન્દર લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનું નામ “ફઝલવાશેહકા કોલકરાર” રાખવામાં આવ્યું. આને અરબીમાં “ફઝલુલ્લુહ” કહે છે.

ફુલખરની લગાઈ થઈ ત્યારે હઝરતના કાકા જુમૈરે (અબ્દુલ મુત્ત-લિખના પુત્રે) કહ્યું કે આપણે પહેલાં કરેલા કોલકરાર અત્યારે તદ્દન બુલાઈ ગયા છે તેને આપણે ફરી તાગ કરીએ. આને મારે દાલિમ, જહરા તૈમ વગેરે કુટુંબો મઝામાં એક અબ્દુલ્લા બિન જદ્દઆન નામના ગૃહાલ્યને ઘેર એમાં થયાં અને ત્યાં બધાએ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે અમે સૌ પાડિતોનું રક્ષણ કરીશું અને હવે મઝામાં કોઈ જુલમમાર રહેવા પામશે નહીં. આ હરામમાં આપણા રમૂલ પણ સામેલ હતા. અને છેવટ મુધી તેઓ કહેતા હતા કે હું આજે પણ આ કરારનો અમલ કરવા તૈયાર છું.

મઝા શહેર એવે ઠેકાણે વસેલું છે કે એની ચારે તરફ પહાડ છે અને એની વચમાં કાળા છે. જ્યારે જોરથી વરસાદ પડે ત્યારે પહાડ પરથી પાણી વહીને શહેરની મલીઓમાં બરાઈ જતું. કાળાની કાળાની ઈમારત દીવાલો નીચી હતી અને એની ઉપર છત પંજુ ન હતી; તેથી એવું બનતું કે ધણી વખત પાણીના ધસારાને લીધે કાળાની ઈમારતને તુકસાન થતું હતું. આ જોઈને મઝાવાળાઓએ વિચાર કર્યો કે કાળાની ઈમારત ફરીથી ઊંચી અને મજબૂત બંધાવવી જોઈએ. મંજોગવચાત્ એવું બન્યું કે મઝાના જુદા નામના બંદરમાં કોઈ સોદાગરનું એક વડાણ તૂટી ગયું હતું. કુરેશને આની ખજાર પડી એટલે એમણે માણસો મોકલીને જદાનના લાકડાં વેચાતાં લઈ લીધાં. કુરેશનાં બધાં કુટુંબોએ મળીને કાળાને ફરી બંધાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. કાળાની દીવાલમાં એક કાળો પથ્થર ચોંટાડેલો હતો. અત્યારે પણ એ પથ્થર લગાવેલો છે જ. એને અત્યારે પણ “કાલા પથ્થર” જ કહે છે. એનું નામ અરબીમાં “હજરે અસવદ” છે. આ

પથર અરખી લોકોમાં બહુ જ પવિત્ર અને પ્રતાપી ગણાતો હતો, કેમકે હઝરત ઈસ્રાહીમ ન્યારે પહેલી વાર કામાને બાંધતા હતા ત્યારે આ જ પથર પર ઊભા રહીને દીવાલોને ઊંચી ચણતા હતા. અને છેવટે યાદગીરી તરીકે એ જ પથરને દીવાલના એક ખૂણામાં ચણી લીધો હતો આ વખતે પણ પહેલાં પેલો પથર હતો ત્યાંસુધી દીવાલ ચણાઈ ગઈ ત્યારે બધાં કુરેશ કુટુંબના દરેક માણસને એમ થયું કે અમેજ એ પવિત્ર પથરને હિઠાવી એની જગ્યાએ મૂકીએ. આ વાત એટલે સુધી પહોંચી કે સામસામી તલવારો ખેંચાઈ. ન્યારે આ ઝખડાનો કોઈ રીતે અન્ન ન આવ્યો ત્યારે કુરેશના એક સૌથી ધરડા માણસે કહ્યું કે કાલે સવારે સૌથી પહેલો જે માણસ કાખમાં આવે અને તે જે ફેંસલો કરે તે બધાએ કબૂલ રાખવો. બધાએ આ વાત માની. અજ્ઞાહતું કરવું ને સવારમાં સૌથી પહેલાં આપણા રસૂય જ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. બધા લોકો એમને જોઈને ખુશ થઈ ગયા. ઝખડાનો અન્ન લાવવા હઝરતે એક ચાદર મંગાવી અને એમાં પથરને મૂક્યો, અને દરેક કુટુંબના સરદારને એ ચાદરનો એક એક છેડો પકડવાનું કહ્યું પથરને ચાદર સમેત ઊંચો કર્યો અને એ દીવાલ સુધી પહોંચ્યો ત્યારે એમણે પોતાના મુખારક હાથ વડે એ પથરને એની જગ્યા પર મૂકી દીધો. આમ અરખની એક મોટી લડાઈ આપણા રસૂયની કુનેહને લીધે અટકી ગઈ.

કુરેશ ગૃહસ્થોનો સૌથી વધારે ઈબ્નતદાર ધન્ધો સોદાગીરી અને વેપારનો હતો. ન્યારે આપણા રસૂય કારોમાર મંજાળવાને લાયક થયા ત્યારે એમણે પણ આ જ ધન્ધો શરૂ કર્યો. સાચા સોદાગીરીનું કામ અને ઈમાનદાર આદમી તરીકે એમની ખ્યાતિ તો થયેલી જ હતી, એટલે આ ધન્ધામાં એમની કામચાખી—સફળતા—નો રસ્તો ખૂબ જલદી ખૂલી ગયો. તેઓ દરેક બાબતમાં સાચો વાપદો કરતા અને દરેક વાપદો પૂરી રીતે પાળતા. એમના વેપારના સાથી અબ્દુલ્લાહ કહે છે કે, “એક વખત મેં એમની સાથે લેવડદેવડ બાબત કંઈ વાત કરી. વાત જરા અંધૂરી હતી. મેં કહ્યું કે હું

દમણી આવીને વાત પૂરી કરું છું. અને નું ચાલ્યો ગયો. ત્રણ દિવસ પછી મને મારો વાપદો યાદ આવ્યો. દોડી આવીને જોઈું છું તો તેઓ એ જ જગ્યાએ બેસીને મારી રાહ જોતા હતા. મને જોઈને એમના કપાળ પર એક કરચલી મુઘ્ધા પડી નહીં. ફક્ત નરમાયથી એટલું જ કહ્યું કે, 'તમે મને ઘણી તકલીફ આપી. ત્રણ દિવસથી અહીં બેઠો બેઠો તમારી ગલ જોઈું છું.' "

વેપારની બાજતમા તેઓ બધો જ દિસાજ ચોખ્ખો રાખતા હતા. સાથેય નામના એમના એક સાથી હોય છે કે, "મારા મા બાપ તેઓ ઉપર કુરમાન. તેઓ મારા વેપારમાં બાગીદાર હતા, પણ દમેશાં બધી ચોખવટ ગમતી. ન કંચડો કરતા ન કંઈ લપટા કરતા." "

એમના ધધાના એક બીજા સાથીદાર હતા જેમનું નામ અબુમકર હતું, તેઓ મક્કામા જ કુરેશ કુંડુમના એક બીજા સોદાગર હતા. તેઓ પણ સફરમાં ક્યારે ક્યારે એમની સાથે જતા.

કુરેશના લોઠો પથમગર સાહેબની ચોખ્ખી વેણદેણ, નેક્રા અને ઈમાનદારી પર એટલો બરોસો રાખતા હતા કે જરાય અંદેશો રાખ્યા વગર પોતાનો માલ એમને સપુર્ણ કરી દેતા હતા. ઘણા લોઠો પોતાનાં નાણાં એમની પાસે અનામત થૂંતા હતા અને એમને 'અમીન' અર્થાત્ અમાનતવાળા—બરોસાવાળા કહેતા હતા.

કુરેશના સોદાગરો મોટે બાગે સિલ્સિલા અને યમનના પ્રદેશોમાં ફરીને વેપારનો માલ વેચતા હતા. આપણા હઝરતે પણ વેપારનો સામાન લઈને આ પ્રદેશોમા મુસાફરી કરવા માડી.

અરબમાં વેપારનો એક કાયદો એ હતો કે જેમની પાસે પૈસા હોય એવા લોઠો પૈસા રોકતા અને બીજા મહેનતી લોઠો હઝરત ખડીજની જેમનામાં વેપારની આવડત હોય તેઓ એ પૈસા લાગાદારી લઈને વેપાર ચલાવતા, અને આમાંથી જો કાપદો થયો તે જાને જણાવજે એવો લેતા. હઝરતે પણ

ખીજી રીતે વેપાર કર કર્યો

કુરેશમાં ખદીજ નામની એક પૈસાદાર સ્ત્રી હતી. એનો પતિ ગુજરી ગયો હતો. તે પોતાનો માલ ખીજાઓને આપીને વેપાર માટે આમતેમ મોકલતી હતી. એણે આપણા હઝરતની નેકી અને સમ્માઈની તારીફ સાંભળી. આથી એમને બોલાવીને કહ્યું કે, " તમે મારા માલથી વેપાર કરો. હું ખીજાને જોડતો નહીં. આપું છું તેનાથી વધારે નહીં. તમને આપીશ." હઝરત રાજ થયા અને એમનો માલ લઈને સિરિયા તરફ ગયા. ખીજા ખદીજાએ પોતાના નોકર મયસરાને પણ એમની સાથે મોકલ્યો. આ વેપારમાં ઘણો નફો થયો. તેઓ પાછા આવ્યા ત્યારે ખીજા ખદીજા એમનું કામ જોઈને ખડું જ ખુશ થયાં.

આ વેપારમાંથી પાછા આવ્યે ત્રણ મહિના થયા હશે તેવામાં ખીજા ખદીજાએ એમની પર લગનનું કહેણ મોકલ્યું. આ વખતે તેઓની ઉંમર ૨૫ વર્ષની હતી અને ખીજા ખદીજાની ૪૦ વરસની, ખીજા ખદીજા સાથે તોપણ તેઓએ ખડું જ ખુશીથી આ કહેણ સ્વીકારી લગન લીધું અને થોડા જ દિવસ પછી ખૂબ સાદાઈથી કથાય બબકા વગર આ લગનસમારંભ પૂરો થયો.

તેમના કાકા અબુતાલિબ, હમઝા અને કુદુમ્મના ખીજા મોટા મોટા લોકો કન્યાને ઘેર ગયા અને અબુતાલિબે લગનનો ખુતબો વાંચીને પાંચસો રૂપિયા ખદીજા ખીજાના નામે મૂક્યા.

આ મિમાંખીજા હવે ખૂબ લહેરથી રહેવા લાગ્યાં. વેપારનું કામ પહેલાંની જેમ જ ચાલવા લાગ્યું. હઝરત સાહેબ અરબનાં જુદાં જુદાં શહેરોમાં ફરતા હતા. એમની સમ્માઈ, નેકી અને સાફ વર્તનનાં ચારે બાજુ વખાણ થતાં હતાં.

મહમ્મદ (અઘાની રેહમત એમના પર હો) દુનિયામાં એટલા માટે આવ્યા હતા કે, તેઓ અઘાહના બન્દાઓને અસ્લાહનો પપગામ સંભળાવે, એમને ખૂરાઈ અને ખદીમાંથી બચાવે, અનેકદેવવદ અને સારી અને નેક વાતો મંભળાવે. એ વાત તો ખૂરાઈનો વિરોધ સાફ જ છે કે અસ્લાહતાલાએ એમને કેટલીયે સારી વાતો આપી હશે અને એમને સારી ટેવા પાડી

હશે. હઝરત બચપણથી જ નેક, સારા અને દરેક ખૂરાઈઓથી બચેલા હતા. નાનપણમાં ખેલકૂદમાં પણ તેઓ સચ્ચાઈ રાખતા. અને જુવાન થયા ત્યારે પણ જુવાનીની દરેક ખૂરાઈઓથી બચેલા હતા. કોઈ સાધારણ બાબત પણ જે નખી રસૂઝ અને અલ્લાહના કાસિદની શાનને નુકસાન પહોંચાડે એવી હોય તો અલ્લાહ તેઓને એમાંથી બચાવી દેતા હતા.

નાનપણની વાત છે. કાબાની દીવાલની મરમમત થતી હતી. નાના છોકરાઓ પોતાની લૂંગી કાઢી નાખી તેને ખભા પર મૂકીને પથ્થર લાવતા હતા. હઝરતે પણ એમના કાકાના કહેવાથી આ કામ શરૂ કર્યું, પણ શરમના માયા એભાન થઈ પડી ગયા. તેઓની જુવાનીની શરૂઆતમાં એમના દોસ્તોની એક તોફાની મંડળી હતી. એમાં બધા બેગા મળીને નકામા ગામગપાટા મારના મારતા રાત પૂરી કરતા હતા. તેઓએ પણ એક દિવસ એમાં જવાનો વિચાર ક્યો પણ રસ્તામાં જ એમને એવી જાંઘ આવી ગઈ કે સવાર પડી ત્યારે જ આંખ ખૂલી.

કુરેશના બધા લોકો પોતાના દાદા ઈબ્રાહીમનો ધર્મ બૂલી ગયા હતા અને ખુદાને બૂલીને માટી અને પથ્થરની મૂર્તિઓ બનાવી એની પૂજા કરતા હતા. વળી કોઈ લોક સૂરજની તો કોઈ તારાઓની પણ પૂજા કરતા હતા; પણ હઝરત સમગ્રજા થયા ત્યારથી જ આ બાબતોથી બચતા રહ્યા.

રસૂલ અને છે

હિંદુસ્તાની-અસ્લાહની રહેમત અને શાન્તિ એમના પર હો-કિમર ૪૦ વર્ષની થઈ ગઈ હતી. આ એ સમય હોય છે કે ન્યારે માણસમાં પૂરી સમજ આવી જાય છે અને એની અકલ પુખ્ત થઈ જાય છે; જુવાનીની શરૂઆતની ઇચ્છાઓ મરી ચૂકી હોય છે; દુનિયાનો સારો ખોટો અનુભવ મળી ચૂક્યો હોય છે. હિંદુસ્તાની આ કિમર બરાબર એવી હતી કે ન્યારે મહાન અસ્લાહ એમને પોતાના રસૂલ અને કાસિદ બનાવે, અને અગાની-ઓને જ્ઞાન આપવા અને નાદાનોને સમજાવવા આપવા એમના શિક્ષક બનાવે.

અસ્લાહ પોતાના રસૂલોને ફરિસ્તાઓ મારફત પોતાની વાતોથી વાકેફ કરે છે અને પોતાની વાણી એમને સંભળાવે છે. રસૂલ ફરિસ્તાઓ મારફત ખુદાની વાણી સાંભળીને ખુદાના બંદાઓને સંભળાવે છે. અસ્લાહના નેક બંદાઓ રસૂલના મોંથી ખુદાની વાણી સાંભળીને ખુદાનું કહ્યું કરે છે, અને એના જ હુકમ પ્રમાણે ચાલે છે તેઓ મુસલમાન કહેવાય છે. અસ્લાહ એમના પર ખુશ થાય છે, એમના પર ખ્યાર કરે છે, અને ન્યાંમુધી તેઓ જીવે છે ત્યાંમુધી અસ્લાહ એમને દરેક જાતનો બદલો આપે છે, અને એમના પર પોતાની મહેરમાની ઉતારે છે, અને ન્યારે તેઓ મરી જાય છે ત્યારે એમના રહેને સલામી પહોંચાડે છે, અને કયામત પછી ન્યારે બધા લોકો ફરી જીવના ચાલે છે ત્યારે ત્યાં તેમને બધી રીતે અમનચમનમાં રાખે છે. આલું અમનચમન ન્યાં મળે છે તેનું નામ બહિશત અથવા જન્નત (સ્વર્ગ) છે.

અને જે લોકો રસૂલની વાત નથી માનતા, ખુદાની વાણી નથી સાંભળતા, અને એના હુકમ પ્રમાણે નથી ચાલતા તેઓ આ દુનિયામાં ફપણુ દિલનું સુખ અને રહાની શાન્તિ નથી પામતા, અને મરણ પછી પણ ખુદાની મહેરમાનીથી વચિત રહે છે, અને કયામત પછી પણ તેઓ દુઃખ, દર્દ અને સજા પામે છે. એમણે કદીએ ન બોમવી હોય એવી

મુશ્કેલીઓ એમને બોમવવી પડે છે, જ્યાં એમને આ સગ્ન અને દુઃખ બોમવવા પડે છે એનું નામ દોષગ્રખ અથવા તો જલદગ્ન (નરક) છે.

જે અસ્થાએ પોતાના બન્દાને માટે જમીન અને આસમાન બનાવ્યાં છે, જાતજાતનાં અનાજ મેવા ફળ પેદા કર્યો છે, પહેરવા માટે રંગ-બેરંગી કપડાં બનાવ્યાં છે, જમીન પર જાતજાતની લીલોતરી અને ફૂલ ઉભાડ્યાં છે, જેણે માણુમોના ઘોડા દિવસના આરામને માટે આટલું બધું કર્યું છે, ત્યારે શું એણે માણુસના દંમેશના આરામને માટે કંઈ નહીં કર્યું હોય ? જેવી રીતે આ દુનિયાના કાયદા કાનૂનો બનાવનાર અને શીખવનાર શિક્ષકો વૈદ્યો અને ડોક્ટરો છે એવી જ રીતે પેલી દુનિયાના કાયદા કાનૂનો બનાવવા માટે અસ્થાએ રસૂય અને પથમખરો બનાવ્યા છે. અને જેવી રીતે આ દુનિયાના શિક્ષકો અને ડોક્ટરોનું કલ્પું આપણે ન માનીએ તો આપણને આ દુનિયામાં આપણાં નાસમજ અને અજ્ઞાનને લીધે ખૂબ મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે, એમ જો આપણે આપણાં નાસમજ અને અજ્ઞાનને લીધે રસૂયો અને પથમખરોનું કલ્પું ન માનીએ તો આપણને મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે.

અસ્થાહના બધા ઉપકારોમાં સૌથી મોટો ઉપકાર એ છે કે, એણે એની પોતાની વાતો આપણને મમજવવા માટે અને નેકીનો રસ્તો બતાવવા માટે રસૂયો મોકલ્યા છે.

આદમના જમાનાથી માંડીને હઝરત ઈસા સુધીના બધા જમાનામાં અને બધી ઠેમોમાં ખુદાના રસૂયો આવતા રહ્યા છે. ખુદાએ સૌથી છેલ્લા અને સૌ રસૂયોના રસૂય મહમ્મદને—અસ્થાહની રહેમત એમના પર હો—મોકલ્યા. એઓની પછી હવે કોઈ રસૂય આવવાના નથી, ઠેમકે ખુદાની વાત પૂરી થઈ ગઈ છે અને ખુદાનો પથગામ બધી જગ્યાએ પહોંચી ગયો.

આપણા રસૂયની ૪૦ વર્ષની ઉંમરે જ્યારે અસ્થાહે એમને રસૂય બનાવવાનો વિચાર કર્યો ત્યાર પહેલાંથી એમને એકલા રહેવાનું ખૂબ જ પસન્દ હતું. કોઈ કોઈ દિવસ સાથે ખાવાનું લઈને તેઓ મક્કાની પાસે આવેલા એક પહાડની ઝુકા-જેનું નામ હિરા હતું, ત્યાં જતા અને

અસ્લાહની ખાખત પર વિચાર કરતા. દુનિયાની ગુમરાહી—રસ્તો ભૂલેલી હાલત—અને અરખના લોકોની ખૂરી દશા જોઈને એમના દિલને ખૂબ જ દુઃખ થતું હતું. તેઓ આ ગુફામાં કેટલાય દિવસ ખુદાની બંદગી કરતા અને ખુદા વિશે વિચાર કરતા પડ્યા રહેતા હતા. એક દિવસ એવું થયું કે અસ્લાહના હુકમથી અસ્લાહનો ફરિસ્તો જે અસ્લાહની વાણી અને પયગામ લઈને રસૂલોની પાસે આવે છે અને જેનું નામ જિબ્રીલ છે તે દેખાયા. આ ફરિસ્તાએ ખુદાનો મોકલેલો સૌથી પહેલો પયગામ જેને “વહી” કહે છે તે મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ સલઅમને કહી સંભળાવ્યો. ખુદાએ મોકલેલી પહેલી “વહી” આ હતી:—“ પોતાના આ ખુદાના નામનું રટણ કર કે જેણે આ દુનિયા પેદા કરી છે, જેણે માણસને ફરી ગયેલા લોકોથી બનાવ્યો છે. તું પદ તારો ખુદા અતિશય કરમ(દયા)વાળો છે. તેણે કલમદારો વિદ્યા શીખવી છે અને ધન્સાનને એ બતાવ્યું કે જે તે જાણતો નહિ હતો.”

આપણા રસૂલ પર આ પહેલી વહી આવી. આ વહીના આવવાથી એમના અનુયાયીઓને તાલિમ આપવાનું કામ એમના પર આવી પડ્યું. નાદાનોને સમજાવવા, અજાનીઓને બજાવવા, અધારામાં આલનારાંઓને રાશની આપવી, અને છુતપરસ્તીઓને અસ્લાહની ઓળખ આપવી, એ આપણા રસૂલનું કામ હતું. તેઓનું દિલ ડરથી કાંપી ગયું. આવી હાલતમાં તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા, અને પોતાની બીજી હઝરત ખદીજને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. હઝરત ખદીજાએ એમને દિલાસો આપ્યો અને કહ્યું તમે ગરીબો પર દયા રાખો છો, લાચારોને મદદ કરો છો, અને જેઓ કમના બોળથી દબાયેલા છે તેમનો બોળો હળવો કરો છો. આવા માણસને અસ્લાહતાથી એમ ને એમ કેવી રીતે છોડે ?

આ પછી તેઓ એમના કાકા નૌફલના બેટા વરકાને ત્યાં ગયા. વરકા ખ્રિસ્તી થઈ ગયા હતા. તેઓ હિંદુ ભાષા જાણતા હતા. તેમણે હિંદુત મૂસાની તૌરાત તથા હઝરત ઈસાની ઇન્જિલ ચોપડીઓ વાંચી હતી. એમણે હઝરત રસૂલ પાસેથી બધો અહેવાલ સાંભળ્યો અને કહ્યું: “ એ ર. આ. ૬. ૨

ખુદાનો એ જ ફરિસ્તો હતો કે જે મૂસા પાસે પણ આવ્યો હતો. હાથ,
ન્યારે તમને આખી કામ તમારા વરમાંથી બહાર કાઢશે તે વખતે હું
સામે અને તન્દુરસ્ત 'દોઢ' તો કેવું સારું થાય ? " દઝરત રમૂને પૂછ્યું:
" શું ખરેખર એવું થશે ? " વરકાએ કહ્યું: " જે પચમામ લઈને તમે
આવ્યા છો અને એ પચમામ લઈને પડેલાં જે ઠાઠ આવ્યા હતા તે
બધામની કામોએ તેમની સાથે આવું જ કયું છે." મંજેમવશાત્ એવું બન્યું
કે આ પછી થોડા જ દિવસમાં વરકાનો દેહાન્ત થયો.

દઝરત રમૂને કહ્યું તો હમણાં જ એમનું કામ સર કયું હતું,
એવામાં અલ્લાહનો હુકમ આવ્યો કે:—"અય, ચાદરમાં લપેટાઈને ચૂનેલા,
ગ્રહ, ગમેા થઈ જા, ફરી ખીક મંબળાવ અને તારા ખુદાની મોટાઈ
બધાને કહી મંબળાવ. તારા કપડાં પવિત્ર રાખ, મંદફી છોડી દે."
આ વહી આવ્યા પછી એમની ફજ' થઈ પડી કે એમણે ખુદા પર બરોસો
રાખી ગિમા થઈ જવું, લોકોને ખુદાની વાતો સંબળાવવી, ખુદાની મોટાઈ
માવી અને અપવિત્રતા તથા મંદફીથી બચવું અને બીજાને બચાવવા.

જે શિક્ષણ આપીને આપણા દઝરતને મોકલવામાં આવ્યા હતા
એવું નામ 'ઈસ્લામ' હતું. ઈસ્લામનો અર્થ એ છે કે, પોતાની જાતને
ખુદાને સમર્પી કરી દેવી જાને એના હુકમની સામે
ઈસ્લામ પોતાની ગરદન ઝુકાવી દેવી. આ ઈસ્લામને જે માને
તે મુસ્લિમ એટલે કે ખુદાના હુકમને માનવાવાળો
અને એની ધમ્મા મુજબ ચાલવાવાળો. એને આપણે આપણી બાવામાં
"મુસલમાન" કહીએ છીએ.

ઈસ્લામનો સૌથી પડેલો હુકમ એ હતો કે અલ્લાહ એક છે. એની
ખુદાઈમાં કોઈ એનો સાથી નથી. જમીનથી આસમાન સુધી એની જ
સત્તનત છે. સૂરજ એના જ હુકમથી લિગે છે અને આવડે છે. આસમાન
એના ફરમાનને તાળે છે અને જમીન એના જ ધરારા પર ચાલવા
બધાયેલી છે. ફળ, ફૂલ, ગ્રાહ ને અનાજ એ જ ઉગાડે છે. નદી, પહાડ
અને જંમલ બધું એણે જ બનાવ્યું છે. નથી એને કોઈ પુત્ર કે નથી

એને કોઈ પત્ની, નથી એને મામાપ કે નથી એનો કોઈ બરામરિયો બધા દુ ખ, દરદ અને તકનીકો એ જ આપે છે અને એ જ દૂર કરે છે કલ્યાણ, આનંદ અને સંપત્તિ એ જ આપે છે અને એ જ છીનવી લે છે. ઇસ્લામની આ માન્યતાનું નામ તૌહિદ—(હરેક રીતે એક સમજવું)—છે અને એ જ ઇસ્લામના કનમાનું પહેલું વાક્ય છે — ‘અલ્લાહના સિવાય કોઈ બન્દગીને યોગ્ય નથી, અને એના સિવાય બીજા કોઈનો હુકમ આનતો નથી ’

‘અલ્લાહે આરમાન અને જમીનના કાયદાઓને, વખતસર અમલ થાય તે માટે આવી તો બીજી કેટલીએ દુનિયાઓ બનાવી છે, જે આપણે જોઈ નથી શકતા એને ચનાનનાર ફરિસ્તાઓ છે, જે રાત દિનસ એના હુકમો અમલવા માટે તૈયાર જ હોય ■ પણ એ લોકોમાં ય એમની પોતાની કશી તાકાત નથી જે કંઈ છે તે અલ્લાહના ફરમાનથી છે ’ આ ઇસ્લામ ધર્મની માન્યતા—અકીદાનું—મીજી વાક્ય છે

મીજી એ છે કે ‘અલ્લાહના જેટલા રસૂરો આલ્યા છે તે મધા સાચા અને ખુદાના મોકલેલા છે એ બવાયને એક જ શિક્ષણ મળ્યું છે સૌથી છેલ્લા અને દુનિયાના આખરી રસૂલ આપણા પયગમ્બર મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ—અલ્લાહની રહમત અને શાન્તિ એમના પર હો—છે’

ચોથું એ છે કે ‘રસૂલોની મારફત અલ્લાહની જે કિતાબો—તૌરાત, ઈન્જિલ, ગ્રંથૂર, કુરાન વગેરે આવી છે તે બધી સાચી છે ’

અને પાંચમું એ છે કે મરણ બાદ આપણે ફરી જીવતા થઈશું ખુદાની સામે આપણને હાજર કરવામાં આવશે અને તે આપણને આપણાં કામોનો બદલો આપશે ’

આ પાંચ વાતો જ ઇસ્લામનું મૂળ બધારણ માન્યતા અકીદા છે, જેમાં હરેક મુસલમાન ચકીન રાખે છે આ પાંચ વાતોને જ ટૂંકાવીને નીચેના બે વાક્યમાં બતાવી છે, જેને મોથી મોલ્લનાર અને દિવથી વિશ્વાસ રાખનારને “ઈમાન” કહે છે — “ખુદાના સિવાય બીજો કોઈ અલ્લાહ નથી અને મહમ્મદ ખુદાના મોકલેલા રસૂલ છે ”

મદમદ ગ્સુલ્લાહ સલમને આ વાતો ફુનિયામાં ફેલાવવાનો અને લોકોને સમજાવવાનો દુકમ થયો.

અરબના લોકો પહેલા દરજ્જાના બેવકુફ, નાદાન અને ખુદાના ધર્મથી બેખબર થઈ ગયા હતા, અને શિક્ષક (ખુદામાં બીજાને મેળવનાર) તથા નાસ્તિકતામાં એટલા ફસાઈ ગયા હતા કે પહેલા મુસલમાન એની ખુરાઈ તેઓ સમજી જ શકતા નહતા. થનારાઓ સચ્ચાઈનો અવાજ સૌથી પહેલો જેના કાનમાં પડ્યો તે હતો હઝરતની બીબી ખદીજા. રસૂલે જ્યારે

એમની સામે ખુદાના શિક્ષણની વાત કરી ત્યારે એ સાંભળીને તરત જ તેઓ મુસલમાન બની ગયા. અણુ બક્ર નામના મધદુર સોદામર તેઓના દોસ્ત હતા રસૂલે જ્યારે એમને ખુદાનો પથગામ સંભળાવ્યો ત્યારે તેઓ લમારે ખંચાયા વખત મુસલમાન બની ગયા, અને તે દિવસથી તેઓ ખરાબર તેમના દરેક કામમાં તેમની સાથે ને સાથે જ રહેવા લાગ્યા તેઓના પ્યારા કાકા અણુ તાલિમના નાનો બેટાનું નામ અથી હતું. તેઓ આપણા રસૂલની પાસે જ મોટા થયા હતા, અને તેઓની સાથે ને સાથે જ રહેતા હતા. તેઓ નાનપણથી જ મુસલમાન હતા. હઝરતના એક પ્યારા નોકરનું નામ જૈફ હતું, જે હારિસાનો પુત્ર હતો. તેઓ પણ મુસલમાન થઈ ગયા.

આ પછી હઝરત રસૂલે અને હઝરત અણુ બક્રએ મળીને છૂપાછૂપા કુરેશના એવા લોકોમાં ઈસ્લામની વાતો કહેવી શરૂ કરી કે જેઓ નેક અને સમજદાર હતા. મોટા મોટા મશહૂર લોકોમાંથી પાંચ માણસ હઝરત અણુ બક્રના કહેવાથી મુસલમાન થઈ ગયા. તેઓનાં નામ આ હતાં: હઝરત હિસમાન બિન અફ્ફાન, હઝરત ઝુબૈર, હઝરત અબુરુહમાન બિન એફ, હઝરત અબ્દલ્લિત વહાસ, અને હઝરત તમહા. આ પછી આ વાત છૂપી છૂપી બીજા લોકોને કાને પણ પડેલી અને મક્કામાં મુસલમાનોની સંખ્યા દિન પર દિન વધવા લાગી. આમાં કેટલાક ગુનામ પણ હતા. એમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે. હઝરત અમ્માર બિન યાસિર, હઝરત ખલ્લાલ અને હઝરત સોદમ્મ ફમી. કુરેશના કેટલાક નેક નવજુવાનોએ પણ ઈસ્લામ ધર્મ

મદમ્મદ રસુલુલ્લાહ સલઅમને આ વાતો દુનિયામાં ફેલાવવાનો અને લોકોને સમજાવવાનો દુકમ થયો.

અરબના લોકો પહેલા દરજ્જાના બેવકુફ, નાદાન અને ખુદાના ધર્મથી બેખબર થઈ ગયા હતા, અને શિક' (ખુદામાં ખીજાને મેળવનાર) તથા નાસ્તિકતામાં એટલા ફસાઈ ગયા હતા કે પહેલા મુસલમાન એની બૂરાઈ તેઓ સમજી જ શકતા નહતા. સચ્ચાઈનો અવાજ સૌથી પહેલા જેના કાનમાં પડ્યો તે હતી હઝરતની ખીબી ખદીજા. રસૂલે જ્યારે

એમની સામે ખુદાના શિક્ષણની વાત કરી ત્યારે એ સાંભળીને તરત જ તેઓ મુસલમાન બની ગયા, અણુ બક નામના મસદુર સોદામર તેઓના દોસ્ત હતા. રસૂલે જ્યારે એમને ખુદાનો પયગામ સંભળાવ્યો ત્યારે તેઓ લગભર ખંચાયા વગર મુસલમાન બની ગયા, અને તે દિવસથી તેઓ ખરાબર તેમના દરેક કામમાં તેમની સાથે ને સાથે જ રહેવા લાગ્યા. તેઓના ખારા કાકા અણુ તાલિમના નાના બેટાનું નામ અલી હતું. તેઓ આપણા રસૂલની પાસે જ મોટા થયા હતા, અને તેઓની સાથે ને સાથે જ રહેતા હતા. તેઓ નાનપણથી જ મુસલમાન હતા. હઝરતના એક ખારા નોકરનું નામ ઝેદ હતું, જે હારિસાનો પુત્ર હતો. તેઓ પણ મુસલમાન થઈ ગયા.

આ પછી હઝરત રસૂલે અને હઝરત અણુ બકએ મળીને છૂપાછૂપા કુરેશના એવા લોકોમાં ઈસ્લામની વાતો કહેવી શરૂ કરી કે જેઓ નેક અને સમજદાર હતા. મોટા મોટા મસદુર લોકોમાંથી પાંચ માણસ હઝરત અણુ બકના કહેવાથી મુસલમાન થઈ ગયા. તેઓનાં નામ આ હતાં: હઝરત હિસમાન બિન અધ્દાન, હઝરત હુબૈર, હઝરત અબુરરહેમાન બિન ઓદ, હઝરત અબ્દખિત વક્ાસ, અને હઝરત તલહા. આ પછી આ વાત છૂપી છૂપી ખીજા લોકોને કાને પણ પહોંચી અને મસ્જામાં મુસલમાનોની સંખ્યા દિન પર દિન વધવા લાગી. આમાં કેટલાક ગુલામ પણ હતા. એમનાં નામ ત્રિ પ્રમાણે છે: હઝરત અમ્માર બિન યાસિર, હઝરત ખાન્સા અને હઝરત મોહમ્મદ ઇમી. કુરેશના કેટલાક નેક નવજુવાનોએ પણ ઈસ્લામ ધર્મ

સ્વીકાર્યો; જેમકે, હઝરત અરકમ, સર્પદા બિન ઝેદ, અબ્દુલ્લા બિન મસઉદ, ઉસમાન બિન મઝુન, ઉબયદા, (ખુદા તે સૌથી રાજી રહે).

હવે આની અસર ધીમે ધીમે મસ્જાની બહાર પણ પહોંચવા લાગી અને કુરેશના સરદારોને કાને પણ આ નવી તાલીમની વાતો પડી. એક તો અસ્તાન ને ખીજું બાપદાદાના ધર્મનું ઝંઘન; આ બંને એવી ચીજો હતી કે જેથી કુરેશના સરદારોને આ નવા મઝહબ પર બહુ જ ગુસ્સો આપ્યો. એ લોકોએ જેઓ મુસલમાન થયા હતા તેમને અનેક રીતે સતાવવા માંડ્યા. મુસલમાનો પહાડની ગુફાઓમાં જઈ જઈને છૂપી રીતે નમાઝ પઢતા અને અલ્લાહનું નામ લેતા. એક વખત ખુદ અલ્લાહના રસૂલ (હઝરત મહમ્મદ) પોતાના પિતરાઈ ભાઈ હઝરત અલીની સાથે કોઈ ગુફામાં નમાઝ પઢતા હતા ત્યાં તેમના કાકા અબુ તાલિમ જઈ પહોંચ્યા. તેઓને આ નવી ચીજ કોઈ અજીબ જ લાગતી હતી. તેમણે ભત્રીજાને પૂછ્યું કે “આ કેવા ધર્મ છે?” એમણે જવાબ આપ્યો: “આ આપણા દાદા ઈબ્રાહીમનો ધર્મ છે.” અબુ તાલિમે કહ્યું કે “બહુ જ ખુશીથી તમે તમારા ધર્મને વળગી રહો. હું છું ત્યાંસુધી કોઈ તમારો વાળ પણ વાંકો કરી શકે એમ નથી.”

ત્રણ વરસ સુધી તેઓ આમ જ છૂપી રીતે યુતોનો વિરોધ કરતા અને લોકોને સાચા ધર્મનો પાઠ બજાવતા રહ્યા. જેઓ નેક અને સમજદાર હતા તેઓએ તો આ ધર્મ કબૂલ કરી લીધો, પણ જેઓ ના-સમજ તથા હઠી હતા તેઓ તો બિલટા એમના દુશ્મન થઈ ગયા.

તે વખતે કામાની પાસે એક ગલી હતી તેમાં એક ખૂબ સાચાબોલા અને જન ન્યાયાવર કરે એવા મુસલમાન અરકમનું ઘર હતું તે ધર્મશ્રામની પહેલી શાળા હતી હઝરત સાહેબ ઘણે ભાગે ત્યાં જ રહેતા હતા. ત્યાં તેઓ મુસલમાનને મળતા અને શિખામણની સારી સારી વાતો કરતા તથા પોતાના યકીન વધારે પાકું કરતા. જે લોકોને આ ધર્મનો શોખ હતો એવા લોકો ત્યાં આવતા, ખુદાના રસૂલની વાતો સાંભળતા અને મુસલમાન બનતા.

તથા વરસ પછી ખુદાએ દઝરતને દુકમ કર્યો કે દવે તમે ખુદ્દે-
ખુદ્દા ખુદાનું નામ જાહેર કરો અને નીડર થઈને જીતપરસ્તીનું ખંડન
કરો, અને આપણા ખંદાઓને નેદી તથા શિખા-
પહેલી સામાન્ય મણુની વાતો મંજલાવો. આશ્ચર્યની વાત જુઓ કે
હાકલ આ વખતમાં એમને સૌથી વધારે સાથ આપનાર
અને એમની મદદનું શ્રીકું ઝડપનાર એમના કાકા
અથુ તાલિખ હતા. આપણે વાંચી મયા કે તેઓ આપણા રસૂલ પર ફટલો
ધાર કરતા હતા. આવી જ રીતે જેણે રસૂલનો ખૂબ સખત વિરોધ કર્યો
અને દુરમનાવટ રાખવામાં જરાય ક્યાય ન રાખી તે પણ તેઓના કાકા
જ હતા. એમનું નામ અથુ લદજ હતું અથુ લદજ સિવાય તેઓના
ધર્મનો એક બીજો દુશ્મન અથુ જલલ હતો. તે કુરેશનો એક મોટો
સરદાર અને ખૂબ જ પૈસાદાર માણસ હતો કુરેશના સરદારનું કહેવું એવું
હતું કે ખુદાએ જો કાઠને પોતાનો કાસિદ યા તો એલચી કરીને મોકલવો
જ હતો તો મક્કા યા તો તાઈફના કાઈ પૈસાદાર માણસને મોકલવો
હતો. પણ તેઓની સમજમાં આ વાત નહોતી આવતી કે ખુદાના દર-
ખારમાં તો દોલત અને રિયાસતની કીમત નથી, પરન્તુ નેદી અને
બહારની કદર છે ખુદાએ પહેમેથી જ નક્કી કર્યું હતું કે, કુરેશ ખાનદાન
અબ્દુલ્લાના અનાથ પુત્ર મહમ્મદને જ પોતાનો આખરી રસૂલ બનાવવો
તેથી જ એણે એમને રસૂલ બનાવ્યા

આપણા રસૂલને જ્યારે ધર્મનો ખુદાખુદાનો પ્રચાર કરવાનો દુકમ
કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓએ મક્કાની એક સફા નામની ટેકરી પર જઈને
કુરેશના લોકોને પુકાર કર્યો અરગના નિયમ પ્રમાણે એમને સાબળવા માટે
કુટુંબના બધા લોકો ત્યાં એકઠા થયા, અને મક્કાના મોટા મોટા સરદારો પણ
ત્યાં ભેગા મળ્યા. રસૂલે કહ્યું કે “જો હું તમને એમ કહું કે આ પહાડની પાછળ
તમારા દુશ્મનોનું એક મોટું લશ્કર આવી રહ્યું છે તો તમને એતી પર
વિશ્વાસ આવશે?” બધાએ કહ્યું: “બેશક, કેમકે અમે તમને હમેશાં સાચું
બોલતાં જ જોયા છે” આ પછી રસૂલે કહ્યું કે “તો હું એમ કહું છું કે

તમે જો ખુદાનો પયગામ નહીં માનો તો તમારી કામ પર એક બહુ જ મોટી આફત આવી પડશે.” આ સાંભળીને અણુ લહજે કહ્યું: “શું તમે અમને આવું સંભળાવવા માટે જ અહીં ભેગા કર્યો છો ?” આટલું બોલીને એ ત્યાંથી ચાલી ગયા. કુરેશના બીજા સરદારો પણ ખિન્નમુદ્રે ગઈ ગયા.

આપણા રસૂલે સરદારોના ખોફની જરાય પરવા ન કરી અને છુત-પગ્સતીની ખૂર્ચ ખુદનું ખુદવા કહેવા માઠી, અને એક ખુદાની બન્દગી કરવી જોઈએ, સારો વર્તીવ રાખવો જોઈએ એ વિશે સામાન્ય પ્રચાર તથા કયામત વિશે ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. જેઓ સાચા દિલના હતા તેઓએ એમની વાત કબૂલ કરી, પણ જેઓનું દિલ નેક નહતું તેઓ તો બિલકુલ તોફાને ચડ્યા અને રસૂલને ખૂબ સતાવવા લાગ્યા તેઓ રમ્તામા કાઢા નાખતા, તેઓ જ્યારે નમાઝ પઢવા બેસે ત્યારે કંઈ ને કંઈ છેડતી કરતા. તેઓ જ્યારે કાબાની મદદક્ષિણા કરતા ત્યારે ખૂબ ઘોઘાટ કરી મૂકતા લોકો તેઓને કવિ, જાદૂગર, પાગન વગેરે કેટલાંય વિશેષણો આપી દેતા અને કોઈ પણ નવો માણસ ત્યાં આવે તો એને પહેલેથી જ કહી દેતા કે અમારે ત્યાં એક પાગલ આદમી છે, એની પાસે જશો નહીં.

તેઓ આ બધી મુશ્કેલીઓ સહન કરતા હતા અને પોતાનું કામ કર્યું જતા હતા કુરેશીઓ જોયું કે આ કોઈ પણ રીતે હાર માનતો નથી; એટલે તેઓ એકઠા થયા અને તેઓના કાકા અણુ તાલિમની પાસે ગયા, અને કહ્યું કે, તમારો ભત્રીજો અમારી મૂર્તિઓને ગમે તેવું કહે છે; અમારા બાપદાદાઓ રસૂલો જૂતો છે એવું કહે છે, અમને નાદાન કહે છે; એટલે કાતો તમે વચ્ચેથી નીકળી જાઓ અથવા તો તમે પણ મેદાને પડો, કે જો ત્યાં આપણા બેમાર્ગી એકનો ફેસલો ચર્ચ જાય અણુ તાલિમે જોયું કે હવે વખત નાજુક થતો જાય છે. તેઓએ હઝરતને બોલાવીને કહ્યું કે હવે મારા જેવા ભુલ્લા પર એટલો બોલો ન નાખ કે જે હું ઉઠાવી ન શકું. હઝરતના કોઈ પણ મદદમાર હોય તો તે એક એમના કાકા જ હતા એમની આ વાત સાંભળીને એમની આખમા પાણી ભરાઈ આવ્યા,

અને કહ્યું “ચાચાજન, અગર જો લોઠા માગ એક તાયમા સૂરજ અને એક હાથમા ચાદ મૂકે તોપણ હું મારા કામને છોડવાનો નથી.” રસૂતની દૃઢતા અને તેમનો પાકો ધરાદો જોઈને તયા એમની લાગણી-ખરેલી વાતો સાંભળીને અણુ તાલિય પર બહુ ઊડી અસર થઈ, અને એમણે કહ્યું “ભત્રીજા, જાઓ તમારુ કામ કરો આ લોઠા તમને કંઈ જ નહીં કરી શકે” કાકાની આ વાતો સાંભળીને એમને રાહુ સાત્વન મળ્યું અને એમણે બમણા વેગથી પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. કમીલાનો એકાદ એકાદ માણસ યુસલમાન થતો જતો હતો. કુરેશના સરદારોએ જોયું કે ધમખાથી કામ ચાલે એમ નથી એટલે હવે જરા ફોસલાવીને કામ લેવું જોઈએ બધાએ મગાને ઉત્તમા નામના કુરેશના એ સરદારને સમજાવી કરોને રસૂતની પાસે મોકલ્યો એણે હઝરતની પાસે જઈને કહ્યું કે “હે મહમ્મદ, કામમા ફૂટ પાડવાથી તમને શો ફાયદો ? જો તમે મજ્જાની સગદારી ધમ્મતા હો તો તે પણ થઈ શકે એવું છે અને જો પૈસા જોઈતા હોય તો અમે તે આપવા તૈયાર છીએ, પરંતુ તમે આ કામને છોડી દો.”

ઉત્તમાએ માન્યુ હતું કે આપણે જે ચાલ ચાલ્યા છીએ એમાં બેશક સફળતા મળવાની છે મહમ્મદ આ ત્રણ વાતોમાંથી ગમે તે એક બાબતથી લક્ષ્યાર્જને જરૂર આપણી સાથે સુલેહ કરી દેશે પણ મહમ્મદ પાસેથી તો એમને એવો જવાબ મળ્યો કે જેની એમને કલ્પના પણ ન હતી હઝરતે પવિત્ર પાક કુગાનની બે ત્રણ આવનો એમને વાંચી સંભળાવી. આયતો સાંભળતા જ એમનું દિલ હલમલી ગયું એ પાછો ગયો ત્યારે કુરેશોએ જોયું કે એના ચહેરાનો રંગ શીઠો પડી ગયો છે ઉત્તમાએ કહ્યું “બાઈઓ, મહમ્મદ તો ખુદાના કલામ વાચે છે એ તો નથી કવિ કે નથી જાદૂગર મારી સલાહ તો એવી છે કે એને પોતાને રસ્તે ચાલવા દો જો તે એમાં સફળ થઈને અરમ પર જીત મેળવી વેશે તો તેમા પણ આપણી જ આખર વધશે અને નહીં તો અરમના લોકો જ એને ખતમ કરી દેશે.”

થુ કુરેશના લોકોએ એની વાત ન માની અને પોતાની જિંદગી ન પકડી રાખી

હવે મદમ્મદનું કામ એ રહ્યું કે એક એક માણસ પાસે જવું અને એને સમગ્વવું. કોઈ એમની વાત માની લેતા, કોઈ ચૂપ જ રહેતા અને કોઈ એમને ધૂતકારી કાઢતા. આ હાલતમાં જે લોકોએ એમની પર વિશ્વાસ રાખ્યો અને મુસલમાન થયા તેઓ ઘણા જ પ્રસંધાપાત્ર છે. તેઓમાંના ટેટલાકના મુસલમાન બનવાના કિસ્સા ઘણા દિલચસ્પ છે.

હઝરત હમઝા તેઓના કાકા હતા. ઉમરે થોડા જ મોટા હતા. એક રીતે તેમની માશીના દોકરા થતા હતા અને દૂધચીકે ભાઈ પણ હતા; આથી તેઓ એમની પર બહુ જ પ્યાર રાખતા હતા. તેઓ ખૂબ જ પહેલવાન હતા અને ઘણો વખત સેરસિકાર પાછળ જ માળતા હતા. અશુ જહલની વાતની તો ખબર છે કે તે રસૂલને કેવી રીતે સતાવતો હતો. એક દિવસની વાત છે. અશુ જહલે પોતાની ટેવ પ્રમાણે રસૂલને ધણું ય બહુબૂડું કહ્યું. એક દારીએ આ બધું સાંભળ્યું. સાંજે હમઝા ત્યારે શિકારેથી પાછા આવ્યા ત્યારે એ દારીએ જે કંઈ જોયું હતું અને સાંભળ્યું હતું તે બધું કહી સંભળાવ્યું. આ સાંભળીને હમઝા ચુરસાથી લાલચોળ થઈ ગયા અને તે જ વખતે કાગામાં પહોંચી ગયા. ત્યાં કુરેશના મોટા મોટા લોકો ભેગા થઈને બેઠા હતા. તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા અને અશુ જહલના માથા પર ધા કર્યો અને કહ્યું: “ બે હું મુસલમાન થઈ ગયો છું. હવે તારે ક્ષાવે તે મને કર. ” આટલું કહીને તેઓ ઘેર ચાલ્યા ગયા. આથી ઇસ્લામના મંડળમાં કુરેશનો એક મોટો પહેલવાન દાખલ થયો.

ખત્તાબનો પુત્ર ઉમર કુરેશ ખાનદાનનો એક નવજવાન હતો. એનો મિત્રજ જરા તેજ હતો. જે વાત લેતો તે પૂરી જ કરતો. એ પણ એક વખત ઇસ્લામનો દુશ્મન હતો. તે મુસલમાનની

હઝરત ઉમર છેડતી કરતો હતો અને એમને સતાવતો હતો. મુસલમાન થયા પુદાને કરવું ને એક દિવસ એવું બન્યું કે તેઓ કોઈ શુતખાનામાં—મંદિરમાં પડ્યા રહ્યા હતા. મંદિરની અંદરથી એમણે “ અલ્લાહ એક જ છે ” એવો અવાજ સાંભળ્યો. તેઓ ગભરાઈને બેઠી ગયા અને ત્યારથી તેઓ ક્યારે ક્યારે આ વાત પર

વિચાર કરવા લાગ્યા. રાત્રે હઝરત જ્યારે કુરાન પઢતા ત્યારે તેઓ છુપાઈને તે સાંભળવા જતા એક રાતે રસૂલ નમાઝ પઢતી વખતે કુરાનનો એક અધ્યાય-સુરા વાંચતા હતા ઉમર એક એક શ્લોક-આયત સાંભળતા હતા અને એની અસર એમના પર ચતી જતી હતી, પણ તેઓ દઢનિશ્ચયી અને મનના મજબૂત હતા એટલે આ અસરને દફનાવતા મયા આ અસરને મજબૂતથી કાઢી નાખવાની કોશિશ તેઓ કરતા રહ્યા.

એ પહેલા ઉમરની બહેન ફાતિમા અને બનેલી સહિદ બિન જૈદ મુસલમાન થઈ મયા હતાં ઉમરને ખબર પડી એટલે બન્નેને દોરકાથી બાંધી દીધા એક વખત ઉમરના મનમા એવું ચર્ચુ કે જઈને મહમ્મદ રસૂલના હ સવઅમતું માથું જ કાપી નહું, કે જેથી રોજનો ઝખડો પતી જાય આવો વિચાર કરી તેઓ તત્તવાર લઈ ઘેરથી નીકળ્યા રસ્તામાં એમને એક મુસલમાનનો ભેટો થઈ ગયો. એણે પૂછ્યું: “ઉમર, ક્યાં જવાનો પ્રાર્થો છે?” ઉમરે કહ્યું “આજ તો મહમ્મદનું કામ ખતમ કરી નાખવાનો છું” મુસલમાને કયું “પહેલા તારા બહેન બનેલીની તો ખબર લે.” ઉમરથી આ ટાણું સહન ન થયું તરત જ પોતાની બહેનના ઘરનો રગ્તો લીધો. ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે એમની બહેન અને બનેલી કુરાન વાચતા હતા. કુરાન સાંભળીને એમના ગ્રુસાનો પાર ન રહ્યો અને એમને ખૂબ જ માર માયો, પણ જોયું તો તૌહીદ-ખુદા એક જ છે-એ વાત એમણે છોડી નહીં આની એના મન પર ખૂબ અસર પડી અને કહ્યું કે ઠીક હમથુ તમે જે સુરા-કુરાનનો એક ભાગ-વાચતા હતા તે મને ખતાવો તેઓ-એ પોને જે પાના વાચતા હતા તે ઉમરના હાથમા મૂકી દીધાં. ઉમર જેમ જેમ એ વાચતા મયા તેમ તેમ એમનું દિલ કાંપવા લાગ્યું. છેવટે તેઓ બોલી બેઠ્યા “અલ્લાહ એક જ છે. અલ્લાહની સાથે ઠાઈ સરીક નથી મહમ્મદ અલ્લાહે મોકલેલા રસૂલ છે.”

આ વખતે રસૂલ અરકમના ઘરમાં રહેતા હતા હઝરત ઉમર સીધા ત્યાં ગયા દરવાજા બંધ હતા તેમણે ખૂબ મારી. ત્યાં જે મુસલમાનો હતા તેઓ હાથમા તત્તવાર પકડેલા હઝરત ઉમરને જોઈને ડરી ગયા.

હઝરત હમઝાએ કહ્યું “એને આવવા દો જો તે સાફ દિલે આવ્યા હોય તો તો સારું જ છે, નહીં તો એની જ તલવારથી એનું માથું કાપી નાખવામા આવશે” દરવાજો ખૂલ્યો અને હઝરત ઉમર અંદર દાખલ થયા, કે રસૂલ જાતે આગળ આવ્યા અને એનું કાંડું પકડીને પૂછ્યું: “કેમ, ઉમર, શા વિચારે આવ્યા છો?” ઉમરે કહ્યું: “તમારા ધર્મમાં બળવા માટે.” આ સાંભળીને મુસલમાનોએ જોરથી અફવાહો અકબર પોકારીને મસ્જીદના પહાડો ગળવી મૂક્યા.

મસ્જીદના લોકોએ જ્યાર હઝરત ઉમરનું મુસલમાન થયાનું સાબળ્યું ત્યારે તેઓ બધાએ હઝરત ઉમરના ઘર પર ઘેરો ઘાવ્યો, પણ આસમિન વાએનના સમજાવવાથી પાછા ચાલ્યા ગયા. હઝરત ઉમર મુસલમાન થયા એટલે મુસલમાનોની હિમ્મત ખૂબ વધી મર્ઝ આજ લગી મુસલમાનો ગેરમુસ્લિમોના ડરથી કાળામા નમાઝ પઢવા નહોતા જતા, પણ હઝરત ઉમર મુસલમાન થયા એટલે બધાને સાથે લઈને નીકળ્યા અને બધા સાથે લડીને કામાના આગળામા નમાઝ પડી

રસૂલના મુસલમાન સાથીઓને “સહાયા” કહેવામા આવે છે. ઇસ્લામ જેમ જેમ ફેલાતો જતો હતો તેમ તેમ મુસલમાનોની સંખ્યા રોજગરોજ વધતી જતી હતી એટલે સુધી કે તે અબુઝર ગિફારી મસ્જીદની બહાર પણ પહોંચી મર્ઝ મસ્જીદથી થોડે દૂર મુસલમાન થયા ગિફારનું કુટુંબ રહેલું હતું એમા અબુઝર અને અનીસ બે ભાઈઓ હતા અબુઝરને જ્યારે ખબર પડી કે મસ્જીદમા એક રસૂલ પેદા થયા છે અને એ એવો દાવો કરે છે કે એની પાસે આરમાનમાંથી ખુદાનો પયગામ આવે છે, ત્યારે એમણે પોતાના ભાઈ અનીસને કહ્યું કે તું રસૂલ પાસે જા અને એનો બધો હાલ પૂછી લાવ, અને એની બધી વાતો સાંભળી લાવ અનીસ મસ્જીદ આવ્યા અને પાછા જઈને પોતાના ભાઈને કહ્યું કે, તેઓ નેકીની સારી સારી વાતો લોકોને સમજાવે છે, ખુદાના કલામ લોકો આગળ રજૂ કરે છે, તે કાઈ કંઈ નથી. આ સાંભળીને અબુઝરનો શોખ વધુ વધ્યો અને તેઓ

મરીઓ હતાં, અને તેઓ બહુ પડોશનાં મુસલમાન ગ્રન્થા હતાં. યાસરે તેા ગેરમુરિદમોના હાથનો માર ખાધ ખાધને મરી જ મર્યો. મુમય્યાને, અબુ-જહલે એવી બરછી મારી કે જેથી એ ગિયારી પણ ખુદાને ઘેર પડોંચી ગયો, અને અમ્મારને તપેલી જમીન પર સુવાડીને એટલો મારતા કે જેથી તે બેહોશ બની જતો.

ગુનયરા એક મુસલમાન દારૂી હતી. અબુ જહલે એને એટલું માર્યું કે એની આંખો જતી રહી. બીજા મુસલમાન નવજવાન શુલામો અને શુલામ સ્ત્રીઓને પણ આવી જ સગાઓ કરવામાં આવતી હતી. હઝરત-અબુ બક્રે હઝરત ખિલાલ, આમિર, લખ્તિયા. ઝુનૈર નહદીયા અને અમ્મે હુબૈય્સ વગેરે મુસલમાન શુલામો અને દારૂીઓને જુલમી અને બેરહમ માલિકો પાસેથી ખરીદી લીધાં અને એમને આઝાદ કરી દીધાં.

આ તો મરીમ મુસલમાનોની હાલત હતી, પણ જેઓ આખરદાર અને પૈસાદાર હતાં તેઓ પણ પોતાના વડીલ સગાઓના પંળમાં સપ-ડાયેલાં હતાં. હઝરત ઉસમાન ન્યારે મુસલમાન થયા ત્યારે એમના કાકાએ એમને રસ્મીથી બાંધીને માર્યાં હતાં સમૃદ્ધ બિન ઝેદ અને એમની બીજી કાતિમા જે હઝરત ઉમરની બહેન હતી તેઓને પણ દોરડાથી બાંધી લીધાં હતાં. હઝરત ઝુબૈર ન્યારે મુસલમાન થયા ત્યારે એમના કાકાએ એમને ચટાઈમાં લપેટી દીધા અને એમના નાક આમળ પુમાડો કર્યો. અબ્દુલ્લા બિન મસૃદ્દ મુસલમાન થયા અને કાજામાં જમ્મને કુરાનની સુરએ રહમાન વાંચવી શરૂ કરી ત્યારે મજ્જાના લોકો ત્યાં જઈ પડોંચ્યા અને એમની પર તૂટી પડ્યા અને બહુ સખત માર માર્યો.

મુસલમાનો આવી રીતે મુરકેલીઓ બોગવ્યા કરતા હતા અને તેઓ ક્યારેક હઝરત મહમદ સલઅમને મજ્જાના લોકોની ફરિયાદ કરતા, અને કહેતા કે “યા રસૂલુલ્લાહ ! દુઆ કરો કે મુસલમાનોને શાન્તિ મળે.” રસૂલ એમને દિલાસો અને હિંમત આપતા અને આગળ થઈ ગયેલા પયગમ્બરોની ફાલત કહી સંભળાવતા. એ લોકોએ સચ્ચાઈને રસ્તે ચાલતાં જે મુરકેલીઓ ઉઠાવી હતી એનું જવાબ કરતા, અને કહેતા કે

સચ્ચાર્ધનો સૂઝ વધારે વખત સુધી વાદળમા છૂપો રહી શકતો નથી અને એક જમાનો એવો આવશે કે જ્યારે ખુદા તમને ફતેહ આપશે. પહેલાના પયગમ્બરોને તો આરીથી ચીરી નાખ્યા છે અને લોહાની કાસડીથી એમની ચામડી ઉતરડી નાખી છે, પણ એ લોકોએ સાચને છોડ્યું ન હતું "

એક રથળ છોડી દઈ બીજે રથળે ચાલ્યા જવું એને "હિજરત" કહે છે તમે વાચી મયા છો કે અરબનો દેશ સમુદ્ર-કિનારે છે અને દિગ્ગજ જે સમુદ્રકિનારે છે તેને બહારે અહમર પાતો રાતો હજરતની હિજરત સમુદ્ર કહે છે. રાતા સમુદ્રને પેતે કિનારે આફ્રિકામાં હજરત (એબિસિનિયા)નો મુલક છે ત્યાનો ઈસાઈ બાદશાહ બહુ જ નેક હતો. મુસવમાનોની તકલીફ જ્યારે બહુ જ વધી પડી ત્યારે નબુવત—(નમી થવાનો જમાનો) ની પાચમી સાનમા હજરત રસૂલે ખુદા સવઅમની ઇજાઝતથી અગિયાર પુરુષો અને ચાર સ્ત્રીઓને હોડીમાં બેસાડ્યાં, જે હજરત-એબિસિનિયા ચાલ્યા ગયાં.

હજરતના બાદશાહને નજમ્મશી કહેવાય છે. નજમ્મશીએ આ મુસલમાનોને પોતાને ત્યા ખૂમ આગતાસ્વાગતા કરીને રાખ્યા. કુરેશીને જ્યારે આની ખમર પડી ત્યારે એમણે નજમ્મશીની પાસે પોતાના બે એલચીઓ મોકલ્યા અને એમની સાથે કહેવડાવ્યું કે, આ લોકો અમારા શુનેગાર છે, એમને અમારે હવાતે કરી દો બાદશાહે મુસવમાનોને બોલાવીને બધી વાત પૂછી હજરત અલીના બાઈ હજરત બહરે મુસનમાનોની તરફથી કહ્યું કે, "અય, બાદશાહ, અમે અશાન હતા, શુતપરસ્તી કરતા હતા, સુઢાવ માની ખાના હતાં, ખગમ કામો કરતા હતા, પાડોસીઓને સતાવતા હતા, બાઈ બાઈ પર જુનમ કરતા હતાં, જોરાવર કમજોરોને ખાઈ જતા હતા. આ હાનતમા અમારે ત્યાં એક માણસ પેદા થયા, જેમની શુઝર્ગી, સચ્ચાર્ધ અને ઈમાનદારીથી અમે વાકેફ હતા એણે અમને સાચો ધર્મ શીખવ્યો અને કહ્યું કે તમે શુતપરસ્તી છોડી દો, સાચુ બોલો, જુલમ બંધ કરો, અનાથોનો માન લૂટી ન લો, પાડોસીઓને આરામ આપો, પવિત્ર સ્ત્રીઓ પર બદનામીનો ડાવ ન લગાવો. નમાઝ પઢો, રોજા રાખો,

દાન કરો. અમે આ શખ્સને ખુદાનો પયગમ્બર માન્યો અને એની વાનોતો અમલ કરવા માડ્યો. આને યુનો ગણીને અમારી ઠામ અમારી દુશ્મન થઈ ગઈ, અને અમારી પર દયાથી કરવા લાગી કે તમે આ બધું છોડી દો અને પહેલાની જેમ ખોટું રસ્તું જ ચાલો.”

નગ્મશીએ કહ્યું કે તમારા પયગમ્બર પર જે કવામ જિતયા છે—જે વાણી એમણે સાબળી છે તેમાથી તમે થોડું વાચો બહારે મુરએ મરિયમ માંથી થોડી આપનો (સ્તોકો) વાચી નગ્મશી પર આની ખૂમ જ અસર થઈ એમની આખમાથી આસુ ટપકવા લાગ્યા અને એમણે કહ્યું કે ‘ખુદાની કસમ, આ કવામ અને ઇન્જિન મન્ને એક જ દીવાની જ્યોત છે’ આટલું કહીને એમણે કુરેશના એતચીઓને કહ્યું કે તમે પાછા જાઓ હું આ મઝહૂમે, જેમની પર જીનમ કરવામા આવ્યો છે તે પીડિતોને છોડવાનો નથી

મુસનમાનોએ નગ્મશીની આ મહેંગાનીમરી વર્તણૂક જોઈને ખીજ પછુ પછુ મુસનમાનોને છૂપી છૂપી રીતે હજી રવાના કરી દીધા તે એટલે સુધી કે ત્યાં તેઓની સંખ્યા લગભગ ૮૭ જેટલી થઈ ગઈ

પયગમ્બરી પછી સાતમે વરમે કુરેશાએ જોયું કે આ યોજના પણ સદળ ન થઈ ત્યારે કુરેશના બધા કુટુંબોએ મજાને એવી મસલત કરી

કે ‘કાઈપણ માણસે ખુદાના પયગમ્બરના કુટુંબ જેનું અણુ તાલિખની ગુફા-નામ મુહાશિમ હતું તેની સાથે જરાય સંબંધ રાખવો

મા નહીં રખાવી નહીં ન કાઈએ એમની સાથે શાદી વિવાહ કરવા કે ન એમનું કાઈ ખરીદવું કે વેચવું અને ન તે

એમને કાઈ ખાવાપીવાનું આપવું પણ જો એ મહમ્મદને આપણે હવાલે કરી દે તો પછી કાઈ વાધો નહીં’ આ ઠરાવ લખીને કાગાના દરવાજા પર ચોટાડવામા આવ્યો અણુ તાલિખ કુટુંબના બધા માણસોને લઈને એક ગુફા જેનું નામ શઆને અમી તાલિમ હતું, ત્યાં ચાલ્યા ગયા અહીં ખીજ મુસનમાનો પણ રક્ષણ મેળવવા આવવા લાગ્યા અને મહુ જ મુરકેલીમા ત્યાં રહેવા લાગ્યા તેઓ પાછા ખાઈને દિવસ પસાર કરતા

કર્ચાકથી ચૂકું ચામડું મળે તો એને ખારીને ખાતા. નાના છોકરાંએ ભૂખે ટળવળતાં. બિલાવ હઝરતને માટે કર્ચાકથી છૂપી રીતે કાંઈ ખાવાનું લઈ આવતા હતા. મહાના લોકો મુસવમાનોની આ હાવત જોઈને બહુ ખુશ થતા હતા. ત્રણ વરસ આવી રીને વીતી ગયાં. આખરે આ જુલમગારે-માથી જ કોઈને રૂથા આવી એમણે જ આ જુલમ બરેલો કરાવ રહ કયો.

દિ. સ ૧૦ માં મુસવમાનો આ ગુફામાંથી નીકળીને પોતાને ઘેર પાછા આવ્યા. યોગ જ દિવસમાં રસૂનના પ્યારા કાકા અશુતાવિમનું મૃત્યુ થયું હતું તો આ દુઃખ પડ્યે યોગ જ દિવસ વીત્યા અશુતાવિમ અને દતા એટલામાં હઝરતનાં સુખદુખના સાથી હઝરત ખદીજનું અવમાન ખદીજનું મૃત્યુ થયું. આ પ્રસંગ તેઓ માટે બહુ જ દુઃખદ હતો. આ બે જ તેમનાં ખરા સાથી અને દુઃખમાં મદદ કરનાર હતા. એ બન્ને એક જ વર્ષમાં ચાલી નીકળ્યા.

અશુતાવિમના રૂઆગ દાગથી અને હઝરત ખદીજની આમન્યા રાખવા ખાતર ખુદ રસૂલુનાહ સસબમ પર હાથ લેઠાવવાની કુરેશના લોકોની હિમ્મત ચાલતી ન હતી. એ બેના જવાથી એમને રસ્તા સાફ થઈ ગયો હવે તેઓ ખુદ રસૂનની સાથે પણ બેઆશી કરવા લાગ્યા. એક દિવસ તેઓ રસ્તા પરથી જતા હતા તેવામાં કોઈ જુલમગારે તેઓના માથા પર ખાક-ધૂળ નાખી. તેઓ એવી જ રીતે ઘેર આવ્યા. તેઓની બેટી પાણી લાવી અને એમનું માથું ધોવા લાગી પિતાની આ હાવત જોઈને એને રડવું આવી ગયું. હઝરતે કહ્યું “ખારી બેટી, રા નહી. ખુદ તારા પિતાને એમ ને એમ નહીં છોડે.”

એક વખત તેઓ કામાના ચોકમાં નમાજ પઢતા હતા. કુરેશના સરદારો જલમો જમાવીને બેઠા હતા રસૂનને નમાજ પઢતા જોઈને એક જણે કહ્યું કે જોઈની હોજરી લાવીને આનો ગરદન પર મૂકી હોય તો કેવું? એટલે તોફાનીએ ખરેખર જ એણે કહ્યું હોજરીના બારથી, તેઓની પીઠ દમાઈ મઈ કોઈએ જઈને હઝરતની બેગી હઝરત કાતિમાને આ વાત કરી એ આવ્યા અને બહુ જ મુશ્કેલીથી એ બધી ગંદકી દૂર કરી.

એક વખત એક બદમાશે તેઓના મળામાં ચાદરનો ફાંસો નાખ્યો અને ગળું દબાવી દેવા જતો હતો એટલામાં હઝરત અબુ બક્ર દોડતા આવી પહોંચ્યા અને એમને બચાવી લીધા, અને પેલા માણસને ક્યું કે એ કહે છે કે મારો પરવરદિમાર અસ્લાહ છે, એટલા માટે જ તું એ માણસની જાન લેવા નું ઇચ્છે છે?

મક્કાથી ૪૦ માઇલ દૂર તાઇફ નામનું એક હિંમિયું અને આખા શહેર હતું. હઝરતે મક્કાના લોકોની હાલત જોઈને એવો વિચાર કર્યો કે

અહાં ય તાઇફ જઈએ અને ત્યાંના લોકોને ઈસ્લામનો

તાઇફની સફર પયગામ મંભળાવીએ. તેઓ ઝેદ બિન દારસાને લઇને

તાઇફ ગયા અને ત્યાંના લોકોને સાચો ધર્મ કહી

મંભળાવ્યો. પણ દિલ્લીની વાત છે કે એમનામાંથી એકે પણ એ કબૂલ

કર્યો નહીં, પણ ઊલટાનું બખ્તરના બદમાસોને ઉશ્કેર્યો, અને જ્યારે તેઓ

જવા લાગ્યા ત્યારે એઓ રસ્તાની બંને બાજુ ચોકવાઈ ગયા અને રસૂલના

પગ પર પથ્થર ફેંકવા લાગ્યા તેઓ દરદને લીધે ક્યાંક બેસી પડતા તો

બદમાશો એમને પકડીને ઊભા કરી દેતા અને ફરી પથ્થર મારતા તથા

ગાળો દેતા. આખરે તેઓ એક બામમાં જતા રહ્યા. એ કેટલો લાચારીનો

વખત હતો! એ વખતે ખુદાનો એક ફરિશ્તો એમની પાસે આવ્યો અને

એણે ખુદાનો આ પયગામ સંભળાવ્યો કે “ યા રસૂલુલ્લાહ, જો આપ

કહેતા હો તો આ તાઇફવાળાને પેલા પહાડની નીચે દબારીને મારી નાખીએ.”

તેઓએ કહ્યું કે “ યા ખુદા, એવું ન કરીશ, કેમકે કદાચ એમના

કબીલામાંથી પણ ઠાઈ તને પૂજવાવાળો પેદા થઈ.” તાઇફની સફર સફળ

ન થઈ તોપણ એમનો નિશ્ચય જરા ય દીલો પડ્યો નહીં. આ પછી

તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે એક એક કુટુંબમાં જઈને ખુદાનો પયગામ સુચાવવો.

આને માટે મક્કામાં હજનો કુદરતી મોકો જ મળી આવ્યો. એ વખતમાં

હજને માટે ગરબના ખૂણેખૂણામાંથી લોકો આવતા અને થોડા દિવસ

ત્યાં રહેતા. મક્કાની આસપાસ મેળા ભરાતા અને એમાં પણ માણસો

એકઠા થતા. હઝરત સહઅમે આ મેળામાં એક ટુકડીમાં ફરીફરીને બાપલુ

કરવાનું અને કુરાનની આથતો મંબળાવવાનું શરૂ કર્યું. આની અસર એ થઈ કે આખા દેશમાં ઇસ્લામની આ નવી ચચાનો અવાજ ફેલાઈ ગયો. આ કબીલાઓમાં યસરખ શહેરના રહેવાસી બે મથદૂર કબીલા હતા. એકનું નામ ઓસ અને બીજાનું નામ ખઝરજ હતું. તેઓ ધણા વખતથી એ શહેરમાં રહેતા હતા અને ખેતીનો ધંધો કરતા હતા. એમની આસ-પાસ યહુદીઓની વસ્તી હતી. તેઓ ત્યાંના સોદાગર અને મહાજન હતા. તેઓ બ્યાને પૈસા ધીરતા હતા અને પછી બહુ જ સખ્તાઈથી તે વસૂલ કરતા હતા. ત્યાંના કબીલાઓ અંદર અંદર લડતા તેથી અને દોલતમન્દ યહુદીઓ એક રીતે તો એમની પર હકૂમત જ ચલાવતા હતા તેથી અને યહુદીઓના દેવા નીચે દબાઈ જવાથી તેઓ બેહદ બરબાદ થઈ ગયા હતા.

યહુદીઓના આકાશી પુરવઠામાં એક પયગમ્બરના આવવાની વાત લખી હતી અને યહુદીઓની મહેશીશોમાં ઘણીવાર આ વાત ચચાતી હતી. આ વાત ઓસ અને ખઝરજના કબીલાને કાને પહોં પડી. નશુબત (પયગમ્બરી) ની દસમી સાલમાં રજખના મહિનામાં આ બંને કબીલાના કેટલાક લોકો મળ્યા ગયા અને અકબા મુકામે રસૂલને મળ્યા. રસૂલે તેમને ખુદાનો કલામ કહી સંબળાવ્યો. આ સાંભળીને તેઓએ અંદર અંદર વિચાર કર્યો કે આ તો એ જ પયગમ્બર લાગે છે કે જેની યહુદીઓ વાત કરે છે. કયાંક એવું ન બને કે આપણી બાજુ એ લોકો લઈ લે. આમ વિચારી તેઓ બધા જ એક સાથે મુસલમાન થઈ ગયા. તેઓ જ નજુ હતા.

બીજે વર્ષે યસરખમાંથી બાર માણસો મળ્યા જઈને મુસલમાન થયા અને એઓએ કહ્યું કે “અમારી સાથે કોઈ એવા માણસને મોકલો કે જે અમને ઇસ્લામની વાતો સમજાવે અને અમારા શહેરમાં આવીને ઉપદેશ આપે.” રસૂલે આ કામને માટે મુસઅબ બિન અમીરને પસન્દ કર્યો. તેઓ અબ્દ મનાફના પૌત્ર અને જૂના મુસલમાન હતા. તેઓ આ લોકોની સાથે યસરખ ગયા અને ત્યાં લોકોને ઘેર ઘેર ફરીને ઇસ્લામનો પ્રચાર

કરવા માંડ્યો. આપી ઘણા ઝોઠો મુસલમાન થયા. એક વરસમાં તો સહેરનાં લગભગ બધા જ ઘરો મુસલમાન થઈ ગયાં.

ખીજે વરસે જ્યારે હજનો વખત આવ્યો ત્યારે યસરબાઈ બોલે તે લોકો હજરત સલ્તઅમને મળવા આવ્યા અને છૂપી રીતે તેઓને હાથે મુસલમાન થયા. આ વખતે તેઓની સાથે એમના કાકા અકબાનું વચન અબ્બાસ પશુ દત્તા. જો કે તેઓ હજ મુધી મુસલમાન નહોતા થયા પશુ તેઓ હજરત પર બહુ જ

ધાર રાખતા હતા. તેઓએ આ લોકોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે “મહમ્મદ સલ્તઅમ પોતાના ખાનદાનની પૂજા અને માન ખૂબ વધારે છે. દુશ્મનોની સાથે મુકાબલો કરવામાં આપણે હંમેશાં એમને સાથ આપ્યો છે. તેઓ હવે તમારી પાસે આવવા છાડે છે. તમે હેસ્લા દમ સુધી એમને સાથ આપી શકો તો તો સારું જ છે, નહીં તો અત્યારથી જવાબ આપી દો.” યસરબાઈ એક બુઝર્ગ સરદારે કહ્યું કે “અમે લોકો તલવારની ગોદમાં મોટા થયા છીએ.” પછી એક ખીજ સરદાર અબુલ હસીમે કહ્યું કે “યા રસૂલુલ્લાહ, અત્યારે અમારે ને મહુદીઓને સંબંધ છે. અમે મુસલમાન થયા એટલે હવે એ સંબંધ તૂટી જશે. પછી એવું ન બનવા પામે કે ઈસ્લામનું જોર અને સત્તા વધી જાય અને તમે અમને છોડી દઈને ચાલ્યા જાઓ.” રસૂલે હસીને કહ્યું કે “તમારું ખૂન એ મારું ખૂન છે. તમે મારા છો અને હું તમારો છું.”

આ પછી રસૂલે એમાંથી બાર નકીબ આગેવાન પસન્દ કર્યાં. એમનાં નામ એ લોકોએ જ પસન્દ કરીને નક્કી કર્યાં હતાં. આ બારમાંથી નવ ખઝરબાઈ અને ત્રણ ઓસના હતા.

હિંજરત

યુસરખમાં મુસલમાનોને સલામત જગ્યા મળી ગઈ. હંજરત સલઅમે મક્કાના મુસલમાનોને પોતાનો દેશ છોડીને યસરખ જવાની પરવાનગી આપી. આથી મુસલમાનોએ ધીરે ધીરે યસરખ-

મદીના અને માં હિંજરત કરવી શરૂ કરી અને છેવટે અનસાર ખુદ હંજરત સલઅમે મક્કા છોડીને હિંજરત કરવાનો વિચાર કર્યો. કુરેશના લોકોને પણ આની ખબર પડી ગઈ. એ લોકોએ બધાએ મળીને એવું નક્કી કર્યું કે આજરાત્રે જ કબીલાના એક એક માણસે મળીને મહમ્મદ સલઅમને ખતમ કરી દેવા.

ખુદાએ રસૂલને આ વાતની જાણે ખબર આપી દીધી

મક્કાવાળાઓ હંજરતના ધર્મની ખૂબ વિરુદ્ધ હતા, તોપણ તેઓને એમની નેકી અને હિમાનદારી પર ખૂબ બરોસો હતો. ધણી લોકોની થાપણ એમની પાસે હતી. તેઓએ આ થાપણ હંજરત અલી મુરતઝાને સોંપી દીધી અને કહ્યું કે “આજ રાતે તમે મારા બિસ્તર પર સૂઈ જાઓ અને સવારે લોકોની આ થાપણ એમને સોંપીને તમે પણ ચાલી નીકળજો.” હુકમ પ્રમાણે હંજરત અલી તેઓના બિસ્તર પર સૂઈ ગયા. કુરેશના લોકો સવાર મુઘી ધરને ઘેરે ધાકીને પડયા રહ્યા. સવારે જોયું તો આજ્ઞા જ બની ગયા કે મહમ્મદના બિસ્તર પર તો મહમ્મદને બદલે હંજરત અલી છે.

હંજરત સલઅમ અને અણુ બંક વચ્ચે પહેલેથી જ હિંજરત બાબત વાત થઈ ચૂકી હતી, એટલે જન્મે પોતપોતાના ઘેરથી નીકળી મક્કાની પાસે જ એક સૌર નામના પહાડની ગુફામાં સંતાઈ ગયા. સવારે મક્કાવાળાઓએ એમની શોધ કરવા માંડી અને શોધતા શોધતા એ જ ગુફાના મોં આગળ આવી પહોંચ્યા. અણુ બંક ગભરાયા અને બોલ્યા: “યારસૂલુલ્લાહ, દુશ્મનો આપણી પાસે આવી પહોંચ્યા છે. એ જો જરાક નીચે

જેશે તો આપણે દેખાઈ જાયું” પણ હઝરતનો વિશ્વાસ તો અડખ ઢનો. એમણે કહ્યું: “ગભરાઓ નહીં; ખુદા આપણી સાથે છે.”

હઝરત સલઅમ અને હઝરત અબુ બક્ર ત્રણ દિવસ મુઘી આ ગુફામાં જ રહ્યા. હઝરત અબુ બક્રનો પુત્ર અબ્દુલ્લા રાત્રે આવીને મક્કા-વાળાઓની ખબર અને એમની યોજનાઓ કહી જતો, અને એના પછી અબુ બક્રનો ગુલામ ચૂપકાથી બહારીઓ લઈને આવતો અને તેઓ બંનેને દૂધ પાઈ જતો.

એથે દિવસે હઝરત મહમ્મદ અને અબુ બક્ર ગુફામાંથી નીકળ્યા અને એ આપો દિવસ અને રાત બરાબર ચાલચાલ કર્યું. બીજે દિવસે મપોરે એક વાઘે એક બેખડ નીચે છાપામાં ચાક ખાવા બેઠા એક ગોવાળ બકરીઓ ચરાવતો હતો. અબુ બક્ર એની પામેથી દૂધ લઈ આવ્યા અને હઝરતને પાધું, અને પાછા ઊપડ્યા કુરેશના લોકોએ જાહેર ખમર કરી હતી કે જે મહમ્મદ સલઅમ અથવા તો અબુ બક્રને પકડી લાવશે એને સો ઊંટનું દનામ આપવામાં આવશે.

સુરાકા બિન જશમ નામના મક્કાના એક ખૂમસુરત સિપાઈએ આ જાહેરખમર વાચી અને દનામની લાલચે એ હાથિયાર સજા ઘોડા પર બેઠીને નીકળી પડ્યો, અને હઝરત ત્યાંથી નીકળવાની તૈયારી કરતા હતા તે જ વખતે ત્યાં પહોંચી ગયો. એણે તેઓને જોયા અને વિચાર્યું કે ઘોડો ઢોડાવીને એમની પાસે પહોંચી જઈ, પણ એટલામાં ઘોડાને ઠોકર વાગી ને એ પડી ગયો. એણે બાથામાંથી તોર કાઢ્યું અને અરબના નિયમ પ્રમાણે બવિધ્ય બેધું. ઉત્તરમાં “નહી” આવ્યું, પણ તેણે માન્યું નહીં અને ફરી ઘોડા પર ચડ્યો. આ વખતે ઘોડાના ઘૂંટણ સુધીના પમ જમીનમાં ખૂંચી ગયા. આથી તે ગભરાયો અને લાગ્યું કે આ તો ‘કંઈ જુદો જ મામતો છે. તેથી તે હઝરત પાસે ગયો અને બધી વાત કબૂલ કરી કહ્યું કે “અથ ખુદાના રસ્તે, મને જીવલેદાન આપો.” હઝરતે એને જવા દીધો.

અરબીમાં શહેરને ‘મદીના’ કહે છે. હઝરત સલઅમ યસરન પધાર્યા પારથી યસરબર્નું નામ “મદીનતુનબી” એટલે કે ‘નબીનું શહેર’ પડ્યું.

અને ત્યારથી એકલા મદીના નામથી એ શહેર
મદીના પ્રસિદ્ધ થયું છે.

મદીનાના લોકોને હજરત સલ્વઅમના આવવાનો ખબર મળી ચૂકી હતી અને બધા કાગને ડોળે એમની રાહ જોતા હતા. નાનાં નાનાં છોકરાઓ પણ ગલીગૂંચીઓમાં ફરતા ફરતા કહેતા હતા કે "અમારા પપ્પા-ગપ્પા આવવાના છે" નાની નાની છોકરીઓ અગાસી પર ચઢીને એમના આગમનના ગીત ગાતી હતી. નવજુવાનો હથિયાર સજ્જને શહેરની બહાર નીકળી પડ્યા હતા અને એમના આગમનની વાટ જોતા હતા એક દિવસ એ બધા વાટ જોઈ જોઈને પાછા ફરતા હતા એટલામાં એક ઘડીએ થોડાક માણસોનો કાફલો આવતો જોઈને કહ્યું કે "અય લોકો, તમે જેમની રાહ જુઓ છો તે આવી પહોંચ્યા છે." આ સાંભળતાં જ આખા શહેરમાં "અલ્લાહ એક છે"નો અવાજ ગૂંજી ઊઠ્યો અને બધા મુસલમાનો શહેરની બહાર નીકળી પડ્યા. આ રમી ઊંઘ અવસ્થાની આઠમી તારીખ અને નવમી તારીખની ૧૩મી સાંધ હતી

મદીનાથી ત્રણ માઇલ દૂર થોડી જગ્યા પર એક ગામ વસેલું હતું એનું નામ આલિયા અન્ કુમા હતું ત્યાં મુસલમાનોના કેટલાક આબરહાર કુટુંબો રહેતા હતા. કુલસૂમ બિન હદમ એમના પહેલી મરિજદ સરદાર હતા હજરત સલ્વઅમ એમના મહેમાન થયા અને ૧૪ દિવસ એમને ઘેર રહ્યા હજરત અબી

મુરતઝા પણ ત્યાં આવ્યા અને ત્યાં જ જીતયાં ત્યાં રહ્યા તે દિવસોમાં હજરતે ખુદ પોતાને હાથે એક નાની સરખી મરિજદનો પાયો નાખ્યો અને એ મરિજદનું નામ "કયાની મરિજદ" પડ્યું

ચૌદ દિવસ પછી તેઓ મદીના જવા જીપડ્યા આ દિવસે જુમા-શુક્રવાર હતો. રસ્તામાં બની સાલિમના મહોલ્લામાં પહોંચ્યા ત્યારે નમાજનો વખત થયો. હજરત સલ્વઅમનો આગેવાની

પહેલા જુમા નીચેની આ જુમાની પહેલી નમાજ હતી. નમાજની પહેલાં ખુતબો (ધર્મોપદેશ) વાંચ્યો. આ ખુતબો

એવો હતો કે જોશું એ સાંભળ્યો તે બધાં એના પહેલુમાં તણાઈ ગયા

નમાજ પછી હઝરત અલઅમ આમળ વધ્યા. તેમના મોસાળના સમા બનુ નજ્જર દરિયાર સહુને તેઓની કદમબોસી કરવા પગ ચૂમવા માટે આવ્યા. અહીંથી તે શહેર મદીના સુધી દરેક કબીલાના મદીનામાં આગમન બધા આબરદાર લોકો રસ્તાની બંને બાજુએ મોકલવાઈને બિભા હતા. તેઓ જે કબીલા પાસેથી પસાર થતા તેઓ અરજ કરતા કે “અય ખુદાના રસૂલ, આ ધર, આ માલ અને આ જાન તમારી આમળ હાજર છે.” તેઓ આભાર માનતા અને કુષ્મા દેતા. શહેર પાસે આવ્યું ત્યારે મુસલમાનો ખૂબ જોડમાં આવી ગયા. અહીંઓ હતો પર ચડી ગઈ અને ખાવા લાગી કે,

“વેધની ખીણમાંથી ચોદસનો ચાંદ આપણી સામે બિચ્ચો છે. ન્યામુધી પ્રાર્થના કરવાવાળા પ્રાર્થના કરે ત્યાંમુધી ખુદાની કુઆ માંગવી, આભાર માનવો એ આપણી ફરજ છે.”

બનુ નજ્જરની બેટીઓ કે જેમના નસીબમાં હઝરતના મોસાળના સમા હોવાનું માન હતું તેઓ પણ ડહ (નાનાં ઢાલ) બજાવતી બજાવતી ગાવા લાગી કે,

“અમે નજ્જર ખાનદાનની બેટીઓ છીએ અને હવે મહમ્મદ રસૂલ અમારી સાથે જ રહેશે.”

જ્યાં મરિજદ બનાવવામાં આવી હતી ત્યાં અશુ ઐયુબ અનસારીનું ઘર હતું. તેઓ નજ્જર ખાનદાનના જ હતા. મહમ્મદ રસૂલના હાલ સાંઢણી પર સવાર હતા. અને બધા જ લોકો એમ ઇચ્છતા હતા કે તેઓ પોતાને ઘેર બિતરે અને તેથી દરેક પોતાનું ઘર આવે ત્યારે સાંઢણીને ત્યાં બિભા રાખવાનો પ્રયાસ કરતા હતા. આથી તેઓએ કહ્યું કે “તમે બધા એને છોડી દો, ખુદાનો હુકમ હશે ત્યાં જઈને એ બિભા રહેશે.” હઝરત અશુ ઐયુબના ઘર આમળ જઈને સાંઢણી બેસી ગઈ. હઝરત અશુ ઐયુબની ખુશીનું તો કહેવું જ શું? તેઓ તો ન્યાહ ચર્ષ ગયા. હઝરતને પોતાને ત્યાં મહેમાન બનાવ્યા અને એમને દરેક રીતનો આરામ અને સમવડ કરી આપ્યાં. હઝરત સાત મદિના સુધી એમને ઘેર રહ્યા.

અનસાર અરબી શબ્દ છે. નાસિરનું અણુવચન છે. એનો અર્થ મદદગાર એવો થાય છે. મદીનાના રહેવાસી મુસલમાનોએ ઇસ્લામની અને મક્કાના હેરાન પરેશાન મુસલમાનોની ખૂબ જ સારી રીતે સેવા અને ખાતર બરદાસ્ત કરી. આની કદર રૂપે મહાન અલ્લાહે મદીનાના લોકોનું નામ 'અનસાર' એટલે કે 'મદદગાર' રાખ્યું. અને એ શબ્દ માનાર્થે વપરાવા લાગ્યો અને ત્યારથી મદીનાના લોકો 'અનસાર' અને જેઓ પોતાનું ધર છોડીને મક્કાથી મદીના આવતા રહ્યા તેઓ 'મોહાજર'—એટલે કે 'ધર છોડી દેનાર' કહેવાયા.

અનસારોએ આ મોહાજરોને પોતાના ઘરમાં ઉતારો આપ્યો અને પોતાની મિલકતમાંથી ભાગ આપ્યો, અને પોતાના કારોબારમાં એમને શામિલ કર્યા. તેર વર્ષ પછીનો આ પહેલો પ્રસંગ હતો કે જ્યારે મુસલમાનોએ શાન્તિ અને વિશ્વાસનો દમ લીધો.

મદીનામાં મુસલમાનોને ખુદાનું ધર એટલે કે મસ્જિદ બનાવવી હતી. મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ રહેતા હતા તેની પાસે જ નજીવર ખાનદાનના એ અનાથ છોકરાની પડતર જમીન હતી. તેઓએ મસ્જિદે નખવી એને મસ્જિદ માટે પસન્દ કરી. એ બન્ને અનાથ બાળકોએ એ જમીન કીમત લીધા વગર બેટ આપવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેઓએ ના પાડી. આથી એક અનસારીએ એની કીમત આપી દીધી. જમીન સરખી કરીને મસ્જિદ બનાવવી શરૂ કરી. આ મસ્જિદ ચણનાર કડિયા અને મજૂર ઠોણુ હતા એ જાણ્યો છો ? ખુદ રસૂલ અને એની પાછળ જન ન્યોછાવર કરે એવા એમના સાથીઓ. આ બધાએ મળીને માટીની એક કાચી દીવાલ ઊભી કરી અને ઉપર ખજૂરીનાં પાંદડાં નાખીને છત બનાવી. આ જ પહેલી નખવી—નખીના વખતની—મસ્જિદ હતી.

મસ્જિદની પાસે એવી જ જાતનાં થોડાં ખૂંપડાં બનાવ્યાં અને એમાં પોતે અને પોતાના ઘરનાં લોકો રહેવાં લાગ્યાં. તેઓની બેટી હજરત કાતિમા

ઝઠરા અને તેઓની પત્ની હઝરત આઈશા અને હઝરત સૈદા મક્કાથી આવીને ત્યાં જ રહેવા લાગ્યા.

અરબીમાં ચખૂતરાને સુફ્ફા કહે છે. નખવી મરિજ્જના આંગણમાં એક ચખૂતરો બનાવવામાં આવ્યો હતો. આ મુસલમાનોનું આશ્રયસ્થાન હતું. જેઓ ધરખાર વગરના હોય તેઓ અહીં રહેતા.

સુફ્ફાવાળા તેઓ દિવસે જંગલમાંથી લાકડાં ફાડી લાવી, તેને વેચી ગુજરાન ચલાવતા અને રાતે એક શિશુકની પાસે લખતાં વાંચતાં ને ધર્મ વિશે કંઈક શીખતા. તેઓ લગભગ હઝરતની પાસે જ રહેતા અને તેઓના હુકમ સંબંધિત તથા તેની પર ગૌર-મનન કરતા. જ્યારે કોઈ ઉપદેશકની અથવા તો ઇસ્લામપ્રચારકની અને શીખવનારની જરૂર પડતી ત્યારે આ લોકોમાંથી મોકલવામાં આવતા.

મક્કામાં શાન્તિ ન હતી અને ખુલ્લી રીતે નમાઝ પઢવાની પરવાનગી પણ ન હતી. આથી બહુએ રકાત જ ફરજિયાત હતી. મદીના આવીને જ્યારે મુસલમાનોએ શાન્તિનો દમ લીધો અને **કિબ્લા** ધર્મમાં આઝાદી મળી ત્યારે તેઓ ઝોહર, અસર અને ઇશાની^૧ ચાર ચાર રકાતો^૨ પૂરી કરાવા લાગ્યા. મમરીબની ત્રણ અને ફજરની બે કરતા, કેમકે સવારે લાંબી રકાતોને બદલે કુરાન વધારે પઢવું એવો હુકમ હતો.

એક સાથે નમાઝ પઢવા માટે જ્યાં મુસલમાનોને એકઠા કરવા કોઈ નિશાની મુકરર કરવી એ જરૂરી હતું. હિન્દુઓમાં આને માટે શંખ, ઇસાઈઓમાં ઘંટ અને ચલુદીઓમાં “ફરના”નો રિવાજ છે. ઇસ્લામમાં આવા અવાજને બદલે માથુસના અવાજને પસન્દ કર્યો અને એવું નક્કી કર્યું કે એક માથુસ બિન્ને ચર્ચને “અલ્લાહો અકબર, અલ્લાહો અકબર, અલ્લાહ

૧. નમાઝનાં નામો : ફજર, ઝોહર, અસર, મમરીબ અને ઇશા એમ દિવસની પાંચ નમાઝ હોય છે.

૨. નમાઝ પઢતી વખતે એક વખત બેસીને બેશ્વા ચલું તે.

સૌથી મોટા છે. અને હું સાક્ષી પૂરું છું કે અલ્લાહના સિવાય ખીજો કોઈ ખુદા નથી અને મહમ્મદ ખુદાના રસૂલ છે” આમ પુકારે અને બધા મુસલમાનો આ અવાજ સાંભળીને જલદી જલદી મસ્જિદમાં આવી પહોંચે.

પહેલાં જુમાની નમાજ પછી મસ્જામાં નહોતી થઈ શકતી, પણ મદીના આવ્યા પછી આ ફરજ અદા કરવાનો મોકો મળ્યો, કેમકે સૌથી પહેલા હઝરત મુસઅબ બિન સુમૈરે જેને હઝરતે પહેલાં મદીના મોકલ્યા હતા તેઓએ મદીના આવીને જુમાની નમાજ અદા કરી. પછી જ્યારે હઝરત કુઆમાં થોડા દિવસ રહીને મદીના જવા ઊપડયા ત્યારે વચમાં જુમા આવ્યો. આ વખતે રસૂલે બધાને ઉપદેશ આપ્યો અને જુમાની નમાજ પઢાવી.

નમાજ પઢતી વખતે બધાએ એક જ દિશા તરફ મોં કરીને ઊભા રહેવું જોઈએ. આ દિશાને યા તો બાબને કિબ્લા કહે છે. યહુદીઓ “બયતુલ મુકદ્દસ” (જેરુસાલેમ)ની તરફ મોં કરીને ઊભા રહે છે. અરબના લોકોનું કિબ્લા—નમાજ પઢવાની દિશા—કાબા તરફ છે. કાબા એ હઝરત ઇબ્રાહિમની બનાવેલી મસ્જિદ છે. હઝૂર જ્યાંસુધી મસ્જામાં હતા ત્યાંસુધી તો કાબાની સામે એવી રીતે ઊભા રહેતા કે બયતુલ મુકદ્દસ સામે પણ મોં થાય. પણ મદીના આવ્યા ત્યારે પરિસ્થિતિ બદલાઈ. મદીનાની એક તરફ કાબા અને બીજી તરફ બયતુલ મુકદ્દસ. આથી આ બેમાંથી એકને જ કિબ્લા કરી શકાય એમ હતું. યહુદોને ખાતર હઝરતે દાઉદ અને સુલેમાનની મસ્જિદ બયતુલ મુકદ્દસની તરફ મોં રાખીને નમાજ પઢવાનું શરૂ કર્યું. પણ છ મદીના પછી જુદાનો હુકમ આવ્યો કે હઝરત ઇબ્રાહિમની મસ્જિદ એટલે કે કાબા તરફ મોં રાખીને નમાજ પઢો, કેમકે એ જ ખુદાનું સૌથી પહેલું ઘર છે. અને તે દિવસથી કાબા એ મુસલમાનનું કિબ્લા થયું.

આમ તો મસ્જાના લગભગ દરેક ધરાણામાંથી એકેક જોએ જશું તો મુસલમાન થયા જ હતા. એ લોકોને પોતાનાં ઘરગાર, માલ દોલત બધું છોડીને વિદેશ જવું પડ્યું. એ લોકો મદીના આવ્યા ત્યારે ખૂબ જ હેરાન પરેશાન થઈ ગયેલા હતા. હઝરતે દરેક ઘર વગરના મુસલમાનને એક એક

અનસારીના બાઈ બનાવી દીધા. અને પછી તો એ એવા બાઈ બની ગયા કે સખા બાઈ કરતાં પણ ચડી ગયા. દરેકે પોતાના બાઈને પોતાના ઘર અથવા તો જમીનમાં જગ્યા આપી, પોતાની માલમિલકતમાંથી ભાગ આપ્યો, પોતાનાં ખેતર વહેંચી આપ્યાં અને પોતાના વેપાર કારોઆરમાં ભાગીદાર બનાવ્યા.

હઝરત મદીના આવ્યા તે પહેલાં મદીનાના બન્ને કબીલાઓ ઔસ અને ખઝરજ લડીલડીને શાકી ગયા હતા અને તેઓ ઇમ્મલતા હતા કે

અબ્દુલા બિન ઉબૈય બિન સલૂલને પોતાનો બાદ-
યહુદીઓનો કોલ- શાક બનાવે મદીનામાં એક બીજું યહુદીઓનું

કવર

મંડળ પણ આબાદીમાં હતું. તેઓ હિમઝના

સોદામર અને મહાજન હતા અને મદીનાથી લઈને

તે સિરિયાની સરહદ સુધી એમનો વેપાર કારોજાર ચાલતો હતો. તેઓ પૈસાના જોરે મદીનાના હાકેમ બની બેઠા હતા. તેઓ અંદર અંદર મસખત કરીને ક્યારેક ઔસને સાથ આપતા તો ક્યારેક ખઝરજને.

હઝરત સલઅમ ન્યારે મદીના આવ્યા ત્યારે શરશરમાં તો યહુદી-ઓએ એમ જ માન્યું કે આમનો ધર્મ આપણા ધર્મના જેવો જ છે; અને તેથી તેનો વિરોધ ન કર્યો. હઝરતે શહેરમાં અશાન્તિનું અને અવિશ્વાસનું વાતાવરણ જોઈને એવો વિચાર કર્યો કે યહુદીઓ અને મુસલમાનો વચ્ચે એક એવું સમાધાન થઈ જવું જોઈએ કે જેથી બન્ને પક્ષો આ શહેરમાં સુલેહ શાન્તિથી રહી શકે, દરેકના ધાર્મિક હક્કો પણ સુરક્ષિત રહે અને શહેરનો દરેક રહેવાસી બંને પક્ષો તે યહુદી હો કે મુસલમાન પણ બદારથી દુમલા આવે ત્યારે એક થઈ જાય. અને આથી તેઓએ યહુદીઓ સાથે વાતચીત કરીને આવી જાતનું કરારનામું લખાવી લીધું અને યહુદીઓએ પણ એને બરાબર પાળવાનું વચન આપ્યું પણ થોડા જ દિવસમાં યહુદી-ઓએ જોયું કે ઈસ્લામની તાકાત તો દિવસે દિવસે વધતી જ જાય છે અને પોતાનું પહેલાંનું જોર ટૂંકવું જાય છે, આથી તેઓ અંદર અંદર બળારા લાગ્યા.

અબુલ્લા બિન હુસૈય એવું માનતા હતા કે જો મહમ્મદ સલઅમ મદીના ન આવ્યા હોત તો મદીનાની બાદશાહી પોતાને જ મળત. આથી તે અને તેના સાથીઓ મોં પર તો મુસલમાનોની વિરુદ્ધ નહોતા બોલતા, પણ અંદરથી તેઓ મુસલમાનોની વિરુદ્ધ અને યહુદીઓ સાથે બળેલા જ હતા. આવાઓને મુનાશીક એટલે કે ઢાંગી કહે છે.

જે મુસલમાનો મક્કા છોડીને મદીના આવતા રહ્યા હતા તેમનાં ઘર અને માલમિલકત મક્કાવાળાઓએ લઈ લીધાં હતાં અને સૌથી મોટી વાત તો એ હતી કે મક્કાવાળાને કાબામાં મક્કાવાળાઓનાં હજ કરવા જવાની પણ ખંધી કરી દીધી હતી.

છળકપટ કોઈ જર્મુ તો તે છુપાઈને અને હથેળીમાં માથું રાખીને જ. અને મરીબ મુસલમાનો, નાનાં છોકરાં અથવા તો બીઓ જેઓ મદીના નહોતાં જઈ શક્યાં તેમની પર પહેરો મૂકવામાં આવ્યો હતો કે જેથી તેઓ હવે જઈ ન શકે. પણ આટલાથી એમને સંતોષ ન થયો, કેમકે એમણે જોયું કે પોતાના ગુનેગાર એટલે કે મુસલમાનો એમની નજરમાંથી છટકી જઈ મદીનામાં બળવાન બની રહ્યા છે; આથી એમણે યહુદીઓ અને મદીનાના ઢાંગીઓની સાથે સંદેશ મોકલવા શરૂ કર્યા અને એમને કહેવડાવ્યું કે “તમે અમારા નાસી આવેલા ગુનેગારોને તમારા ઘરમાં રક્ષણ આપ્યું છે; પણ સારું તો એ જ છે કે તમે એમને ત્યાંથી કાઢી મૂકો. નહીંતર અમે તમારે ત્યાં આવીને હુમલો કરીશું.”

મક્કામાં તો મુસલમાનોનો એક જ દુશ્મન હતો એટલે કે મક્કાના કુરેશીઓ. પણ મદીના આવીને તો એમના ત્રણ દુશ્મન થઈ ગયા: મક્કાના કુરેશીઓ, મદીનાના મુનાશીકો-ઢાંગીઓ અને હિન્નરતના યહુદીઓ. મક્કાના લોકો લડવૈયા હતા તેથી તેઓ તલવારથી ફેંસલો કરવા ઇચ્છતા હતા. મદીનાના મુનાશીકો પોતાની ચાલમાજીઓથી અને છળકપટથી કંઈનું કંઈ તુકસાન કર્યો કરતા હતા, અને હિન્નરતના યહુદી જેઓ અરબમાં સૌથી વધારે પૈસાદાર હતા તેઓ આખા અરબમાં પોતાની દોલત અને માલના જોરે ધૂમ મચાવતા હતા. અરબની બધી દોલત એમના કબજામાં

હતી. અરબના મજૂરોની જેતીની પેદાશ વગેરેના તેઓ માલિક હતા. દેશનો ખર્ચો વેપાર કારોવાર એમના હાથમાં હતો, અને ધીરધાર તથા બીજી શાલુકારીને લીધે તેઓ અરબના જેતાજ બાદશાહ જની શ્રેષ્ઠ હતા. મુસલમાની દરેક બલાઈની તેઓ વિરુદ્ધ હતા.

મુસ્લામીઓને આ ત્રણે તાકાતોની સાથે મુકાબલો કરવો પડતો અને આ ત્રણમાંથી એકે એકને હટાવવા માટે જુદી જુદી યોજના કરવી પડતી.

ટાંગીઓ બહારથી તો મુસલમાન હોવાનો દાવો કરતા હતા. આથી હઝરતે ખુલ્લી રીતે એમનો વિરોધ પણ ન કર્યો અને એમને કોઈ સગ કરીને વધારે દુશ્મન પણ ન પતાવ્યા. તેઓ હંમેશાં

મુનાફીકો

એમની સાથે નેકાનો વ્યવહાર રાખતા, એમની ભૂલો પર દયા ખાતા હતા અને એ બાબત એમને

કશું પૂછતા કરતા પણ નહીં. આમ કરવાનો હેતુ એ હતો મુસલમાનોના નેક વર્તીવની અને સારી વર્તણૂકની એમની પર અસર પડે અને તેઓ સાચા મુસલમાન બની જાય. એકાદ વખત તો કોઈ મુસલમાને આવીને હઝરતને કહ્યું પણ ખરું કે “યા રસૂલુલ્લાહ, મને જો રજા આપવામાં આવે તો કેટલાય મુનાફીકોની મરદન લગાવી દઉં.” તેઓએ કહ્યું કે “તમે એ લોકોને એવો મોકો આપવા ચાહો છો કે તેઓ કહે કે મહમ્મદ પોતાના માણસોને પોતે જ મરાવે છે!” અને ઉપરાંત એ પણ કહ્યું કે જો એક વખત એમ બોલ્યો છે કે “અલ્લાહ એક છે અને મહમ્મદ રસૂલ એનો પયગંબર છે” તો મુસલમાન જ છે. પછીની વાત તો એ જાણે અને ખુદા જાણે.”

મુનાફીકોના સરદાર અબ્દુલ્લા બિન ઉબૈય જ્યારે મુજરી મયા ત્યારે હઝરતે એના નેકદિલ મુસલમાન બેટાના કહેવાથી પોતાનું ખમીસ એમને પહેરાવ્યું, આટલું જ નહીં પણ કેટલાક મુસલમાનોની મરજી વિરુદ્ધ જનાઝાની નમાજ પણ પઢી.

એક દિવસ તેઓ જનુ હારસના મહોલ્લામાંથી મધેડા પર સવાર થઈને કપાક જતા હતા. રસ્તામાં કેટલાક મુસલમાન ચલુદીઓ અને મુના-

ફીકો બેઠા હતા. આમાં મુનાફીકોના સરદાર અબ્દુલ્લા બિન ઉઘૈય પણ હતા. ગધેડાના ચાલવાથી થોડી ધૂળ બિડી. આથી અબ્દુલ્લાએ તિરસ્કાર અને બેઅદબીની કહું કે “ ધૂળ ન ઉડાડો. ” તેઓએ આ જરાય મનમાં લાવ્યા વગર એ બધાને સલામ કરી અને એમને અલ્લાહના હુકમે સંભળાવ્યા. આથી અબ્દુલ્લાએ ફરી કહું કે “અય સાહેબ, મને આ પસન્દ નથી. કદાચ તમારી વાત સાચી પણ હોય તો ય અમારી મિજલસમાં આવીને એમને સતાવો નહીં. જે તમારી પાસે આવે એમને જ સંભળાવજો.” મુસલમાનોને એ લોકોના આ વર્તોવથી ખૂબ ગુસ્સો ચડ્યો, પણ રસૂલે એમને સમજાવીને ઠંડા પાડ્યા અને પોતે આગળ વધ્યા.

પણ મુનાફીકો મુસલમાનોની કેટલીક છૂપી વાતો જાણતા હતા. આથી મુસલમાનોને એમનાથી ચોંકતા રહેવાની તાકીદ આપવામાં આવી અને એ લોકોથી બીજી છૂપી વાતો છૂપી રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું, અને મુસલમાનોને એમની પર બરોસો રાખવાની મના કરવામાં આવી, અને એમની દોસ્તી પણ છોડી દેવાનું કહું. મુનાફીકોનું આ મંડળ ઈસ્લામની જીત પછી આપોઆપ જ ફના થઈ ગયું.

મક્કાના કુરેશીઓ લડાયક હતા, આથી એમનો સામનો કરવા માટે દોડધામની જરૂર હતી. મક્કાવાળાઓએ કમળેર મુસલમાનોને મદીના આવવા માટે રોકીને પોતાની કેદમાં લઈ લીધા હતા અને બહારથી મુસલમાનોને અંદર આવવા પણ નહોતા દેતા, તે એટલે મુધી કે કાબાની પ્રદક્ષિણા અને હજ જે આખા ય અરબને માટે ખુલ્લા હતાં તે મક્કાના મુસલમાનો માટે બંધ થઈ ચૂક્યાં હતાં. રસૂલે મક્કાવાળાઓને એમનો આ વર્તોવ બદલવો જ પડે એ માટે એવું કંઈ કે એમના સિરિયા જતા વેપારીઓને, બબ્બે ચચ્ચાર અથવા તો કોઈ વખત દસચાર મુસલમાનોને મોકલી ડરાવવાનું શરૂ કર્યું, કેમકે પોતાના વેપારીઓની ખાતર પણ તેઓ મુસલમાનો સાથે સુવેદ કરે અને મુસલમાનો પરથી પોતાનો હક ઉઠાવી લે; પણ તેઓ તો પોતાની જીદ પર કાયમ જ રહ્યા અને મુસલમાનો પણ એમના વેપારીઓને રોકવામાં અડધા રહ્યા. મદીના સિરિયા

આખી રાત બંને લડકરો સામસામાં પડી રહ્યાં. મુસલમાનોએ તો નિરાંતે આરામ લીધો, પણ ખુદાના રસૂતે તો આખી રાત નમાજ પઢતામાં અને દુઆ માંગવામાં ગાળી. સવાર પડ્યું ત્યારે મુસલમાનોને નમાજ પઢતા માટે ઉઠાડ્યા. નમાજ પછી ધર્મશુદ્ધ પર એમણે એક પ્રવચન કયું.

મુસલમાનોનું આ પહેલું લડકર હતું અને કુરેશો સાથેની આ પહેલી લડાઈ હતી. એક નેકદિલ કુરેશની ઠગ્ગા હતી કે લડાઈ દળી નાથ તો સારું અને ઇબ્ને હઝરમીના ખૂનની કીમત એના વારસને આપી કે તો સારું. કુરેશના સરદાર અને હઝરમીના સાથી અત્મા આ માટે તૈયાર હતા, પણ અણુ જદલે એ યોજનાને સફળ ન થવા દીધી.

સવાર થયું અને બંને ફોળે મેદાનમાં આવીને ખડી થઈ મઠ એક બાજુ એક હજાર હથિયારબંધ સિપાહીઓનું મોઢું લડકર અને બીજી બાજુ ફક્ત ત્રણસો તેર મુસલમાન કે જેમની પાસે પૂરાં હથિયાર પણ ન હતા પરંતુ એમના બાવડામાં સચ્ચાઈની તાકાત હતી અને ધર્મનું જોશ એમની છાતીઓમાં ઊછળી રહ્યું હતું. અસ્લાહના રસૂય લડાઈના મેદાનમાંથી થોડા દૂર જઈ એક છાપરાના છાયામાં બેસા રહી ખુદાના દરબારમાં શિર ઝુકાવીને દુઆ માંગી રહ્યા હતા અને અરજ કરતા હતા કે “હે પરવરદિમાર, જે આજે તને પૂજનાર મૂડીબર લોકો ખતમ થઈ જશે તો પછી જમીન પર તારી પૂજ થતી અટકી જશે.”

લડાઈની શરૂઆત એવી રીતે થઈ કે પહેલાં ઈબ્ને હઝરમીનો ભાઈ આમિર જેને પોતાના ભાઈના ખૂનનો બદલો લેવો હતો તે આગળ આવ્યો. એક મુલામ મુસલમાન એનો સામનો કરવા આગળ આવ્યો અને આમિર માર્યો મર્યો. એની પછી કુરેશ લડકરનો સરદાર અત્મા ખૂબ શાનની સાથે આગળ આવ્યો. એની સાથે વડીલ અને શય્યા પણ આગળ વધ્યા. આ બાજુ મુસલમાનોની તરફથી મદીનાના ત્રણ અનસારીઓ નીકળ્યા. અત્માએ એમનું નામઠામ પૂછ્યું અને એને જ્યારે ખબર પડી કે આ તો મદીનાવાળા છે ત્યારે પુકાર કર્યો કે “મહમ્મદ, આ લોકો અમારી જોડના નથી.” હઝરતના ફરમાનથી આ અનસારીઓ પાછા આવતા રહ્યા અને

અને સાથે સાથે અરબના કાનૂન વિરુદ્ધ ને માલ લૂંટયો હતો તે પણ મોકલી દીધો. મક્કાનો ને માણસ મરાયો હતો તે કુરેશના એક મોટા સરદારનો સાથી હતો અને ને માણસો પકડાયા હતા તે પણ કુરેશના એક ખીજ સરદારના પૌત્રો હતા. આ બનાવે મક્કાવાળાઓમાં વેરનો એક નવો જુરસો પેદા કરી દીધો.

આનું વેર લેવા માટે એક મોટી લડાઈની જરૂર છે એવું મક્કાવાળાઓને લાગ્યું. લડાઈ માટે ખૂબ સામાનની પણ જરૂર હતી. એ મેળવવા માટે એ લોકોએ પોતાની બધી માલમિલ-બદ્દની લડાઈ કરી સાથે એક વેપારી કાફલો સિરિયા મોકલ્યો. એ બધી મહિના પછી હિ. સ. ૨ના રમઝાન મહિનામાં આ કાફલો પાછો આવતો હતો. એ વખતે મક્કાવાળાઓને ખબર મળી કે મુસલમાનો આની પર હાથે મારવાના છે. આ ખબર સાંભળતાં જ કુરેશના મોટા મોટા સરદારો એક હજાર સિપાઈઓને લઈને નીકળી પડ્યા. આ બાજુ હઝરત સલ્લઅમને પણ આની ખબર મળી, એટલે તેઓ પણ થોડા માણસોને લઈને મદીનાથી નીકળી પડ્યા. કાફલો તો સહીસલામત મક્કા પહોંચી ગયો હતો, પણ મક્કાવાળાઓએ કહ્યું કે અમે તો બદ્દ જઈને આનંદ મઝા કરવાના છીએ અને નાયરંમ તથા શરાબક્યાબનો જલસો કરવાના છીએ. બદ્દ એક ગામનું નામ છે અને ત્યાં દર સાલ આમ પણ મેળો તો ભરાય જ છે.

મદીનાથી એક માઈલ દૂર જઈને રસૂલે પડાવ નાખ્યો. છોકરાઓને પાછા મોકલી દીધા. મદીનામાં મુનાશીફો અને યહૂદીઓનો ડર હતો તેથી અણુ લગાગા નામના પોતાના સાથીને હાઠિમ બનાવીને મદીના પાછા મોકલ્યા. કુરેશની ખબર કાઢવા માટે બે માણસોને આમળ મોકલ્યા. તેઓ બદ્દની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે ખેપિયાએ ખબર આપ્યા કે કુરેશ ખીણના ખીજ છેડા સુધી આવી પહોંચ્યા છે. આ સાંભળીને રસૂલ વગેરે ત્યાં જ રોકાઈ ગયા.

અને હિમઝની વચ્ચે આવે છે, આથી મહાવાળા પોતાનો રસ્તો પણ બદલી શકે એવું ન હતું.

મદીનાની આસપાસ થોડાંક એવાં અરબ કુટુંબો હતાં કે જે એમને મહાવાળા પકડી લે અથવા તો એમને સાચ આપે તો મદીનાની ચાન્તિ-સુલેહ ખાકમાં મળી જાય. આથી હઝરત રસૂલે એમની પાસે જઈ જઈને એમની સાથે સુલેહ વગેરેનું લખાણ કરાવવા માંડ્યું. આમ પહેલાં જુદોઈના અને પછી બધા જમરાના કબીલા સાથે સુલેહ અને દોસ્તીનું કરારનામું લખાવી લીધું.

મહાના લોકો આ જોઈને વધારે બળવા લાગ્યા અને એમ માનવા લાગ્યા કે આથી તો મહમ્મદનું જોર વધારે વધી જશે. એને અમે એમ કરીને તોડવું જ જોઈએ. આથી મહાના એક રહેવાસી કુર્ન બિન બખિરે મદીનાનાં ઢોર ચારવાની જગ્યાએ છાપો માર્યો અને તેઓનાં બેંટ ચોરી લઈ ગયો. મુસલમાનોએ પીછો પકડ્યો, પણ એ નાસી છૂટ્યો.

આ વાતના ત્રણ મહિના પછી હઝરત રસૂલ જસો હિજરતીએને લઈને બની મુલ્કીજના કબીલામાં ગયા અને એ લોકો સાથે પણ દોસ્તીને કરાર કર્યો.

થોડા દિવસો પછી હિજરી સને ૨૨ના રજબ મહિનામાં રસૂલે ૧૨ માણસોને નખલાની ખીણમાં મોકલ્યા અને એમને એક બધ કામળ આપ્યો અને કહ્યું કે આને બે દિવસ પછી ખોલજો. બે દિવસ પછી કામળ ખોલ્યો તો એમાં લખ્યું હતું કે " નખલામાં થોભો અને કુરેશના ઈરાદાની ખબર કાઢો તથા સૂચનાઓ મોકલો." અકરમાત્ એવું બન્યું કે મહાના ઠેલકાક લોકો સિરિયાથી વેપારનો સામાન લઈને આવતા હતા. મુસલમાનોએ રસૂલુલ્લાહ સલઅમની પરવાનગી વગર એમની પર હુમલો કર્યો અને એમાંના એક માણસ અમર બિન હઝરમી માર્યો ગયો, બેને પકડી લીધા અને કાફલાનો માલ લૂંટી લીધો. રસૂલુલ્લાહને આની ખબર મળી ત્યારે તેઓ ખૂબ નારાજ થયા અને કહ્યું કે " મેં તો તમને! આવું કરવાનું નહોતું કહ્યું. તમે તો લડાઈની આગ લગાડી દીધી."

પછી હઝરત હમઝા, હઝરત અલી મુરતજા અને હઝરત ઉમૈદા મેદાનમાં આવ્યા. અત્યા અને હઝરત હમઝા વચ્ચે અને વલીદ તથા હઝરત અલી વચ્ચે લડાઈ થઈ એમાં અત્યા અને વલીદ માર્યા ગયા, પણ શયયાએ હઝરત ઉમૈદાને જખમી કર્યા. આ જોઈને હઝરત અલી આમળ આવ્યા અને શયયાને પૂરો કચો. હઝરત ઝુબૈર સર્ધ જિન આસની સાથે લડવા આવ્યા અને એને એટલાં જોરથી ખરછી મારી કે એ ત્યાં જ જમીન પર ધબ દબને પડ્યો.

હવે જાહેર રીતે બધાની સાથેના હુમલા શરૂ થયા. અણુ જહલનો ત્રાસ અને મુસલમાનો સાથેની તેની દુસ્મની મદીનામાં જાહેર હતી. અનસારના બે નવજવાનો એની તાકમાં નીકળ્યા અને તપાસ કરીને બાજની જેમ એની પર એવી તરાપ મારી કે જોતજોતામાં તો એ લોહીથી ખરડાયેલો જમીન પર પડ્યો. એક બીજા મુસલમાને જઈને એનું ડોકું ઉઠાવી દીધું.

અત્યા અને અણુ જહલના પડવાથી કુરૈશોએ ઢાલ ફેંકી દીધી અને મુસલમાનોએ એઓને પકડવાનું શરૂ કર્યું. કુરૈશના મોટા મોટા ૭૦ માણસો મરાયા અને એટલા જ ગિરફતાર થયા અને મુસલમાનોમાંથી ફક્ત ૧૪ માણસો જ શહીદ થયા.

ખુદાની કૃપરત અશ્વજ છે કે ત્રણસો તેર માણસો કે જેઓ પાસે પૂરાં હથિયાર પણ ન હતાં એમણે એક હજાર માણસોની ફૈજને હરાવી. આતો સત્ય અને જૂઠું તથા અંધારા અને અજવાળા વચ્ચેની લડાઈ હતી. સત્યનો વિજય અને અસત્યનો પરાજય થયો. અંધારું મટી ગયું અને અજવાળું ધઈ ગયું.

બદના ફેદીઓની સાથે મુસલમાનોએ બહુ જ સારો વતીવ કર્યો. મુસલમાનો એમને અનાજ ખવડાવતા હતા અને પોતે ખમ્બૂર ખાઈ લેતા હતા, અને જેમની પાસે કપડાં ન હતાં એમને કપડાં આપના હતા. ફેદીઓમાં એક સુદૈલ જિન અમર નામનો માણસ હતો. એ બહુ જ સરસ વક્તા હતો. તે લોકોમાં મુસલમાનોની વિરુદ્ધ બાપણું કરતો હતો

દુશ્મનો સાથેનું
વર્તન

આખી રાત બંને લશ્કરો સામસામી પડી રહ્યાં. મુસલમાનોએ તો નિરાંતે આરામ લીધો, પણ ખુદાના રમૂવે તો આખી રાત નમાજ પઢવામાં અને દુઆ માંગવામાં ગાળી. સવાર પડ્યું ત્યારે મુસલમાનોને નમાજ પઢવા માટે ઊઠાડ્યા. નમાજ પછી ધર્મયુદ્ધ પર એમણે એક પ્રવચન કર્યું.

મુસલમાનોનું આ પહેલું લશ્કર હતું અને કુરેશો સાથેની આ પહેલી લડાઈ હતી. એક નેકદિલ કુરેશની ઠગણ હતી કે લડાઈ ટળી જાય તો સારું અને ઇબ્ને હઝરમીના ખૂનની કીમત એના વારસને આપી દે તો સારું. કુરેશના સરદાર અને હઝરમીના સાથી અત્યા આ માટે તૈયાર હતા, પણ અણુ જહલ્લે એ યોજનાને સફળ ન થવા દીધી.

સવાર થયું અને બંને ફોજો મેદાનમાં આવીને ખડી થઈ ગઈ. એક બાજુ એક હજાર હથિયારગ્રંથ સિપાહીઓનું મોટું લશ્કર અને બીજી બાજુ ફક્ત ત્રણસો તેર મુસલમાન કે જેમની પાસે પૂરાં હથિયાર પણ ન હતાં. પરંતુ એમના બાવડામાં સચ્ચાઈની તાકાત હતી અને ધર્મનું જોશ એમની હાતીઓમાં ઊછળી રહ્યું હતું. અલ્લાહના રસૂલ લડાઈના મેદાનમાંથી થોડા દૂર જઈ એક છાપરાના છાયામાં બિમા રહી ખુદાના દરવારમાં શિર ઝુકાવીને દુઆ માંગી રહ્યા હતા અને અરજ કરતા હતા કે “હે પરવરદિમાર, જો આજે તને પૂજનાર મૂઠીબર લોકો ખતમ થઈ જશે તો પછી જમીન પર તારી પૂજ થતી અટકી જશે.”

લડાઈની શરૂઆત એવી રીતે થઈ કે પહેલાં ઈબ્ને હઝરમીનો ભાઈ આમિર જેને પોતાના ભાઈના ખૂનનો બદલો લેવો હતો તે આગળ આવ્યો. એક મુલામ મુસલમાન એનો સામનો કરવા આગળ આવ્યો અને આમિર માર્યો મર્યો. એની પછી કુરેશ લશ્કરનો સરદાર અત્યા ખૂબ શાનની સાથે આગળ આવ્યો. એની સાથે વહીદ અને શય્યા પણ આગળ વધ્યા. આ બાજુ મુસલમાનોની તરફથી મદીનાના ત્રણ અનસારીઓ નીકળ્યા. અત્યાએ એમનું નામઠામ પૂછ્યું અને એને બ્યારે ખબર પડી કે આ તો મદીનાવાળા છે ત્યારે પુકાર કર્યો કે “મહમ્મદ, આ લોકો અમારી જોડા નથી.” હઝરતના ફરમાનથી આ અનસારીઓ પાછા આવતા રહ્યા અને

પછી હઝરત હમઝા, હઝરત અલી મુરતબ અને હઝરત ઉમૈદા મેદાનમાં આવ્યા. અત્મા અને હઝરત હમઝા વચ્ચે અને વલીદ તથા હઝરત અલી વચ્ચે લડાઈ થઈ એમાં અત્મા અને વલીદ માર્યા ગયા, પણ શયખાએ હઝરત ઉમૈદાને જખમી કર્યા. આ જોઈને હઝરત અલી આમળ આવ્યા અને શયખાને પૂરો કપો. હઝરત ઝુબૈર સઈદ બિન આસની સાથે લડવા આવ્યા અને એને એટલા જોરથી બરછી મારી કે એ ત્યાં જ જમીન પર ધબ દબને પડ્યો.

હવે જાહેર રીતે બધાની સાથેના હુમલા શરૂ થયા. અબુ જહલને ત્રાસ અને મુસલમાનો સાથેની તેની દુશ્મની મદીનામાં જાહેર હતી. અનસારના બે નવજવાનો એની તાકમાં નીકળ્યા અને તપાસ કરીને બાજની જેમ એની પર એવી તરાપ મારી કે જોતજોતામાં તો એ લોહીથી ખરડાયેલો જમીન પર પડ્યો. એક બીજા મુસલમાને જઈને એનું ડાકું ઊડાવી દીધું.

અત્મા અને અબુ જહલના પડવાથી કુરૈશોએ ઢાલ ફેંકી દીધી અને મુસલમાનોએ એઓને પકડવાનું શરૂ કર્યું. કુરૈશના મોટા મોટા ૭૦ માણસો મરાયા અને એટલા જ મિરકતાર થયા અને મુસલમાનોમાંથી ફક્ત ૧૪ માણસો જ શહીદ થયા.

ખુદાની કૃદરત અજબ છે કે ત્રણસો તેર માણસો કે જેઓ પાસે પૂરું હથિયાર પણ ન હતાં એમણે એક હજાર માણસોની ફાજને હરાવી. આતો સત્ય અને જૂઠું તથા અંધારા અને અજવાળા વચ્ચેની લડાઈ હતી. સત્યનો વિજય અને અસત્યનો પરાજય થયો. અંધારું મટી ગયું અને અજવાળું ધઈ ગયું.

બદના ફેદીઓની સાથે મુસલમાનોએ બહુ જ સારો વતીવ કર્યો. મુસલમાનો એમને અનાજ ખવડાવતા હતા અને પોને ખજૂર ખાઈ લેતા હતા, અને જેમની પાસે કપડાં ન હતાં એમને કપડાં આપતા હતા. ફેદીઓમાં એક સુદૈલ બિન અમર નામનો માણસ હતો. એ બહુ જ સરસ વક્તા હતો. તે લોકોમાં મુસલમાનોની વિરુદ્ધ બાપણો કરતો હતો.

દુશ્મનો સાથેનું

વર્તન

અને સોડાને ઉશ્કેરતો હતો. કેટલાક મુસલમાનોએ કહ્યું કે “બા રસૂલુ-લ્લાહ, એના હાંત ઉખેડાવી નાખો કે જેથી તે ફરીથી બેલી ન શકે.” તેઓએ આ વાતને તદ્દન નાપર્મદ કરી અને કહ્યું કે “જો હું એના શરીરના કોઈ પણ ભાગને બગાડું તો ખુદા પણ એના બદલામાં મારા શરીરના કોઈ ભાગને બગાડે.” કેટલાક જોધીલા—સહાબીઓ—એટલે કે ખુદ રસૂલુલ્લાહને હાથે મુસલમાન થયેલા સોડા—ઈસ્થા હતા કે આ કેદીઓની કતલ કરી નાખવામાં આવે તો સારું. પણ તેઓએ એમની વાત પણ માની નહીં અને એમ નહીં કહ્યું કે જો પૈસાદાર હોય તે પૈસા આપીને છૂટી જાય, જો ગરીબ હોય પણ લખતાં વાંચતાં જાણતા હોય તેઓ મુસલમાનના દસ દસ હોકરાઓને બધાવીને છૂટી જાય અને જેઓને એ પણ ન આવડતું હોય એમને ખુદાની રાહ પર આઝાદ કરી દેવામાં આવે.

બદ્રની જીતે મુસલમાનોની ફિરમતના પાસા ફેરવી નાખ્યા. હવે તેઓ ફક્ત એક ધર્મના અને એક ખુદાઈ બાદશાહતના ઉપદેશક જ નહોતા રહ્યા પણ એક ઊગતી રાજકીય શક્તિ બન્યા હતા. એમનું ધ્યેય ફક્ત અરબની નાની નાની સેંકડો અવ્યવસ્થિત રિયાસતોની જગ્યાએ એક મજબૂત અને વ્યવસ્થિત હકુમત ઊભી કરવાનું ન હતું, પણ કેસર અને હીસરાની જુદમી હકુમતોને બિટાવી દઈ દુનિયામાં ઈન્સાફી અને સમાનતાની સસ્તનત ઊભી કરવાનું હતું.

કુરેશનું જોર તૂટી ગયું અને મક્કાના કેટલાક રહેવાસીઓ મરાયા. એની જગ્યાએ બધાયના વડા બનીને અણ સુધ્ધિવાન ત્યાં રહ્યા. મુસલમાનોની આ ફતેહે સુનારીકોનાં દિલને ચડકાવી દીધાં. એમને પણ ખજર પડી ગઈ હતી કે ત્રાજવાનું કંઈ પક્ષું ભારે થઈ રહ્યું છે. આ બાન્ડુ યહુદીઓ પણ સાવધાન થઈ ગયા હતા, કેમકે એમને પણ ડર લાગવા માંડ્યો હતો કે હવે જો જલ્દી આ નવી તાકાતનું માથું કચડી નાખવામાં નહીં આવે તો પછી પોતાનું ક્યાંય ટેકાણું નહીં રહે.

બદ્રની લડાઈ તો હઝરમીના ખૂનને કારણે ઊભી થઈ હતી. પણ હવે

કરેશને પોતાના ૭૦ કતલ થયેલાઓનો બદલો લેવાનું ઝનૂન ચડ્યું બદની
 લડાઈમાં માર્યા ગયેલાઓની પાછળ શોક ફેલાઈ
 બદનું વેર રહ્યો હતો, મરસિયા ગવાતા હતા અને સાથે સાથે
 મુસલમાનો પાસેથી કેવી રીતે બદલો લેવો એની ગળ
 પણ મિછાવા મંડાઈ હતી. ત્યાના વડા અણુ સુધિયાને એવા કસમ લીધા
 હતા કે ન્યાસુધી મુસલમાનો પાસેથી બદલો નહીં લઉં ત્યાસુધી દુનિયા-
 ની મોજમજ નહીં મોગલુ બદની લડાઈના ત્રણ મહિના પછી
 એક દિવસ બસો ઊટસવારોને લઈને એ મદીનાની પાસે જઈ પહોંચ્યો
 અને યહુદી સરદારો સાથે વાતચીત કરી. યહુદીઓએ એને મદીના પર
 હુમલો કરવાનો ભેદ બતાવ્યો એણે સવારે પાછા ફરતી વખતે એક
 મુસલમાનની કતલ કરી અને મુસલમાનોના થોડાં મકાનોમાં અને ધાસની
 ગળાઓમાં આગ લગાડી આવી રીતે એણે એની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી.
 મુસલમાનોને આની ખબર પડી એટલે તેઓ દોડતા જઈ પહોંચ્યા પણ
 ત્યાસુધીમાં તો એ નીઝળી ચૂક્યો હતો. આ બનાવને “મઝવા સવીઝ” કહે
 છે, કેમકે અણુ સુધિયાના સાથીઓનું બાપુ સરીક એટલે કે સત્તાનું હતું,
 અને ગમરાટના માર્યા તેઓ પોતાનું સત્તાનું બાપુ ત્યા જ ફેંકી દઈને
 જતા રહ્યા હતા.

હઝરત સનઅમ આ બધી બાબતોથી નિશ્ચિત થયા એટલે એમને
 એક પોતાની ખાનગી ફરજનો ખ્યાન આવ્યો તે
 હઝરત ફાતિમાનું એ કે પોતાની પુત્રી હઝરત ફાતિમા હઝરાની શાદી
 લગ્ન હિ ૨૨ કરવી આ પ્રસંગ આતુ રિવાજોમાં સુધારો કરવાની
 એક મોટી તકરૂપ હતો.

હઝરત સવખમના બાળકોમાં આ સૌથી પ્યારી અને છોકરીઓમાં
 સૌથી નાની હતી તેઓને પોતાના બધા બાળકો કરતાં ફાતિમા વધારે
 પ્યારી હતી અને તે પણ પોતાના છુઝમ પિતા પગ એટલી દિદા હતી કે બન
 દેવા પણ તૈયાર હતી તેઓનેજરા પણ તકથીક થતી તો તે બેમાકળા બની
 જતી નેકી અને પવિત્રતામાં તો તે અખેડ—બેનમૂન—હતી હવે તે ૧૮

વર્ષની મુવતી થઈ ચૂકી હતી. લક્ષ્મીની માંગણીઓ પણ આવવા લાગી હતી. પણ હજરતના મનમાં કોઈ બીજો જ વિચાર હતો. એમના મનમાં એને લાયક એક એના જેવો જ જીવાન હતો. એનું નામ હતું હજરત અલી તેઓ પણ રસૂલના હાથ નીચે જ મોટા થયા હતા. હજરત અલીએ લક્ષ્મીની માંગણી કરી, જોકે માંગણી ક્યાં પહેલાં જ રસૂલને મન તો એ મંજૂર હતી. હજરત રસૂલે બીજી ક્ષતિમાને પૂછ્યું. એ ચૂપ રહી. જો એના મોનમાં હા જ હતી. પછી તેઓએ હજરત અલીને પૂછ્યું કે "તમારી પાસે મહર અદા કરવા માટે શું છે?" (મહર એ મુસલમાનોમાં લગ્નને વખતે વર તરફથી અપાતી એક રકમ. એ રકમ આપ્યા સિવાય લગ્ન થયાં જ ન કહેવાય). એમણે કહ્યું: "કંઈ જ નહીં." ત્યારે હજરતે કહ્યું કે "બદની લડાઈમાં મળેલું બખ્તર ક્યાં ગયું?" અલીએ કહ્યું કે "એ તો મીઠુ છે." તેઓએ કહ્યું: "એટલું બસ છે."

વાયનારના મનમાં એમ થશે કે એ બખ્તર બહુ કીમતી ચીજ હશે. પણ એમને સાંભળીને આશ્ચર્ય થશે કે એની કીમત ફક્ત સવા રૂપિયા હતી. આ બખ્તર સિવાય બદની લડાઈના નાયકની પાસે જે મિલકત હતી તે આ હતી: એક બકરાનું ચામડું ને એક જૂની યમનની ચાદર. આ ચાદર વરે કન્યાને બેટ આપી હતી. એક સહાજીએ પોતાનું એક ખાલી મકાન વરકન્યાને રહેવા માટે આપ્યું, જેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

જુઝગ પિતાએ પોતાની લાડકી બેટીને સાસરવાસામાં એક વણનો ખાટલો, બજારીના પાંદડાં બરેલું ચામડાનું એક માદલું, એક પાણી ભરવાની ચામડાની ડોલ, એ ઘંટીઓ અને બે માટીના ઘડા આપ્યા હતા. વર કન્યા જ્યારે પોતાને નવે ઘેર રહેવા ગયા ત્યારે હજરત એમનું ઘર જોવા ગયા. પહેલા દરવાજામાં ઊભા રહીને રંગ માંગી અને પછી અંદર દાખલ થયા. એક વાસણમાં પાણી મંગાવ્યું અને પોતાના જન્મે હાથ એમાં બોળ્યા, અને પછી એ પાણી એ જન્મે પર છાંટ્યું અને પછી પુત્રોને કહ્યું કે "બેટી, મેં તારી શાદી ખાનદાનના સૌથી સારા માણસ સાથે કરી છે."

કેટલી સાદાઈ અને ખટપટ વગર આ પ્રમંથ ઉજવાયો! મુસલમાનો

ના લગ્નના રિવાજને માટે આનાથી વધારે સારો નમૂનો ખીજો કોઈ હોઈ શકે? હજરતે આ મારફત મુસલમાનોની સામે પોતાની અને પોતાના પુત્રોની જિન્દગીનો દાખલો મૂક્યો.

નમાજ પછી આ વર્ષે રોજ કરવાની એક ખીજ પવિત્ર ફરજ શરૂ થઈ. આને માટે રમઝાનનો મહિનો પસન્દ કરવામાં આવ્યો, કારણ કે આ એ જ પવિત્ર મહિનો હતો કે જેમાં એક ગત્રે ખુદાનો પયગામ એના ખાસ બન્દા મહમ્મદ સલઅમ પર હીરાની શુક્રમાં જિતયો હતો. એની યાદમારમાં

આ મહિનો પવિત્ર અને ઇતિહાસવાળો ગણવાનું મુકરર થયું. અને તેથી જ એ મહિનામાં જેવી રીતે જુઝમ નખી મહમ્મદ રસૂલે હીરાની શુક્રમાં દિવસો પસાર કર્યા હતા તેવી રીતે દિવસો પસાર કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. એટલે કે દિવસે ખાવાપીવાનું બંધ, અને રાત્રે ખુદાની બન્દગી.

દરેક ધર્મે પોતાને માટે તહેવારનો કોઈ દિવસ મોજબમને માટે નક્કી કરેલો છે. ઇસ્લામે એને માટે રમઝાનના રોજની પછી શવાલની પહેલી તારીખે ઇદનો દિવસ નક્કી કર્યો છે. એ દિવસે ઇદની બે રકાત નમાજ રાખવામાં આવી કે જેથી બધા ખુદાની સામે જિભા રહીને કુરાન-ફી થાપણ અને ઇસ્લામની દોલત આપવા બદલ ખુદાનો આભાર માને. આ ખુશીને દિવસે કોઈ બાઈ જૂખ્યો ન રહે એવો ઇતિહાસ કરવામાં આવ્યો. દરેક પેસાદાર આ દિવસે દાનધર્મ કરે એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું. આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો કે જે દિવસે હજરત સલઅમે બધા મુસલમાનો સાથે મેદાનમાં જઈ ઇદની નમાજ અદા કરી. નમાજ પછી પ્રવચન કર્યું અને એમાં દાન દેવાથી ચતા ફાયદાનું બ્યાન કરવામાં આવ્યું.

આ ઇદની નમાજ એ મુસલમાનોની સામાજિક સમાનતા અને ધાર્મિક ખુશીની વાર્ષિક બહેરાત છે.

લડાઈની શરૂઆત એવી રીતે થઈ કે કુરેશની સ્ત્રીઓએ ડહની સાથે જોશીલી કવિતાઓ અને બદમાં કતલ થયેલાના દરદથી બરેલા મરસિયા ગાવા શરૂ કર્યાં. પછી કુરેશના લશ્કરમાંથી ઝંડાધારી તલહાએ આગળ આવીને પુકાર કર્યો. અલી મુસ્તબાએ એનો જવાબ આપ્યો અને આગળ વધીને તલવાર ચલાવી. તલહાનો લાથ જમીન પર પડી ગઈ. એની પછી એનો બેટો હિમ્મતથી આગળ વધ્યો અને આખરે હઝરત હમઝાની તલવારે એને પથ્થુ ખતમ કરી નાખ્યો. હવે જાહેર લડાઈ શરૂ થઈ ગઈ. હઝરત હમઝા, હઝરત અલી, અણુ દળના અનસારી વગેરે ફોજના દળમાં ઘૂસી ગયા અને દુશ્મનોની કતારોની કતારોને વિખેરી નાખ્યાં.

હઝરત હમઝા જન્મે હાથોમાં તલવાર ધુમાવતા લાશો ઉપર લાશો નીચે પાડતા હતા. ઝુબૈરનો હપ્સી યુલામ કે જેને હિન્દે એવું વચન આપ્યું હતું કે જો તું હમઝાની કતલ કરીશ તો તને આઝાદ કરી દઈશ, તે હમઝાની શોધમાં જ રહ્યો હતો. હઝરત હમઝાને એણે જોવા જોયા કે તરત એણે હપ્સીઓની એક ખાસ રીતે એક નાનો બાકો માથો કે જે મારવામાં તે ધણે હોશિયાર હતો. તે સીધો એમની નાભિમાં વાગ્યો અને પાર નીકળી ગયો. હઝરત હમઝાએ એના પર હુમલો કરવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેઓ જમીન પર મચડી પડ્યા અને એમનો આત્મા આસમાનમાં ઊડી ગયો.

સાચ અને જાહની કેવી અછળ આ લડાઈ હતી! એમાં બાપ બેટાની સામે અને બેટા બાપની સામે તલવાર ખેંચી રહ્યો હતો. હઝઝા એક મુસલમાન સદાખી હતા એમણે પોતાના બાપની સામે લડવાની રળ માંગી પણ રહેમતે આલમે રળ આપી નહીં.

મુસલમાન ખહાદુરો ઈમાનના જોસમાં ચક્રવૂર હતા. તેઓ કુરેશીઓને બધી બાબુએથી દબાવતા આગળ વધે જતા હતા. આખરે મુસલમાનોના બેશુમાર અને અસલ હુમલાની સામે દુશ્મનોના પત્થર ટકી શક્યા નહીં. હવે મુસલમાનોએ દુશ્મનોને મારવાને જાહેર એમનો સરસામાન લંટવાની શરૂઆત કરી. આ જોઈને જે તીરંદાજોને શુકા ઉપર પહેરે

રાખવા બેસાડવામાં આવી હતા તેઓએ પોતાની ઓછા છોડી દીધી. તીર-
દાબેના સરદાર અબ્દુલ્લા બિન ઝુબેરે પહેલાં તો થોડીવાર બધાને રોક્યા
પણ પછી તો લડાઈ ખતમ થઈ ગઈ છે એમ સમજીને તેઓ પણ લૂંટ
ફાટમાં દાખલ થઈ ગયા. ખાલિદ કે જેઓ પછીથી ઈસ્લામના સૌથી
મોટા સિપાહસાધાર થયા હતા તેઓ આ વખતે મક્કાની ફાજમાં હતા.
એની લશ્કરી નજરમાંથી દુસ્મનોની આ કમજોરી છૂપી ન રહી શકી.
તેઓ સવારોની એક ટુકડી લઈને ગુફામાં થઈને આગળ વધ્યા. અબ્દુલ્લા
બિન ઝુબેર અને એમના થોડા સાથીઓએ બેગા થઈને એમનો સામનો
કર્યો પણ તેઓ બધા જ શહીદ થઈ ગયા. ખાલિદે હવે આગળ વધીને
પાછળથી મુસલમાનો પર હુમલો કર્યો. મુસલમાનો તો લૂંટવામાં મશગૂલ
બની ગયા હતા. પાછળ ફરીને જોયું તો તલવારો ચમકી રહી હતી.
ગભરાટને કારણે મુસલમાનો અંદર અંદર જ એક બીજા પર તૂટી પડ્યા.
મુસલમાનોના ઝંડાધર મુસલમાન બિન હુબેર કે જેઓ દેખાવમાં
હઝરત સલઅમના જેવા જ હતા તેઓ એક કુરેશીના હાથે શહીદ થયા. આ
પરથી કુરેશીઓએ શોર મચાવી દીધો કે મહમ્મદ સલઅમ શહીદ થઈ ગયા. આ
સાંભળીને મુસલમાનોનું રહું સહું જોર પણ બિડી ગયું. એમની કતારો
અવ્યવસ્થિત થઈ ગઈ. કુરેશીઓનું બધું જોર જો બાજૂ હઝરત સલઅમ
હતા તે બાજૂ હતું. કતારોની અવ્યવસ્થિતાને કારણે હઝરત સલઅમ સુધી
પહોંચવાનો રસ્તો તદ્દન ઉઘાડો થઈ ગયો. ફક્ત અગિયાર જાન દેનારા
પતંગિયાની માફક નજીવતના દીપકને વીંટળાયેલા બિલા હતા. આમાંથી
અલી મુરતઝા, અબુ બકર સિદ્દીક, સઅદ બિન વક્કાસ ઝુબેર અને તલહા
આટલા હિજરતીઓ અને અનસારીઓમાંથી અબુદખના લોકો એટલા જ
રસૂલ વિશે જાણતા હતા; બાકીના સહાબીઓને રસૂલ વિશે કંઈ ખબર
ન હતી. એટલામાં એકાએક એક સહાબીએ દરથી એમને ઓળખ્યા અને
પુકારીને કહ્યું કે મુસલમાનો રસૂલ્લાહ સલઅમ તો ત્યાં છે. આ સાંભળી-
ને બધા જાનનિસાર તૂટી પડ્યા અને હઝરતને વચમાં લઈ લીધા. કુરેશી-
ઓએ બધી બાજૂ છોડીને આ તરફ જ જોર કર્યું. આખું ટોળું ને ટોળું

ધસારો કરીને આગળ વધતું હતું. પણ સુધિકાર [હઝરત અલીની તલ-
વારતું નામ]ની વીજળીથી એ વાદળ ચિરાઈ જતું હતું. એક ખૂબ જોરથી
ધસારો થયો ત્યારે રસુલુલ્લાએ કહ્યું કે મારી પાછળ જન દેવા માણુ તૈયાર
છે ? એક સાથે સાત અનસારીઓ આગળ વધ્યા અને એક પછી એક
હાડીને જન આપી દીધી અથુ જનના અનસારી ઝૂકીને એમની સાથે દાવ
ખેતી ગયા જે તીર આવતા તે એમની પીઠ પર વાગતા તલહા તલવારોને
પોતાના હાથથી રોકતા હતા અને હઝરત સઅદ રસૂલની તરફથી તીર મારતા
હતા. અથુ તલહાએ દાવથી તેઓના ચહેરાની આડ કરી હતી રસૂલ ગરહન
ગઈ કરીને લડાઈનો દેખાવ જોવા જતા તો તેઓ અરજ કરતા કે આપ
ગરહન ગઈ ન કરશો, નહીં તો તીર લાગી જશે મારી છાતી એ ઝીલવા
માટે હાજર છે આ વખતે એક કુરેશી જે બહુ જ બડાહુર કહેવાતો હતો
તે જનનિસોરાના અછરને તોડીને અદર પેઠો અને રસૂલના ચહેરા ઉપર
તલવાર મારી એના હાથી મો પરની જાળીની બે કડી એમના ચહેરામાં
ધૂસી મઠ...ઉમે અમ્મારા સહાબીએ તેને તલવાર મારી તે એના બખ્તરને જ
વાગીને રહી ગઈ કોઈ કુરેશીએ દૂરથી પથ્થર ફેંક્યો અને એ હઝરત
સઅમના ચહેરા ઉપર વાગ્યો. આથી એમના આગળના બે દાંત પડી
મયા આ હાતતમા પણ એમના મુખમાથી લામણીથી બરપૂર નીચેનું
વાક્ય નીકળ્યું કે જે દુનિયા રહેશે ત્યાંસુધી યાદ રહેશે “અય ખુદા,
મારી કામની બૂનો માફ કર, કેમકે તેઓ નાદાન છે.”

આ પડી જખમી નહિ થયેલા એવા થોડાક સહાબીઓની સાથે
હઝરત પહાડની ટોચ પર ચડી ગયા અથુ સુધિયાને એમને જોઈ લીધા
તેથી તે પણ ફોજ લઇને પહાડ પર ચડવા લાગ્યો, પણ હઝરત ઉમર અને
એમના બીજા સાથીઓએ પથ્થર મારવા માડ્યા તેથી તે આગળ વધી શક્યો
નહી. આથી તે સામેની બીજી ટેકરી પર ચડ્યો અને હુમલ દેવતાની
જય પુકારી હઝરત ઉમરે આના જવાબમાં અલ્લાહો અકબરનો પુકાર કયો.

રસૂલુલ્લાહના અવસાનની જોડી ખતર છેક મદીના સુધી પહોંચી
મઘ હઝરત શાંતિમાં ઝહરા ખુદા જાણે કેવી રીતે બેમાકગી મનીને પિતાના

કદમો સુધી પહોંચી ગઈ. રસૂલના ચહેરા પરથી લોહી વહી જતું હતું. હઝરત અક્બી હાલમાં પાણી ભરી લાવ્યા. હઝરત કાતિમા ઝખમેને ધોતી હતી પણ લોહી બંધ થતું ન હતું. આખરે ચટાઈનો એક ટુકડો સળગાવીને ઝખમ પર દબાવી દીધો. આથી લોહી વહેતું બંધ પડ્યું.

આ લડાઈમાં ૭૦ મુસલમાનો માર્યા ગયા. શહીદોમાં જેની સૌથી વધારે ખોટ પડે એવા હઝરત હમઝા હતા. હઝરતને આથી બહુ જ દુઃખ થતું હતું. પણ તેઓએ જરાય ધીરજ ખોયા વગર એટલું જ કહ્યું કે “આહ! હમઝા પર ઠોઠ રોનાર પણ નથી!” અનસારીઓએ એ સાંભળ્યું એટલે એમણે પોતાની સ્ત્રીઓને જઈને કહ્યું કે, પહેલાં હમઝાનો શોક કરો. હઝરત સલઅમે આ સાંભળ્યું એટલે કહ્યું કે “તમારી હમદરદીનો આભાર માનું છું, પરંતુ મરેલા પાછળ રાતું એ યોગ્ય નથી.”

કુરેશની સ્ત્રીઓએ અને ખાસ કરીને અણુ સુદિયાનની પત્નીએ મુસલમાનોની લાશ સાથે બેઅદબી કરીને પોતાના દિલની આગ શમાવી. એમનાં નાક કાન ઠાપી લીધાં અને એના હાર બનાવીને પોતાના ગળામાં પહેર્યાં. હિન્દે હઝરત હમઝાની છાતી ચીરીને એમનું હૃદય બહાર કાઢ્યું અને એને ચાંચું, પણ એ ગળી ન શકી. પછી એક ટેકરી પર ચડીને ગાવા લાગી કે આજે બદ્દનો બદ્દો મળી ગયો.

આ લડાઈમાં યહુદીઓના ડરથી મુસલમાનોએ પોતાની સ્ત્રીઓ, છોકરાંઓ અને વૃદ્ધોને એક કિલ્લામાં મોકલી દીધાં હતાં, પણ જે બહાદુર સ્ત્રીઓ હતી તેઓ તો મેદાનમાં જીતી હતી. ઉપર કહ્યું છે કે હઝરત કાતિમા ઝહરા પિતાની સારવાર કરતી હતી. અને હઝરત આઈશા, હઝરત ઉમ્મે સક્લીત, હઝરત ઉમ્મે સુલય્યા પોતાના ખભા પર મથક ભરી ભરીને પાણી લાવતી હતી અને જખમોએને પિવડાવતી હતી.

હઝરત સલઅમની ફોઈ અને હઝરત હમઝાની બહેન હઝરત સરીયા હારની ખખર સાંભળીને મદીનાથી નીકળી. હઝરત સલઅમે સરીયાના પુત્ર ઝુબૈરને ખોલાવીને કહ્યું કે મને તેમ કરીને હઝરત હમઝાની બહેન હઝરત હમઝાની ટુકડે ટુકડા થઈ ગયેલી લાશ જોવા ન પામે એવું કરો.

દઝરત હુઘેરે એમની બહેનને વાત કરી એટલે એમણે કહ્યું કે, મેં મારા બાઈના બધા ખમર સાંભળ્યા છે, પરંતુ ખુદાની રાદમાં આ કાઈ મોટી કુરખાની ન કહેવાય આથી દઝરત સવચ્ચમે એમને લાલ પાસે જવાની પરવાનગી આપી. પોતાના ખ્યારા બાઈના દુકડા વીખરાયેલા પડ્યા હતા છતાં “અમે ખુદા માટે જ છીએ અને ખુદા તરફ જઈશું” [મન્ના સિલ્લાકે વધન્ના ઇસિયદ રાજે જિન] એના સિવાય એમના મોંમાંથી બીજે એક પણ શબ્દ નીકળ્યો નહીં.

એક અનસારી બીમીના બાપ બાઈ અને ખારિંદ ત્રણે આ લડાઈમાં મરાયા હતા. તે બેમાકગી બનીને ખમર પૂજા માટે બહાર નીકળ્યા. એક પછી એક એણે એ ત્રણેના દુઃખદ સમાચાર સાંભળ્યા પણ એ તો દરેક વખતે એ જ પૂછતી હતી કે આપણા રસૂય કેમ છે? જવાબ મળ્યો કે કુશળ છે. પણ એટલાથી એને સંતોષ ન થયો અને એણે રસૂલની તદ્દન નજીક જઈ એમનો ચહેરો જોઈને પુકાર્યું કે “દઝરત રસૂય કુશળ છે તો પછી બધી જ સુસીખતો એની સામે તુરૂજ છે.”

શહીદોના કદને માટે મરીબ મુસલમાનો પાસે કંઈ જ ન હતું. મદીનાના પહેલા ઇમામ અને પ્રચારક મુસલમાન બિન ઉમેરનો જનાતો તૈયાર હતો, પણ એમના કદને બપડું એટલું નાનું હતું કે માથું ઢાંકવા જતાં પગ ખુલ્લા થઈ જતા હતા અને પગ ઢાંકવા જતા માથું ખુલ્લું રહી જતું હતું એવે માથું ઢાંક્યું અને ખુલ્લા પગ પર ઘાસ નાખી દીધું. આ દેખાવને મુસલમાનો પછીથી પણ ચાદ કરતાં રહી પડતા હતા. શહીદોને નવડાબ્યા વગર ખૂનથી ખરડાયેલા જ કબરમાં ઉતારવામાં આવ્યા. લાચાર તથા પીડિતોની લાશોને જમીનને સુપદ કરી દેવામાં આવી.

આ લડાઈમાં મુસલમાનોને જાનનું બહુ મોટું તુકસાન ઉઠાવ્યું પડ્યું હતું, પણ જંગી નજરે—લશ્કરી દષ્ટિએ—એમની પૂરી હાર થઈ ન તી. અને સાથે સાથે એ બધું પણ હતો કે કદાચ અબુ મુશ્શિયાને નો ખ્યાલ આવે અને એ કદાચ બીજી વાર ચડી આવે. આથી દઝ-

રત સલઅમે આ હાલતમાં જ એનો પીછો કરવો યોગ્ય માન્યું. એમાં એ ધારણા પણ હતી કે આસપાસના લોકો એમ ન માની બેસે કે મુસલમાનોનું જોર તૂટી ગયું છે અને હવે જે ચાહે તે એમની પર હુમલો કરી શકે એમ છે. આ વખતે ઘણા મુસલમાનો જખમી થયેલી હાલતમાં હતા, છતાં જ્યારે રસ્તે ખુદાનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો ત્યારે ૭૦ મુસલમાનો તૈયાર થઈ ગયા. આમાં હઝરત અબુઅકર અને ખુમૈર પણ હતા.

થોડે દૂર ગયા પછી અબુ સુફિયાનને ખ્યાલ આવ્યો કે એનું કામ તો અધૂરું રહી ગયું છે. પણ ખઝાઆ કપીલાનો મઆઝદ નામનો એક સરદાર કે જે અંદરથી તો મુસલમાન હતો અને હારની ખખર સાંભળીને મદીના આવ્યો હતો તેણે પાછા જઈને અબુ સુફિયાનને કહ્યું કે “હું હમણાં જ જોઈને આવું છું કે મહમ્મદ સલઅમ એટલા હથિયાર અને સામાનની સાથે તમારી પાછળ આવી રહ્યા છે કે એમનો સામનો કરવો નકામું છે.” આ સાંભળીને અબુ સુફિયાન મજા ચાલી ગયો. હઝરત સલઅમ પણ હમરા સુધી જઈને મદીના પાછા ચાલ્યા ગયા.

યહુદી ખતરાનો જડમૂળથી નાશ

મદીનામાં ઈત્યાગોને માટે ત્રીજો ભય યહુદીઓનો હતો અને એ સૌથી મોટો પણ હતો, કેમકે યહુદીઓ પૈસામાં, વેપારમાં અને લઠાઈના અનુભવમાં અરબો કરતા ઘણા આગળ વધેલા હતા એમનો વિસ્તાર હિજાઝથી લઈને તે સિરિયાની હદ સુધી ફેલાયેલો હતો એમના વેપાર કારોનારને કારણે આખા ય અરબ પર એમની અસર હતી અને તેઓ અરબમાં ધાર્મિક બામતો અને વિદ્વાને કારણે પ્રખ્યાત હતા મદીના, એની આસ પાસના શહેરો અને ગામડાઓમાં પોતાના વેપાર, પૈસા અને દબ્દબાને કારણે તેઓના હાથમાં ઘણી સત્તા આવી ગઈ હતી અને બધા એમના મૂડીરીફ મધારણના બોગ્ગની નીચે દબાયેલા હતા ઔસ અને ખઝરજના ખેડૂતો અને મજૂરો જે પેદા કરતા હતા તે બધું યહુદીઓના કિંદનામાં અને કોડીઓમાં જઈને પડતું હતું અરબોની મિનકત યહુદીઓને ત્યાં ખીરો રહેતી હતી અને તેઓ પોતાની મહેનતનું ફળ બોમવી નડોતા શકતા યહુદીઓનું એક બની કૈનકાઅ નામનું કુટુંબ સોનાચાહીનો વેપાર અને સોનોનો લેવો કરતું હતું તેઓ મદીનાની પાસે જ રહેતા હતા એક બીજા બની નઝીર નામના કુટુંબ અને ત્રીજા બની કુરૈઝા નામના કુટુંબે ચારે તરફ ધીરધારનો કારોબાર ફેલાવી દીધો હતો આથી બધી જનતા એઓના દેવા નીચે દબાયેલી હતી તેઓ એકલા જ પૈસાના માલિક હતા તેથી ખૂબ નિર્દયતાથી બારે બ્યાજ લેતા હતા, અને એટલે મુશ્કી કરતા હતા કે દેવાના બદલામાં લોકોના બાળબચ્ચા અને સ્ત્રીઓ સુધ્ધાને ગીરો મુકાવતા હતા

જ્યારે ઈસ્લામનું મુખ્ય મયક મક્કા મગીને મદીના જન્યુ ત્યારે આગળ કહેવાઈ ગયું તેમ પહેલાં તો યહુદીઓ બહુ ખુશ થયા, કેમકે ઈસ્લામ જે કંઈ કહેતું હતું તે બધું તેમની ચોપડીઓમાં પણ હતું તેઓ અરબોના ધાર્મિક પુસ્તકોને ટેકો આપતા હતા અને એમના પયમખૂશોને માન્ય રાખતા હતા, અને એ લોકોને એ આશા હતી કે અરબોની આ નવી

ચળવળ એમની સત્તાને વધારશે. આથી તેઓ ઈસ્લામ સાથે એકતા અને કરારનામું કરવા માટે આવ્યા અને દુશ્મનોના હુમલાની સાથે મદીનાનો ખયાવ કરવાના કોલકરાર કર્યો. તેઓ એમ સમજતા હતા કે અરબોની આ નવી તાકાત ચહુદીઓમાં મળી જશે.

પરન્તુ એક વર્ષની અંદર જ ચહુદીઓને લાગવા માંડ્યું કે આ નવી ચળવળ તો એક મજબૂત તાકાત છે અને એને જો યશ્આતમાં જ દખાવી દેવામાં નહીં આવે તો એ એમની બધી સત્તા અને વેધારનો ધાણુ કાઢી નાખશે. હવે એવું થયું કે પહેલાં ચહુદીઓ ઈસ્લામ અમારો જ અસલી ધર્મ છે એમ માનીને એમને સાચ આપતા હતા તે હવે બંધ કરી દીધું અને વિના કારણુ એમની વિરુદ્ધ બોલવા લાગ્યા. એમને મોટે કંઈ બોલતા અને પાછળ કંઈ બોલતા અને મુસલમાનો તરફની લોકોની શ્રદ્ધા ધટી જાય તે માટે પૂરો પ્રયાત કરતા હતા. પણ આમાં એમને સફળતા મળી નહીં. પણ ચહુદીઓમાં જ જે લોકો કંઈક સાચ અને ધનિસાદમાં માનવાવાળા હતા તેઓ જાહેર રીતે જ મુસલમાન થઈ ગયા અને કેટલાકે તો વળી મુસલમાન થઈને પોતાની હોલત પણ ઈસ્લામની રાહમાં આપી દીધી.

આવી હાલત હતી એવામાં કુરેશ અને મુસલમાનો વચ્ચે લડાઈ જાહેર થઈ આથી ચહુદીઓએ કુરેશ સાથે અને કુરેશોએ ચહુદીઓ સાથે મળી અનેક કાવતરાં કરવા માંડ્યાં. એક વર્ષની અંદર જ ખદનો ખનાવ બન્યો અને એમાં મુસલમાનોનો વિજય થયો. આ ચહુદીઓને માટે તો ડરની નિશાની હતી. તેઓ ચોંકી ગયા અને લડાઈની નાની મોટી બધી તૈયારીઓ કરવા માંડી. મુસલમાનોએ આ જોયું અને એમને સમજવું, અને એમને એમણે પહેલાં કરેલા કોલકરાર યાદ દેવડાવ્યા, અને એવી ધમકી પણ આપી કે જો નહીં માનો તો જેવી કુરેશોની હાલત થઈ તેવી તમારી પણ થશે. પણ ચહુદીઓએ કહ્યું કે “અમને કુરેશ ન સમજશે. તેઓ તો કંઈ લડવેયા ન હતા. અને અમારી પાસે તો જંમનો પૂરો સામાન અને હથિયાર છે, અને મોટા મોટા કિલ્લાઓ છે. એ કિલ્લાઓની સામે માથું જાંચકવું એ કંઈ મામૂલી વાત નથી !”

યદુદીઓને ખચર હતી કે હઝરત મદમ્મદ સલ્વમની બધી તાકાતનો ભેદ મદીનાનાં એ કુટુમ્બો ઔસ અને ખચરજ જે ઇસ્લામના ઝંડા નીચે એક થઈ ગયાં છે તેમાં છે. આથી યદુદીઓએ એમની મિજલસમાં જઈ જઈને મુસલમાન થયા પહેલાં તેઓ એક ખીજ સાથે કેવા લડતા હતા તેની વાતો કરવી શરૂ કરી, કે જેથી બન્ને વચ્ચે બાપદાદાના વખતનું વેર ફરીથી જાગે અને એમની ઇસ્લામી એકતા તૂટી જાય એક વખત એ લોકોની આ ખટપટથી એટલે સુધી થયું કે એ બન્ને કુટુમ્બો એક ખીજને મારવા માટે તૈયાર થયાં. રસૂલુલ્લાહ સલ્વમને આની ખચર પડી અને એમણે આવીને આ બંનેને સમજાવ્યા અને આ રીતે તોફાન શમી ગયું.

મદીનામાં મુનાશીફાનું જે મંડળ હતું તે યદુદીઓની સાથે મળેલું હતું. મુનાશીફાના સરદાર અબદુલ્લા બિન ઉબૈય યદુદીઓના કબીલા બની નઝીર અને બની કૈન કાઝના સાથીદાર હતા.

યદુદીઓમાં બની કૈન કાઝનો કબીલા સૌથી વધારે દિમ્મતવાળો અને બહાદુર હતો. ઉહદમાં થયેલી મુસલમાનોની હારે એનામાં એટલી દિમ્મત લાવી દીધી હતી કે ઇસ્લામની તાકાતની સામે માથું ઉઠાવવા એ તૈયાર થયો. યદુદીઓ અને મુસલમાનો વચ્ચે સુલેહના કોલકરાર થયા હતા પણ એને તોડવાની શરૂઆત એણે જ સૌથી પહેલાં કરી.^૧

શબ્વાલ હિ. સ. ૨માં એક અકસ્માત બનાવે આ ચિનમારીમાંથી બહાર પ્રકટાવ્યો. એક મુસલમાન બાપ કંઈક કારણસર બની કૈન કાઝના મહોલ્લામાં એની દુકાને ગઈ. ત્યાં એ લોકોએ એનો બની કૈન કાઝની તિરસ્કાર કરીને એનું અપમાન કર્યું. આ જોઈને લડાઈ એક મુસલમાન પોતાનો ગુસ્સો કાબૂમાં રાખી શક્યો નહીં. એણે એ યદુદીને મારીને પાડી નાખ્યો. આથી

૧. કૈન કાઝની લડાઈ હિ. સ. ૨માં થઈ હતી અને ઉહદની લડાઈ હિ. સ. ૩માં થઈ હતી. તેથી યદુદીઓએ મુસલમાનોના પરાજયનો ફાયદો ઉઠાવ્યો હતો, પરંતુ બદની ફત્વે તેમને ચોંકાવી મૂક્યા હતા, તેથી તેમનું જોર વધી જતું કચડી નાખવાને તેમણે માથું ઉઠાવ્યું.

બીજા ચલુદીઓએ એ મુસલમાનને મારી નાખ્યો. આ બનાવે એક દુષ્કર્મ રૂપ ધારણ કર્યું. મુસલમાનોએ પહેલાં તો એ લોકોને બહુ સમજાવ્યા પણ એ લોકોને પોતાનાં હથિયાર અને કિલ્લાઓનું એટલું બધું ગુમાન હતું કે તેઓ સુલેહ કરવા માટે તૈયાર થયા નહીં. આથી મુસલમાનોએ એને પૂરેપૂરું પાકી ગયેલું ગૂમકું સમજીને વહેલી તકે એનો નિકાલ લાવવો જરૂરી માન્યો.

લડાઈની જાહેરાત થઈ. બની કૈન કાએ પોતાનો કિલ્લો બંધ કરી હાઈને એનો સામનો કર્યો. મુસલમાનોએ એ કિલ્લાને ઘેરા બાલી દીધો. પંદર દિવસ સુધી ઘેરા ચાલ્યો. મુસલમાનોની આ બહાદુરી જોઈને કિલ્લાવાળા ગમરાયા અને છેરડે એ વાત પર આવ્યા કે રસલુલ્લાહ સલઅમ જે ફેંસતો કરે તે અમારે કબૂલ છે. એ લોકોના સાથીદાર અબ્દુલ્લા બિન ઉમૈએ આવીને હઝરત સલઅમને અરજ કરી કે “એ લોકોને અહીંથી ઠાઠી મૂકવામાં આવે એટલી સજા જ એમને માટે બહુ છે.” રસલુલ્લાહે આ માંગણી મંજૂર કરી અને બની કૈન કાએ પણ આ માની લીધું અને પોતાની બધી જમીન અને મિલકત છોડીને એ સિરિયાના મુલકમાં ચાલી ગયો.

હઝરત સલઅમ ધર્મનો પયગામ લઈને આવ્યા હતા એને માટે લડાઈટંટા તથા કતલની કંઈ જરૂર ન હતી. પણ અહીં સુધી જે હાલત વાંચતા આવ્યા તે પરથી સમજાવું હશે કે અગાઉ મુસલમાન પ્રચાર- અને નાશન અરબો કાઈપણ રીતે મુસલમાનોને હોની કતલ સુલેહ શાન્તિથી રહેવા દેતા નહોતા. પહેલાં તો એકલા કુરેશો સાથે જ લડાઈ હતી, પણ હવે તો આ આગ ધીરેધીરે બીજી જગ્યાઓમાં પણ ફેલાતી જતી હતી અને નજદ (અરબસ્તાનનો એક પ્રાંત) સુધી પહોંચી ગઈ હતી. બધામાં ઘેરા-યેલા હોવા છતાં જ્યાંસુધી બની શકે ત્યાંસુધી મુસલમાનો પોતાના ધર્મનો ફેલાવો અને ઇસ્લામની ફતેહ કરતા જતા હતા. હાલમાં એ ધર્મ યમનના કિનારે (અરબનો પ્રાંત) અને બહેરીન ટાપુ (પર્શિયન અખાત-માં) સુધી છાની છાની રીતે પહોંચી ગયો હતો.

સદર દિ. સં. ૪માં કિલામ કખીલાના એક સરદારે આવીને કહ્યું કે “મારી સાથે થોડા મુસલમાન પ્રચારકોને અમારી કોમમાં ઇસ્લામ ફેલાવવા માટે અને લોકોને મુસલમાન બનાવવા માટે મોકલવામાં આવે તો સાડું.” હજરત રસૂયે કહ્યું કે “મને નજદ તરફની બીક છે.” એણે કહ્યું કે “હું એના જામીન થાઈં છું.” એના પર વિશ્વાસ રાખીને હજરત રસૂયે ૭૦ અનસારી પ્રચારકો અને વિદ્વાનોને એની સાથે મોકલ્યા. ખની સલોમના ઈલાકામાં મળીના નામની કૂઈની પાસે પહોંચીને આ નાનકડી ટુકડીએ પડાવ નાખ્યો. આ લોકોનું ધ્યેય શાન્તિ અને સલામતીનો પ્રચાર કરવા સિવાય બીજું કંઈ જ ન હતું. એની પાસે રહેતા એક અમિર જિન દુક્રેમે આવીને આમાંના એકના સિવાય બીજા બધાને ઘેરી લીધા અને એમની કતલ કરી નાખી. જે બાકી રહી ગયો તેનું નામ ઉમર જિન ઉમૈયા હતું. તેણે મદીના આવીને પોતાના સાથીઓ પરના જુલમની વાત બધાને કહી સંભળાવી.

આ જ દિવસોમાં અજલ અને કારહના કેટલાક લોકો હજરત રસૂયની પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે અમારા કખીલાએ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારી લીધો છે; આથી અમારે ત્યાં આવીને ઇસ્લામની વાતો સમજાવે એવા થોડા મુસલમાનો અમારી સાથે મોકલો.

રસૂલુલાહે એની સાથે દસ માણસો મોકલ્યા. જ્યારે આ નાનો કાફલો રજીઈના મુકામે પહોંચ્યો ત્યારે આ જુલમીઓએ ફરી પાછો વચન બંજ કર્યો. ખની લહયાનના ખસો તીરંદાજેએ આ લોકોને ઘેરી લીધા. આ થોડા અમયા મુસલમાનો એક ટેકરી પર ચડી ગયા અને જે સિવાયના બધા ખુદાની રાહમાં માર્યા ગયા. જે જે બચી ગયા તેઓના નામ ખુબૈજ અને ઝેદ હતાં. એ બેને પકડીને મક્કા લઈ જઈ કુરૈશના હાયમાં વેચી દીધા. ખુબૈજે ઉલહની લડાઈમાં હારસ જિન આમિરને માર્યો હતો, આથી હારસના છોકરાએ એને ખરીદી લીધો અને પોતાના બાપનો બદલો વાળવા માટે એને શળાએ ચડાવીને મારી નાખ્યો. શળા પર ચડતા પહેલાં એણે એના કાતીલ પાસે બે રકાત નમાજ પઢવાની રજા માંગી. એણે રજા આપી એટલે એણે બે રકાત નમાજ એદા કરી. અને ત્યારથી

આ મુસલમાન સહીદોનો રિવાજ જ થઈ ગયો. ચળા પર ચડતી વખતે નીચેનું કાવ્ય એની જગ્યાન પર હતું:

“ જ્યારે હું ઇસ્લામની રાહમાં મરાઉં છું ત્યારે મને કશીજ પરવા નથી કે મને કઈ રીતે મારવામાં આવે છે. ”

ઐદને એક ખીજ કુરેશે મછાના તમાશે જ્નેન રાઓની સામે એની કતલનો રંગીન તમાશે બતાવવા માટે ખરીદી લીધો. જ્યારે કાતિલ તમવાર લઈને આગળ આવ્યો ત્યારે અણુ સુધિયાને એને પૂછ્યું કે “ સાચું કહેજે આ વખતે તારે બદલે મહમ્મદ સલ્લઅમને કતલ કરવામાં આવે તો તને વધારે ખુશી ન થાય ? ” તેઓએ કહ્યું કે “ ખુદાની કસમ, રસલુલાહના તળિયાને કાંટાથી બચાવવામાં પણ મારી જાન કામ આવે તો હું મને ખુશ-કિશ્મત સમજું. ” આ વાક્ય નીકળતાની સાથે જ એક તલવાર પડી અને એનું માથું ધડથી જુદું પડી ગયું અલ્લા હો અકબર ! ખુદાના બન્દા પર સમ્યાઈની ખુમારી કેવી છવાયેલી હતી.

ચહુદીઓમાં ઈબ્ને અબીલ હુકૈક નામનું ખાનદાન સૌથી વધારે પૈસા-દાર હતું મોટા મોટા ચહુદી વિદ્વાનો એમને ઘેરથી આશ્રય મેળવતા હતા.

ઈસ્લામની દુશ્મનીમાં આ ખાનદાનના કેટલાક

ચહુદી ખાનદાન નામીયા શોકો સૌથી આગળ હતા. કઅબ બિન

અશરફ આ ખાનદાનનો દૌદિત્ર હતો એનો બાપ

અરબ અને મા આ ખાનદાનની ચહુદી હતી. આથી ચહુદીઓ અને અરબો બન્નેમાં એની લાગવગ હતી. એમની બ્યાણુ ધીરધારમાં એવો રિવાજ હતો કે તેઓ અરબોનાં બાળમર્યા અને સ્ત્રીઓને પણ કરમના બદલામાં ગીરો રાખતા હતા. બદના બનાવ પછી એને બહુ દુ ખ થયું. તે કવિ પણ હતા. એણે આ બનાવ પર એક ખૂબ અસરકારક કવિતા લખી અને એ જાતે મછા જઈને કુરેશના સરદારોને મળ્યો અને એમને બદનું વેર લેવા માટે ઉશ્કેર્યો મદીના પાછા આવીને એણે આમરદાર અનસારી સ્ત્રીઓનાં નામ લઈ લઈને એમના ઇસ્કની વાતો કવિતાઓમાં ગાવી શરૂ કરી. આથી અનસારીઓને બહુ ગુસ્સો આવ્યો અને છેવટે

એક મહામદ જિન સહમા નામના અનસારીએ એને મારી નાખ્યો. આ રખીવિજયઅવધના હિ. સ. ૩૧૦૦ જનાવ છે. નઝીર કખીલાના અણુ રાધા સહમા જિન ઇબ્નુલ દુકકે, કનાના ઇબ્નુરરખી તથા દુધે જિન અખતમ નામના યદુદના ખીજા ગણીતા લોકો પણ ઇસ્લામના દુરમન હતા.

ખતુ નઝીર યદુદીઓનો એક ખીજો તાદાતવાન કખીલો હતો. એણે કુરેશોની સાથે મળીને જાળ ત્રિઠાવવી શરૂ કરી અને એમને મદીનાના કમળોર બાગોની ખબરો આપવા માંડી. નઝીર અને મુસલમાનો વચ્ચે એલું કરારનામું થયું હતું કે જો ડોઈ મુસલમાન અથવા તો ડોઈ ખતી નઝીરના માણસને હાથે ડોઈનું ખૂન થાય તો તેઓ જન્મે મળીને એના ખૂનના બદલાના પૈસા આપવા બંધાયેલા હતા. લડાઈની ડોઈ જૂનને કારણે મુસલમાનને હાથે આમિર કુદુઅના જે માણસો એકાએક મરાયા. જે મરાયા તે લોકોને રસૂલુલાહ સલઅમે અમયદાન-રક્ષણનામું આપ્યું હતું અને આથી મુસલમાનોની ફરજ હતી કે તેઓ એનો ખૂનબદા-ખૂનને બદલે પૈસા-આપે. ખતી નઝીર સાથે કચેલા કરારનામા મુજબ મુસલમાનોની ઇચ્છા હતી કે એ લોકો પણ આ ખૂનબદા આપવામાં એમને સાથ આપે. અને આથી રસૂલુલાહ સલઅમ એકલા જ એમના મહોલામાં ગયા. બહારથી તો એ લોકોએ રાજીખુશી બતાવી અને એમાં ભાગ લેવાની પણ હા પાડી; પણ એ લોકોનો અંદરથી એવો ઇરાદો હતો કે રસૂલુલાહ સલઅમ જે બીંતની નીચે લેબા હતા તે પરથી એક મોટો પથ્થર ગબડાવી તેઓને મારી નાખવા. રસૂલુલાહ સલઅમ આ સમજી ગયા તેથી ત્યાંથી રીધા મદીના આવતા રહ્યા.

ખતુ નઝીરે દઝરત રસૂલને કહોડાખ્યું કે તમે ત્રીસ માણસોને લઈને આવો અને અમે પણ અમારા વિદ્વાનોને લઈને આવીશું. જે તેઓ તમારી વાત માની લેશે તો પછી અમારે કંઈ વધી નથી. પણ દઝરત રસૂલે જવાબ આપ્યો કે “બાંસુધી તમે એક વચનનામું નહિ લખી આપો ત્યાંસુધી અમને તમારા પર વિશ્વાસ નથી.” પણ તેઓએ આ માન્યું નહીં. યદુદીઓના એક ત્રીજા ખતી કુરૈજા નામના ખાનદાનને પણ દઝરત રસૂલે ફરીવાર નહું

વચનનામુ લખી આપવાનું કહેણ મોકલ્યું અને એણે એ કબૂલ કર્યું આથી બની નઝીરે પણ કહેવડાવ્યું કે એમને આ કબૂલ છે અને તમે તમારા ત્રણ માણસોને લઈને અમારે ત્યાં આવો હઝરત રસૂલે તે કબૂલ કર્યું, પણ રસ્તામા જ એમને ખબર મળ્યા કે ચહુદીઓ, આ લોકો આવે કે તરત જ એમને ખતમ કરી નાખવા માટે તનવારો બાધીને તૈયાર થઈ ઊભા છે આથી તેઓ પાછા જતા રહ્યા.

બની નઝીર મોટા મોટા કિલ્લાઓના માલિક હતા અને એનું એમને ખૂબ અભિમાન હતું મદીનાના મુનાશીફો પણ એમને ઉશ્કેરતા હતા અને કહેવડાવતા હતા કે “તમારે દુબાઈ જવું નહિ. બની ફરૈઝા પણ તમને સાથ આપશે અને અમે પણ બે હજાર માણસોના લશ્કર સાથે તૈયાર છીએ”

મુસલમાનોને આ હાલતની ખબર પડી એટલે તેઓ પહેલેથી જ આને બટોબરત કરી નાખવા આગળ વધ્યા અને બની નઝીરના કિલ્લાને ઘેરી લીધો. ઘેરા પદર દિવસ સુધી ચાલ્યો આખરે એવી શરત કરવામા આવી કે એ લોકો ઊંટ પર લઈ જઈ શકે એટલે સામાન લઈને મદીનાની બહાર ચાલ્યા ગય આથી તેઓ બધા પોતાના ઘરોને છોડીને અને સામાનને લઈને બહાર ચાલ્યા ગયા આમાંથી એમના આબરુદાર સગદારો અણુ રાફા સહીમ બિન ઇબ્નુલ ફુકૈક, કનાના ઇબ્નુર રબી અને હુયૈ બિન અખ્તમ ખખર ચાલ્યા ગયા.

ખન્દકની લડાઈ

ખુદ નજીર મદીનાથી નીકળ્યા તો ખરા પણ એમણે ખેબર પહોંચીને આખા અરબમાં ખટપટની જળ જિજ્ઞાસી દીધી. એમના સરદારોએ મક્કા જઈને કુરેશના લોકોને તૈયાર કર્યા. અત્યાચારી ઝીકાહ હિ.સ્. ૫ કબીલાને ખેબરની અડધી પેદાશ આપવાની લાલચ આપીને પોતાની સાથે મેળવી દીધા. ખની અસદ પણ એમના સાથીદાર હતા. આમ બધી મળીને ૨૪ હજારની જંગી ફોજ મદીના તરફ રવાના થઈ.

હઝરત સલઅમને આ ખબર મળી ત્યારે એમણે મુસલમાનો સાથે સલાહ મસલત કરવા માંડી. મુસલમાનોને ઉદ્દેશની લડાઈનો અનુભવ થઈ ચૂક્યો હતો. હઝરત સલમાન ફારસી ઈરાનના હતા અને તેથી ઈરાનની લડવાની રીત જાણતા હતા. એમણે એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે શહેરની ત્રણ બાજુઓ તો મકાનો અને ખજૂરાનાં ઝૂંડોથી ઘેરાયેલી છે. ફક્ત એક જ બાજુ ખુલી છે. એ ખુલી બાજુ જો ખાડો ખોદી દેવામાં આવે તો પછી એ દિશામાંથી પણ દુશ્મનો શહેરમાં દાખલ થઈ શકે નહીં. આ સૂચના દરેકે કબૂલ રાખી. હઝરત સલઅમ ત્રણ હજાર મુસલમાનો સાથે બહાર નીકળ્યા અને ખાઈ ખોદવાની શરૂઆત કરી દીધી. ત્રણ હજાર જોરાવર હાથોએ વીસ દિવસમાં આ કામ પૂરું કરી નાખ્યું. આ કામમાં ખુદાના રસૂયે જાતે પણ એક મામૂલી મજૂરની જેમ કામ કર્યું. કોઈ કોઈ દિવસ અપવાસ પણ કરવો પડતો હતો. છતાં ઇસ્લામને ચાહનારાઓનો જોશ હતો. પડતો નહતો. હાથોથી માટી ખોદતા હતા અને પીઠ પર લાદી લાદીને એને બહાર ફેંકતા હતા અને સૂરમાં સૂર મિલાવીને નીચેનું ગાયન માતા હતા:

“અમે એ માણસો છીએ કે જેણે મહમ્મદ સલઅમના હાથે ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે. જ્યાંસુધી જનમાં જાન છે ત્યાંસુધી અમે

પ્રુદાની રાહમાં લડતા રહીશું.”

દુસ્મનો હવે પાસે આવી પહોંચ્યા હતા એમના પાસે આવવાના ખમર સાંભળીને બીકણુ મુનાશીકોના હોશ ઊડી જતા હતા. તેઓ નાનાં નાનાં બહાનાં કાઢીને પોતાને ઘેર જતા રહેતા હતા. યહુદીઓનું એક ત્રીજું બળુ કુરૈઝાનું ખાનદાન હવે મદીનાની પાસે રહેતું હતું. એ લોકોની દાનત સાફ નહોતી, એટલે બસો માણસોની એક ટુકડીને ફક્ત એમની દેખબાંધ રાખવા માટે જ બસગ મૂકી દેવામાં આવી હતી.

બળુ કુરૈઝા અત્યાર સુધી પ્રુદી રીતે સાથે નહોતા પડ્યા. બની નઝીરનો યહુદી સરદાર હુમૈ બિન અખ્તમ ખેખરથી દુસ્મનોની ફોજની સાથે અહીં આવ્યો હતો. બળુ કુરૈઝાનો સરદાર મુસલમાનો સાથેનું કારારનામું એટલા માટે નહોતો તોડતો કે આ બહારથી આવેલા લોકો તો ચાલ્યા જાય અને પછી એને એકલાને મુસલમાનો સાથે લડવું પડે. પણ હુમૈ બિન અખ્તમે એને એવું કહીને પોતાની સાથે મેળવી લીધો કે “હું આ વખતે બધાય અરબોને મહમ્મદની વિરુદ્ધ કરીને લઈ આવ્યો છું. મુસલમાનોની તાકાતને તમેશને માટે ખતમ કરી નાખવાનો આથી વધારે સારો મોકો ફરી મળવાનો નથી.” આ દલીલથી બાચાર થઈને તે પણ દુસ્મનો સાથે બળી ગયો. અને હુમૈએ એને ખાત્રી આપી કે જો કદાચ કુરૈઝા અને ગતદાન તમને એકલા છોડીને ચાલ્યા જશે તોપણ હું તમને સાથ આપીશ.

દુસ્મનો વીસ દિવસ સુધી મદીનાને ઘેરા ઘાલીને પડી રહ્યા, પણ શહેર પર હુમલો કરવાનો કોઈ ગસ્તો એમને મળતો નહોતો. એક જગ્યાએ ખાઈની પડોળાઈ જરા ઓછી હતી. એક દિવસ એ લોકોએ ખૂબ તૈયારી કરીને એ રસ્તે હુમલો કરવાનો વિચાર કર્યો. ઉમર બિન વુદ્દ જે કુરૈઝાનો સૌથી બડાદુર લડવૈયો હતો તે લોકો કુદાવીને આ પાર આવતો રહ્યો. આ બાળૂથી બ્રુલશિકારવાળો (અલીનો) હાથ ઊંચો થયો અને એક જ ઝટકામાં એ તલવાર ખખા સુધી ઊતરી આવી. હઝરત અર્ધાએ અલાહો અકબરનો પુકાર કર્યો અને ફતેહ જાહેર કરવામાં આવી.

હુમલાનો આ દિવસ બહુ સખત ગયો. દુરમનો બધી બાજુએથી તીર અને પથ્થર વરસાવી રહ્યા હતા. મુસલમાન ઓએને જે કિલામાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવી હતી એ કિલ્લો બહુ કુરૈશની પાસે હતો. એણે જોયું કે મુસલમાનો તો તે તરફ ફરેલા છે તેથી આ બાજુથી આ ખાલી કિલાનો કબજો કરી લેવામાં આવે તો સારું. એક યહુદી કિલ્લાના દરવાજા સુધી પહોંચી ગયો. ત્યાં હઝરત ઝુબૈરની મા અને હઝરત સલમનની ફાર્શ સહિષ્ણુઓ આમળ વધીને એને પૂરા કરી નાખ્યો, અને એણે માથું ઢાપી લઈને મેદાનમાં ફેંટા દીધું. આ જોઈને બની કુરૈશ સમજ્યા કે કિલ્લામાં પણ થોડી ફોજ રાખેલી છે. તેથી એ બાજુ હિમ્મત કરવી છોડી દીધી.

થેરા જેમ જેમ લંબાતો જતો હતો તેમ તેમ દુરમનના સંયુક્ત મોરચામાં ભંગાથુ પડતું જતું હતું. અત્થાન કબીલો તો મદીનાનો પાક વખે દહાડે અપાય એ શરતે પાછો ફરવા તૈયાર હતો. આમાંને એક સરદાર છપી રીતે મુસલમાન થઈ ચૂક્યો હતો પણ એ વાતની હજી બધાને ખબર ન હતી. એણે કુરૈશ અને યહુદીઓને જુદી જુદી એવી વાતો કરી કે જેથી એ બંને વચ્ચે કૂટ પડી ગઈ. ખુદાનું કરવું કે આ દિવસોમાં જ એક રાતે એવી સખત આંધી ચડી આવી કે દુરમનોના તંખૂઓ ઝીખડી ગયા. ખાવાની હાંડી ચૂલાઓ પર જ ઊંધી વળી ગઈ. ઠંડીના દિવસોમાં હવાની આ તેજ આંધીએ દુરમનોનાં દિવને કંપાવી દીધાં.

આ બધી વાતોએ બેગા થઈ એકઠી થયેલી ફોજોના પખ ઉખેડી નાખ્યા. બની કુરૈશ આ લોકોનો સાથ છોડીને પોતાના કિલ્લામાં બરાબ ગયો. અત્થાન પણ રવાના થઈ ગયો. આ જોઈને કુરૈશ પણ થેરા છોડીને ચાલ્યા ગયા. મદીનાનું ક્ષતિજ ૨૦-૨૨ દિવસ સુધી ધૂળથી ઢંઢા-યેલું રહી સાફ બની ગયું.

બની કુરૈશએ આવા નાજુક વખતમાં મુસલમાનો સાથે જે વચન-ભંગ કર્યો તે માફ કરવાને લાલક ન હતો. હુયૈ બિન અખતબ અરબોના આ મંગલિત ઝપડાનું કારણ હતો. બની કુરૈશને

કુરૈઝા ખાનદાનનો એણે સાથે રહેવાની ખાત્રી આપી હતી. આથી નાશ હંઝરત સલઅમે એ સંગઠિત ફોજ વિખેરાઈ ગઈ કે તરત જ બનુ કુરૈઝાનો પીછો પકડ્યો. એ લોકોએ કિસ્લો બંધ કરી દીધો. મુસલમાનો એક મહિના સુધી એને ઘેરો ધાકીને પડ્યા રહ્યા. આખરે એમણે એવી દરખાસ્ત મૂકી કે આ મામતો એમના સાથી કપીલા ઓસના મુસલમાન સરદાર સઅદ બિન મુઆઝને સુપર કરવામાં આવે અને એ જો ફેસલો કરશે તે અમે ખુશીથી મજૂર રાખીશું સઅદ બિન મુઆઝ ખન્દકની લડાઈમાં એક તીરથી જખમી થઈને પડ્યા હતા, છતાં પણ તેઓ આવ્યા. કપીલાના લોકો એમ ઇચ્છતા હતા કે એમની જૂલ માફ કરવામાં આવે. પણ સઅદે ન માન્યું અને એવો ફેસલો આપ્યો કે આમાં જો લડી શકે એવા હોય તેમની કતલ કરવામાં આવે, અને સીઓ તથા બાળકોને કેદ કરવામાં આવે, અને એમની માલમિલકત મુસલમાનોમાં વહેંચી દેવામાં આવે. આ ફેસલ નો અમલ કરવામાં આવ્યો. અને વહુદીઓના આ ત્રીજા કપીલાનો પણ નાશ થઈ ગયો. અને આ માલદારોની જમીન અને મિલકત મહેનત મજૂરી કરવાવાળા ગરીબ મુસલમાનોમાં વહેંચી દેવામાં આવી.

ઈસ્લામના કાનૂનો

*

ઈસ્લામ જે દિવસથી ધર્મ બનીને આવ્યો તે જ દિવસથી તે સત્ત નત પણ હતો દીન અને દુનિયા અવગ અલગ છે એવું એની તાલીમમાં નથી મુદા અને એની ખફકની જે ફરજો આપણી પર છે તેનું ખૂનીની સાથે દુનિયાની જિન્દગીમાં પાલન કરવું તેનું નામ જ ધર્મ છે, તેથી હકૂમત અને સત્તનત એ ધર્મથી કોઈ અલગ ચીજ નથી મદીના જે ઈસ્લામનું કેન્દ્ર હતું તે હવે રાજકીય કોષ્ટકનું પણ કેન્દ્ર બનવું જવું હતું ઈસ્લામ ન્યાયુધી ફેલાયો હતો ત્યાંસુધી એની હકૂમત પણ ફેલાઈને શાન્તિ અને વિસ્ત્રાસનો દોર કાયમ કરતી હતી ચોરીઓ બધ થઈ જતી હતી, લૂટ બધ થઈ જતી હતી, વ્યભિચાર બધ થઈ જતો હતો અને અરબોની અવ્યવસ્થિત જિન્દગીની જગ્યાએ ઇસ્લામની વ્યવસ્થિત જિન્દગી શરૂ થઈ જતી હતી

ઈમામ (નમાજ પઢાવનાર) મુઅઝીન (અઝા દેનાર—નમાજ પઢતા પહેલાં બધાંને બેગા કરવા માટે “ અલ્લા હો અકબર ” પુકારનાર), મુહરિસન (મહેસૂન યા તો મીજ કર બેગા કરનાર), કાઝી (ન્યાયાધીશ) એ બધા હોદ્દા નક્કી કરવાની શરૂઆત કરવામાં આવી અને બધાંની ઉપર એક સાથે ઇસ્લામની હકૂમત દેવાનો શરૂ થઈ

ઇસ્લામે શરૂઆત તો ફક્ત લોકો ધર્મમાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા રાખતા થાય એવી જ ચળવળ ઉપાડી એમનું આ ધ્યેય પૂરું થયું તે પછી એમણે ખુદની બહી અને એના હકૂમનું પાલન કરવાનો પાઠ શીખવવા માંડ્યો આ બધી વાતો પણ લોકોમાં જરાયર પચી ગઈ ત્યાર પછી ઈસ્લામ ના કાનૂનોની શરૂઆત કરવામાં આવી

આની પહેલાં તો એ રિયતિ હતી કે બાપ મુરિનમ તો બેટા જેર મુરિનમ મા મુરિનમ તો બેગી જેરમુરિનમ ખાવિદ મુરિનમ થયેતો પણ એરત તો જેરમુરિનમ જ મદની નહાઈ પછી મુસનમાનોમાં વિધાસ અને સલામતી પેદા થવા લાગ્યા વળી લડાઈઓને કારણે મરનારની સખ્યા

પણ વધી હશે આથી હિ સ ૩ મા વારસાહકનો કાયદો થયો. અગ્ને માં છોકરીઓ મિલકતનો ભાગ મેળવવા હકદાર ન હતી. ઇસ્લામે એમને પણ એમનો સાથો હક આપી દીધો અત્યાર સુધી ગેરમુસલમાન સ્ત્રીઓ સાથે મુસલમાન લગ્ન કરતા હતા, પણ હવે એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે પોતાની જિન્દગી સુખી બનાવવા માટે તેઓ મુસલમાન સ્ત્રીઓ સાથે જ લગ્ન કરી શકે

વ્યભિચારને રોકવા માટે ગુનેગારને પથ્થરથી મારી નાખવાનો હુકમ તૌરાતમાં હતો તે હિ સ ૪ મા ફરીથી શરૂ કરવામાં આવ્યો. કેટલાક કોઠા કહે છે કે શરામ પીવો અને પિવડાવવો એની પણ આ જ સાલમાં મના કરવામાં આવી

અરબોમાં દત્તક પુત્ર લેવાનો રિવાજ હતો. એને “મુતખન્ના” કહેવામાં આવે છે એની સાથે ખરા પુત્રના જેવો જ વ્યવહાર રાખવામાં આવતો હતો અને એમની પત્નીઓને પણ સાચી પુત્રવધૂ ગણવામાં આવતી હતી

હિ સ ૫ મા ઇસ્લામે આ જૂના રિવાજનો નાશ કરી નાખ્યો. અગ્નાના વખતમાં સ્ત્રીઓ બનીઠીને મેળા અને મરદોની મિજલસમાં કથા ય રોકાણ વગર આવ જ કરતી હતી, આથી સામાજિક જિન્દગીની બદનામી થતી હતી. ઇસ્લામે હિ સ ૫ મા આ બધી વાતોમાં સારી રીતે સુધારા કરી દીધા, કે ખોરાત ધરતી બહાર નીકળે ત્યારે તેણે એક મોટી ચાદર ઓઢી લેવી અને છાતી ઉપર છેડો નાખવો, હમઠમ બોલે એવા ઘૂંધરા અને ધરણી પહેરીને ધમકારાખંધ ચાલવું નહીં, પુરુષોની સાથે નખરા કરીને વાતો ન કરવી કુંવાગણો વ્યભિચાર કરે તો એને સો ફટકા મારવાની સજા નક્કી કરવામાં આવી અને છૂટાછેડામાં અમુક સુધારા કરવામાં આવ્યા.

થોડાંક વર્ષો પહેલાં ઇસ્લામના રમ્તામાં મુસ્કેલીઓના પદાડ પડેલા હતા. પણ હવે દરરોજ સલ્તઅમના ચમત્કાર, ચાલ ચલગત અને દિકમતથી અને મુસલમાનોની સચ્ચાઈ, કુરમાની,

ઈસ્લામના માર્ગ- અને પ્રયત્નોથી એક પછી એક બધી મુશ્કેલીઓ માં બે રોકાણ દૂર થઈ ગઈ. હવે ઈસ્લામની પ્રગતિમાં ફક્ત બે જ રુકાવટ બાકી રહી ગઈ: એક તો મક્કાના સુસરિફો (એકથી વધારે ખુદાને માનનારા) અને બીજા ખૈઅરના યહુદીઓ. મક્કાના સુસરિફો પાસેથી તો હઝરત રસૂલ ફક્ત એટલું જ ઇચ્છતા હતા કે તેઓ ઈસ્લામની પ્રગતિને શાન્તિથી આગળ વધવા દે અને જે સોમો ખુશીથી આ ધર્મમાં આવવા ઇચ્છે છે એમને એની તક આપવામાં આવે; મક્કામાં જે મરીમ અને કમળેર મુસલમાનો, બાળકો, સ્ત્રીઓ અને નિરાધાર મુસલમાનોને નજરખંધ કરવામાં આવ્યા છે તેમને મદીના આવવા દેવામાં આવે અને એમને કાબાની પ્રદક્ષિણા તથા હજ કરવાની છૂટ આપવામાં આવે.

ખૈઅરના યહુદીઓ પાસેથી હઝરત રસૂલ એટલું ઇચ્છતા હતા કે તેઓ ઈસ્લામ ધર્મમાં બળવા ન ઇચ્છતા હોય તો કંઈ નહીં, પણ તેઓ એની રાજકીય તાકાતની સામે પોતાનું માથું ઝુકાવી દે કે જેથી આપો દેશ એક સ્વતા નીચે આવી જાય.

હુદૈબિયાની સુલેહ

મુસલમાનોની એક મોટી ધમ્મજા એ હતી કે તેઓ મક્કા જઈ કાબાની પ્રદક્ષિણા કરે અને એનાં દર્શન કરીને પોતાની આંખો ઠારે, કેમકે એનાં દર્શનથી તેઓ ધણું વરસ થયા વંચિત હતા. રસૂલુ-ઝીક્રાલ્લિહિ સ. ૬. લલાહ ૧૪૦૦ મુસલમાનોને સાથે લઈને મક્કા તરફ રવાના થયા. એમને લડાઈ કરવાનો જરાપણુ ધિરોહો ન હતો. આથી ખાસ મનાઈ કરવામાં આવી હતી કે તલવાર સિવાય બીજું એકપણુ હથિયાર સાથે રાખવું નહીં અને તલવારને પણુ મ્યાનમાં જ રાખવી. સાથે કુરઆનીનાં જીટાં હતાં. અને અરબનું એક એક છોકરું પણુ જાણતું હતું કે આવા ખેંચથી કરવામાં આવતી સફરમાં લડવું તો શું પણુ તલવાર ઉઠાવવી એ પણુ હરામ છે.

ત્યારે બધા મક્કાની પાસે પહોંચ્યા ત્યારે એક કાસિદને મક્કાની હામત જોવા માટે આગળ મોકલવામાં આવ્યો. એ ખબર લાવ્યો કે કુરેશો એક મોટા જગ્યા સાથે મુસલમાનોને રોકવા માટે આગળ વધી રહ્યા છે. આ લોકો રસ્તો બદલીને હુદૈબિયાના મુકામે પહોંચી ગયા અને ત્યાંથી એક એલચીને એવો પયમામ આપીને મોકલ્યો કે “અમે તો ફક્ત એક નાનકડી હજ (ઉમરા) કરવા માટે આવીએ છીએ; લડવાનો અમારો જરા ય ધિરોહો નથી. અને વધારે સારું તો એ છે કે કુરેશો થોડી મુદતને માટે અમારી સાથે સુમેહનામું કરી લે અને મને અરબોના હાથમાં છોડી દે.”

એલચીએ જઈને કુરેશના સરદારને આ સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. ઉરવહ બિન મસજિદ સકારી એક નેકદિલ સરદાર હતો. એણે કુરેશને જઈને કહ્યું કે “તમને મારી ઉપર જરાય અવિશ્વાસ તો નથીને ?” કુરેશો કહ્યું “ના”. ત્યારે એણે કહ્યું કે “મને રજા આપો તો હું હઝરત મદમ્મદની પાસે જઈને તમને મળી આ કરારનામું નક્કી કરી આવું.” કુરેશોએ રજા આપી અને તે હઝરતની ખિદમતમાં હાજર થયો અને કુરેશનો પયમામ કહી સંભળાવ્યો.

ઉરવડે ત્યાં પહોંચીને મુસલમાનોના આત્માનું પરિવર્તન જોયું અને રસકુ-
લાદ સહઅમ પરનો એમનો આશ્વર્જનક વિશ્વાસ જોઈને એના દિલ
પર એની ખૂબ અસર થઈ. એણે જઈને કુરેશને કહ્યું કે “મેં કેસર કિસરા-
ધરાનના બાદશાહ અને નબળાશી—એબિસિનિયાના બાદશાહ—ના દરબાર
જોયા છે પણ વિશ્વાસ અને મહોબ્બતની આવી તરતીર મેં ક્યાંય ન જોઈ.
મહમ્મદ વાત કરે છે ત્યારે ચારે બાજુ શાન્તિ હવાઈ જાય છે. ઠાઈ અદમણી
નજર જીંચી કરીને પણ એમની સામે જોતું નથી. વઝુ [નમાજ
પઠતાં પહેલાં હાથ ધમ ધોવામાં આવે છે તે] કરતી વખતે જે પાણીનાં
ટીપાં નીચે પડે છે તેને અકીદતમન્દ—વિશ્વાસી શોકો ઝીલી લઈને હાથ
અને ચહેરા પર લગાડે છે.”

આટલું થયા છતાંય આ વાત પૂરી ન થઈ. રસુમે ફરી એક એલચીને
મોકલ્યો. કુરેશે એની પર દુમલો કર્યો પણ એ એમાંથી બચીને બાગી
મયો. કુરેશે લડવા માટે એક ટુકડીને આમળ મોકલી. મુસલમાનોએ એને
પકડી લીધી. પણ હઝરત સહઅમે એને છોડી દીધી અને એને મારી
આપી અને કરી હઝરત ઉસમાનને એલચી તરીકે મક્કા મોકલ્યા. તે
પોતાના એક દોરતના રક્ષણ નીચે મક્કા ગયા અને હઝરત સહઅમને
પચમામ કહી સંભળાવ્યો. કુરેશે એમને કેદ કરી લીધા. મુસલમાનોને
એવી ખબર મળી કે હઝરત ઉસમાન શહીદ થઈ ગયા. આથી મુસલમાનો-
માં ખૂબ જોશ પેદા થઈ ગયું. રસુલુલ્લાહે ફરમાવ્યું કે ઉસમાનના
ખૂનનો ખદ્દો લેવો એ આપણી ફરજ છે. આટલું કહીને તેઓ એક
ઝાડ નીચે બેસી ગયા અને સહાબીઓ પાસેથી વફાદારીનું વચન લીધું.
આને “બેયતે રિઝવાન” કહેવામાં આવે છે, એટલે કે “ખુદાની ખુશીનું
વચન.” કુરાનમાં પણ આનું વર્ણન આવે છે.

પછીથી ખબર મળ્યા કે હઝરત ઉસમાનના મૃત્યુની વાત સાચી
નથી. પરંતુ મુસલમાનોના આ જોશ અને સમ્યાઈની એ અસર થઈ કે
કુરેશે હિંમત હારી ગયા. એમણે પણ પોતાનો એક એલચી હઝરત
સહઅમની પાસે મોકલ્યો અને પહેલી રાત્રે એ મૂઢી કે મુસલમાનો આ

વર્ષે તો એમ ને એમ ચાલ્યા જાય અને આવતે વર્ષે આવે અને તે વખતે પણ તથા દિવસ રહીને પાછા ચાલ્યા જાય થોડાક સુધારાવચારા પછી એ નક્કી થયું કે દસ વર્ષ સુધી લડાઈ મોકુફ રાખવી. નીચેની શરતો મંજૂર થઈ

- (૧) મુસલમાનો આ વર્ષે તો પાછા ચાલ્યા જાય અને આવતે વર્ષે તથા દિવસને માટે આવે.
- (૨) તેઓ આવે તે વખતે તત્તવાર સિવાય બીજી કોઈ હથિયાર સાથે ન લાવે અને તત્તવાર પણ આનખા રાખેલી હોય.
- (૩) પાછા જતી વખતે મક્કામા જે મુસલમાનો રહી ગયા છે તેમને સાથે ન લઈ જાય.
- (૪) કુરેશમાંથી કોઈ મુસનમાન બનીને મદીના આવતો રહે તો એને પાછો મોકળી દેવામા આવે. પણ જો કોઈ મુસનમાન મદીના છોડીને મક્કા જતો રહે તો એને પાછો મોકલવામા આવે નહીં.
- (૫) અરમ કનીલામાંથી જેની ઇચ્છા હોય તે આ કરારનામામા શામિલ થાય.

આ કરાર થયા પછી મુસનમાનો મદીના પાછા ચાલ્યા ગયા.

સુલેહનામાની આ શરતો આમ તો બહુ કડક હતી અને તેથી કેટલાક પૂરજોશ મુસનમાનોને આ માનવામા જરા

ઇસ્તિમાની છત થડકો લાગતો હતો, પણ બ્યાગે ખુદાના રસૂન પોતે આને માન્ય કરી ચૂક્યા હતા ત્યારે પછી એનો

ઇનકાર કરવાની હિમ્મત કેનામા હોય ? પણ થોડા જ દિવસોમા ખબર પડી કે આ શરતો ઇસ્તિમાના હકમા બેદલ શાયદાકારક હતી.

અત્યાર સુધી મુસનમાનો જે સિદ્દાતને ખાતર કુરેશ સાથે લડાઈ કરતા હતા તે એ હતો કે ઇસ્લામને પોતાનો પ્રચાર કરવાની સ્વતંત્રતા મળે અને કુરેશ એના રસ્તાની વચમા ન આવે. કુરેશો અત્યાર સુધી આ વાત માનતા ન હતા, પણ દુદૈનિયાની સુલેહે એમની પાસે આ મનાવી દીધું અને ઇસ્લામને પોતાના પ્રચારની આઝાદીનો હક મળી ગયો.

એની પાસેજ દુઆ માંગો; નમાજ પઢો; સાફ દિલના બનો; સાચું બોલો અને સંબંધીઓના હક અદા કરો.

કૈસર અણુ સુધિપાનના આ બધા જવાબ સાંભળીને બોલી બિઠ્યો કે “જો મેં સાંભળ્યું એ બધું સાચેસાચું હશે તો એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે તે મારા પગ નીચેની આ જમીનો પણ કબજે લઈ લેશે. જો બીજી શકે એવું હોત તો હું જાત અને એના પગ ધોત.”

એક દુસ્મનના મોઢિયાં શહાદતનું (સાક્ષીનું) આટલું સચોટ ઉદાહરણ બીજે ક્યાં મળી શકે?

અરબના ડેટલાય સરદારોએ ઇસ્લામનો સ્વીકાર કર્યો હતો. બેહરીનમાં ઇસ્લામનો પગથામ આની પહેલાં પડેલો ગયો હતો અને અબ્દુલ કૈસર ખાનદાન મુસલમાન બની ચૂક્યું હતું. હબ્શ જનાર મુસલમાનો દ્વારા એ દેશમાં પણ આ ધર્મ ફેલાઈ રહ્યો હતો, એટલું જ નહીં, પણ યમનના કિનારા સુધી એનો અવાજ પડેલો ગયો હતો. ઓસનું ખાનદાન તો બહુ વખતથી મુસલમાન થઈ ચૂક્યું હતું. અશઅરનું ખાનદાન પણ હવે ઇસ્લામનું નામ લેવા લાગ્યું હતું. સુલૈમ ખાનદાનના ઉમર બિન અબસા તો રમ્ય મક્કામાં હતા ત્યારના જ મુસલમાન થઈ ચૂક્યા હતા, પણ જ્યારે એણે લોકોને મોઢે મદીનામાં ઇસ્લામની પ્રગતિની વાત સાંભળી ત્યારે એણે મદીના જઈને પોતે મુસલમાન છે એવું જાહેર કર્યું. એમનો મુસલમાન બનવાનો કિસ્સો ઘણો જ દિલચસ્પ છે. એમને ક્યાંકથી ખબર મળ્યા કે મક્કામાં ડોઈ પયગમ્બર પેદા થયા છે. તેઓ એમની પર શયદા-આશ થઈને મક્કા પહોંચ્યા. એ વખતમાં ત્યાં કુરેશવાળાનો સખ્ત પહેરો હતો. પણ તેઓ જાનામાના રસૂલની ખિદમતમાં પડેલો ગયા અને પૂછ્યું કે “આપ કોણ છો?” તેઓએ કહ્યું: “હું પયગમ્બર છું.” ઉમરે પૂછ્યું: “પયગમ્બર કોને કહેવામાં આવે છે?” રસૂલે કહ્યું કે “ખુદાએ મને પયગામ આપીને મોકલ્યો છે.” એમણે પૂછ્યું: “શું પયગામ આપીને મોકલ્યા છે?” રસૂલે કહ્યું કે “એ પયગામ આપ્યો છે કે ‘પાડોસીઓની સાથે સારી રીતે વર્તવું’. જૂતપરસ્તી ન કરવી. ખુદા એક જ છે એમ

માનવું, અને કોઈને પણ ખુશનો શરીક ન બનાવવો; એટલે કે બીજા કોઈને પણ ખુદ માનીને અથવા તો એનો અંશ માનીને તેની પૂજા ન કરવી.” ઉમરે પૂછ્યું કે “અત્યાર સુધીમાં તમારા ધર્મને માનવાવાળા કેટલા જણ થયા છે?” રસૂલે કહ્યું: “એક આઝાદ (અણુ બક) અને એક ગુલામ (બલ્લાલ).” ઉમરે કહ્યું કે “હું તમારા ધર્મમાં આવવા માગું છું.” રસૂલે કહ્યું કે “હમણાં તો એ નહીં બની શકે. તમે જુઓ છો, કે લોકોની હાલત કેવી છે. અત્યારે તો તમારે ઘેર પાછા જાઓ. ત્યારે મારી કામિયાબીના ખતર સાંભળો ત્યારે આવજો.” આથી એમને ત્યારે એમની કામિયાબીના ખતર મળ્યા ત્યારે એ દોડતા ત્યાં જઈ પહોંચ્યા.

ગિદારનું અડધું ખાનદાન તો અણુઝર ગિદારીના કહેવાથી પહેલેથી જ મુસલમાન થઈ ચૂક્યું હતું અને અડધું આ વખતે મુસલમાન થયું. બપોરે રસૂલ મદીના આવ્યા ત્યારે જુદેયનાના આપ્પા કબિલાએ એક સાથે એક હજારની સંખ્યામાં ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અસલમ, મઝીના અને અશજના કમીલાઓએ પણ ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

હુદૈબિયાની સુલેહ એ ઇસ્લામની રૂતબનો નિશાનકંઠા હતો. મતલબ તો એ હતી કે લગાઈ ઝગડા બંધ થાય, દુશ્મની અને વેરનું ભેર ઠંડું પડે, વિરોધનો રંગ શીકા પડી જાય, અને લોકોને ઇસ્લામની રહાની તાકાત જોવાનો અને ઇસ્લામની તાલિમને સમજવાનો મોકો મળે. હુદૈબિયાની સુલેહે આ મોકો મેળવી આપ્યો. ગેરમુસ્લિમોને મુસલમાનો સાથે ભળવા હળવાનો, એમની વાતો સાંભળવાનો, અને એની પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે બે વરસની અંદર તો મુસલમાનોની સંખ્યા જામણી થઈ ગઈ. ખુદ મક્કાના દરેક ઘરમાં ઇસ્લામ પહોંચી ગયો.

ખાલિદ અને અમર બિન આસ એ બન્ને કુરેશના મોટા સરદાર હતા. આપણે અગાઉ જોઈ ગયા કે ઉદ્દના મેદાનમાં ખાલિદની લડાયક હોશિયારીએ મુસલમાનોની જીતેલી લડાઈને હરાવી દીધી હતી. હુદૈબિયાની સુલેહ થયા પછી એ લોકો મક્કાથી મદીના આવ્યા ગયા. રસ્તામાં અમર

ખિન આસ મળ્યા, એમણે પૂછ્યું કે “ક્યાં જાઓ છો?” ખાલિદે કહ્યું કે “મુસલમાન ખતવા જાઉં છું.” અમરે કહ્યું: “મારો પણ એ જ વિચાર છે.” બન્ને એક સાથે મદીના પહોંચ્યા અને મુસલમાન બન્યા. આગળ જતાં ખાલિદે સિરિયાનો મુલક કેસર પાસેથી છૂતી લીધી અને અમરે મિસરની સસ્તનત રોમનો પાસેથી લઈને ઇસ્લામની કદમોમાં ધરી દીધી.

અમર ખિન આસના દિલ પર ઇસ્લામની અસર કેવી રીતે પડી એ વિશે એક એવી વાત છે કે, જે વખતે ઇસ્લામનો કાસિદ ઇસ્લામનો ૫૫-જામ લઈને હજીના બાદશાહ નજામશીના દરબારમાં પહોંચ્યો ત્યારે અમર ત્યાં જ હતો ત્યાં એણે જોયું કે હજીનો બાદશાહ પોતાની સસ્તનતની વિરુદ્ધ થઈ ઇસ્લામનો કલમો પડે છે ત્યારે એમની પર એની ખૂબ અસર થઈ, છેવટે તેઓ એ અસરને છુપાવી ન શક્યા અને મસ્જા પાછા જઈને મુસલમાન થઈ ગયા. કેસરના દરબારમાં અશુ મુરિયાને ઇસ્લામની સચ્ચાઈનું જે દસ્ત જોયું તે પણ એની પર અસર ક્યાં વગર ન રહ્યું. તે પણ હજી એને મુસલમાન થવાને વાર હતી.

ચહુદનો આખરી કિલ્લો ખેખર

હિ. સ. ૬ ની આખર થાતો હિ સ. ૭ ની શરૂઆતમાં ચહુદનો વસ્તી હિજ્જતના દરેક ખૂબ્બામાંથી ખેચાર્ડને હિજ્જતના છેડાના કિનારા પરના સિરિયા દેશની પાસેના આવેલા ખેખરમાં એકઠી થઈ હતી. ત્યાં એમની મોટી મોટી ઠોડીઓ અને કિલ્લાઓ હતા અહીં ચલ્દીઓ ઇસ્લામ સાથે લડવાનું આખરી જોર કરી રહ્યા હતા એમનો એક સરદાર અબુ રાશ સલામ જે હિજ્જતનો મોટો વેપારી હતો તે હિ સ. ૬ માં મતશાન વગેરે કબીલાને લઈને મદીના પર છારો મારવા જવાનો વિચાર કરતો હતો. પણ એટલામાં એક અનસારી મુસલમાનને હાથે એ કિલ્લામાં મૂનો હતો ત્યાં જ મર્યો.

હવે સનામની જગ્યા અસીર ખિન રજામે લીધી એણે પણ એ જ કબીલાઓમાં ફરીને એક મોટી ફોજ તૈયાર કરી. મીનામાં આ ખખર પહોંચી તો હઝરત રસૂલે ખાત્રી કરવા માટે એક માણસ મોકલ્યો. એણે આવીને કહ્યું કે “હા, એ વાત સાચી છે” આથી હઝરત રસૂલે સુલેહને માટે થોડાક માણસો મોકલ્યા અને અસીરને પાડી સુલેહ કરવા માટે મદીના ખેલાવ્યો. એ ત્રીસ માણસોને લઈને નીકળ્યો. રસ્તામાં એના દિલમાં એવો ખ્યાલ આવ્યો કે, મુસલમાન સરદારના હાથમાંથી તલવાર છીનવી લેવી આ વાત પર જન્ને તરફથી તલવારો આવી અને આમાં અસીર મરાયો.

ખેખરવાળાઓએ મતશાનવાળાઓને ખખૂરના જંગલની અડધી પેદાશ આપવાની લાખચ આપીને પોતાની સાથે મેળવી લીધા. મતશાનના એક કબીલા ખતુ હઝારકે હિમ્મત કરીને મદોરમ હિ. સ. ૭ માં મદીનાના ચરા-માહ (ગાયર) પર હુમલો કર્યો અને એક મુસલમાનની કતલ કરી.

હવે મુસલમાનોની ધીરજનો અંત આવી ગયો. ખેખરના દુમલાની જાહેરાત થઈ અને ૧૬૦૦ સાથીઓની સાથે હઝરત રસૂલ મદીનાથી રવાના થયા. લશ્કરની સાથે થોડી મુસલમાન સ્ત્રીઓ પણ આવી હતી, જેઓ

તરસ્યાઓને પાણી પાથ, જખમીઓને મલમપટ્ટી કરે ને લડાઈના મેદાન પરથી તીર ઉપાડી ઉપાડીને લડનારને આપે. આ પહેરો જ પ્રસંગ હતો કે જ્યારે ઇસ્લામની ફોજો ઝડો ઉડાવ્યો હતો. એમણે ત્રણ ઝડા તૈયાર કર્યા હતા એમાંથી એક હમામ બિન મુન્ઝરને, એક સઅદ બિન ઉમાદદને અને ત્રીજો જે હઝરત આઈશાની ઓઢણીમાંથી બનાવ્યો હતો તે શેર ઇસ્લામ હઝરતઅની મુસ્તુઝાને આપવામાં આવ્યો હતો. રસ્તામાં આ પાક ફોજ નીચેની મતલમનું ગીત લવકારતી હતી “ખુદાવન્દ” જે તું ન હોત તો અમને આ સાચા રાહ ન મળત. અમે જન કુરમાન કરવા માટે નીકળ્યા છીએ અમને માફ કર અને અમારી પર અમન ઉતાર અમારા કદમને મજબૂત કર જુબીઓ અમારી સામે લડવા આવ્યા છો અને તેઓ ઝઘડો કરવા માગે છે અમે એનાથી દખાવાના નથી તારી મહેરમાનીથી અમને બાદ રાખીશ નહીં.”

વિશ્વાસનો આ જોશથી ભરેલો સમુદ્ર એવી રીતે ઊવડચો હતો કે રાતના અંધારામાં તે ખેંચરના કિલ્લા સાથે જઈને અવડાયો. એમણે ધાર્યું હોત તો તેઓ રાતના અંધારામાં એમની પર હુમલો કરી શકત, પણ રસૂને એવું કહ્યું નહીં અને હુકમ કર્યો કે સવાર થવાની રાહ જુઓ સવાર પડ્યું અને યહુદીઓએ રોજના રિવાજ મુજબ કિલ્લાનો દરવાજો ખોલ્યો તો સામે ફોજ પડેલી જોઈ, એટલે પોકારી બીધા કે “આ તો મહમ્મદની ફોજ” રસૂન હજી પણ લડવા નહોતા માગતા તેથી ત્યારે પણ હુમલો કરવાનો હુકમ આપ્યો નહીં પણ યહુદીઓએ સુતેલને બદલે લડાઈની જ તૈયારી કરવા માઠી આ જોઈને રસૂને પડેના તો મુસલમાનોને વિખામણો આપી અને પડી જોડાઈનો-ધર્મપુલનો હુકમ આપ્યો.

મુસલમાનોએ પડેલા નાએમ નામના કિલ્લા પર છાપો માર્યો મહમૂદ બિન મુસલેમા નામના એક બહાદુર મુસલમાન આ હુકડીના સરદાર હતા તેઓ ખૂબ સારી રીતે લડ્યા, પણ મરમીના દિવસો હતા તેથી તેઓ જરા દમ લેવા કિલ્લાની દીવાલના છાયા નીચે બેઠા યહુદી સરદાર મનાના ચુપડીથી દીવાલ પર ચડ્યો અને ત્યાંથી એક ઘડીનું પડ એમના માથા

પર મમ્માબું, જેના ધાયો એઓનું મૃત્યુ થયું. એ કિલ્લાના દરવાજા મુસલ-
માનોએ ખોલી નાખ્યા. કચૂસના કિલ્લા પર મરહુમ નામના એક મથદર
યહુદી સરદારને મકવામાં આવ્યો હતો. એની સામે લડવા માટે ફેટલા ય
દિવસે સુધી મોટા મોટા સહાબીઓ ફાળે લઈ લઈને ગયા, પણ ફતેહ
મેળવ્યાનું માન કોઈ ખીજના જ નસીબમાં હતું. લડાઈ વધતી ગઈ.
લડાઈ લંભાતી મઠ એટલે એક દિવસ સાંજે હમરત રસૂને ફરમાવ્યું કે “કાલ
હું એ માણસને ઝડપી આપીશ કે જેને હાથે ખુદા ફતેહ અપાવશે, જે ખુદા
અને ખુદાના રસૂને ચઢાનો હોય અને ખુદા તથા ખુદાના રસૂલ જેને
ચઢાતા હોય.” આ રાત આશા અને આતુરતાની રાત હતી મોટા
મોટા સહાબીઓએ આખી રાત એ આતુરતામાં ઠાઠી કે જોઈએ તો ખરા
કે આ માનનું પદ ઠાને મળે છે.

સવાર પડ્યું તો એકાએક અવાજ આવ્યો કે “અલી કયાં છે?”
અલીની આખો દુખવા આવી હતી. એમને બોલાવીને રસૂલે એમની
આંખોમાં પોતાના મોનું થૂંક લગાડ્યું. પછી દુઆ આપી અને ખૈમરની
ફતેહનો ઝડપી એમને સોંપ્યો. અલીએ પૂછ્યું કે “લડાઈ કરીને યહુદીઓને
મુસલમાન બનાવું?” તેઓએ કહ્યું “નરમાઈની સાથે એમના સામે
ધરસામ રજૂ કરો અને જે એક માણસ પણ તમારા બોધથી મુસલમાન
બનશે તો તે સાખ બિટોની દોલતથી પણ બહેતર છે.”

મરહુમ કિલ્લામાથી નીચેનું ગીત માતોમાતો લડવા નીકળ્યો:
“ખૈમર જાણે છે કે હું મરહુમ છું, હથિપારથી સજ્જ છું અને
કસાયેલો લડાયો છું.”

મરહુમના જવાબમાં શેરે ખુદા (અલી મુરતુઝા)એ નીચેનું યુદ્ધ-
ગીત લલકાર્યું:

“હું એ છું કે, જેની માએ એનું નામ શેર રાખ્યું હતું. જંગલના
શેરના જેવો ભયંકર અને બદસૂરત છું.”

શેરે ખુદાએ એટલા જોરથી તલવાર મારી કે તે માથાને ચીરીને
દાંત સુધી આવી મઠ. મરહુમ મરાયો અને કિલ્લાનો દરવાજો મુસલ-
માનોના હાથમાં આવી ગયો.

લગાઈમાં ૧૫ મુસલમાનો મરાયા. યહુદીઓએ મુશ્કેલ કરી લીધી. મુશ્કેલની શરતો એ નક્કી કરી કે “જમીન અમારે કમળે રહે. પેદાશનો અડધો હિસ્સો અમે મુસલમાનોને આપ્યાં કરીશું.” યહુદીઓની આ દરખાસ્ત મંજૂર થઈ. ઊલટાનું યહુદીઓએ મુસલમાનોને જમીનદારીનો પાઠ શીખવ્યો. હઝરત સલઅમે એમની પર દયા ખાઈને એને કબૂલ કરી લીધી. ખૈમરની અડધી જમીનની મિલકત એમના સાથીઓમાં વહેચી દેવામાં આવી અને અડધી બલતુલ્માલની [ચાહી ખજાનાની] મિલકત થઈ. એમાંથી પાંચમો ભાગ હઝરત સલઅમને માટે મુકરર કરવામાં આવ્યો. એની આવક તેઓની ખાનગી અને ઇસ્લામની ખીશ જરૂરિયાતોના કામમાં વાપરવામાં આવે.

સાક્ષની આખરે જમારે પેદાવારનો ભાગ પાડવાનો વખત આવતો ત્યારે હઝરત સલઅમ અબ્દુલ્લા બિન રવાહને ખૈમર મોકલતા. તેઓ ત્યાં જઈને પેદાશના હમલાના બરાબર બે ભાગ કરતા અને યહુદીઓને કહેતા કે “આ એમાંથી જે ભાગ તમારે જોઈએ તે તમે લઈ લો.” યહુદીઓને માટે ઈ-સાફનું આ દસ્ત તફન નહું હતું. તેઓ બોલી ઊઠતા કે “જમીન અને આસમાન આ ઈ-સાફને લીધે જ ટકી રહ્યાં છે.”

ફત્વે પછી રસૂલ શોઝાક દિવસ ખૈમરમાં જ રહ્યા. તેઓ યહુદીઓની સાથે પૂરેપૂરી બલમનસાઈ રાખતા હતા અને એમને વિશ્વાસ આપ્યો હતો છતાં યહુદીઓની ખૂરી દાનને-નિયતે-એમનો સાથ છોડ્યો નહીં. એક યહુદી સ્ત્રીએ હઝરત રસૂલને અને એમના શોઝા સહાબીઓને જમવાનું નિમંત્રણ આપ્યું અને ખાવામાં ઝેર ભેળવી દીધું. હઝરત રસૂલે એક જ ઠાળિયો મોંમાં મૂકીને ખાવાનું અંધ કર્યું અને કહ્યું કે ખાવામાં ઝેર ભેળવેલું છે. છતાં એક સહાબીએ બરાબર રીતે ખાધું હઝરત રસૂલે એ યહુદી સ્ત્રીને બોલાવીને પૂછ્યું. એણે ગુનાહનો એકરાર કર્યો. આથી રસૂલે એને છોડી દીધી. પણ ઝેરથી સહાબીનું મૃત્યુ થયું એટલે એનો બદલો લેવા માટે એ સ્ત્રીને મારી નાખવામાં આવી.

ખૈમરની પામે જ એક ખીશ હતી. એને વાદી-કેલ-કોરા કહેતા હતા.

આમાં તેમા અને દિલ્લે વગેરે ચલુદીઓનાં થોડાં ગામ હતાં. મુસલમાનો ત્યાં પણ ગયા. ત્યાંના લોકોએ ખેળરની શરત મુજબ સુન્દર કરી લીધી.

આ બનાવ પછી ચલુદની લડાઈનો અંત આવી ગયો.

લાંબા વખતની ઇચ્છા

ઉમરદ એ એક જાતની નાની દગલ છે. જેમાં અદરામ બાંધીને કાખાની પ્રદક્ષિણા કરવાની અને સરા તથા મરવાદની ટેકરીઓની વચમાં જોરથી ચાલતાં ચાલતાં ઘોડીક દુઆઓ પઢવાની હોય છે. યાદ દરો કે ગયે વર્ષે દુદૈનિયામાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે આરતે વર્ષે મુસલમાનો

મક્કા આવીને ઉમરદ અદા કરે. આ શરત મુજબ

ઉમરદ બીકાદ હિ.સ. ૭ હજરત સલઅમે ઉમરદની જાહેરાત કરી અને મુસલમાનોની એક મોટી ટુકડી જોશની સાથે રવાના થઈ.

શરત હતી કે મુસલમાનો દક્ષિણ ઉતારીને મક્કામાં પ્રવેશ કરે. આ શરત પાળવામાં સલામતી તો નહોતી જ. પણ મુસલમાનોને કાખાના દર્શનની અધીરાઈ હતી, એટલે કરાનામા પર વિશ્વાસ રાખીને એ શરત પાળી. મક્કાથી આઠ માર્ઈલ દૂર બધાં વ દક્ષિણ ઉતારીને મૂકી દીધાં અને ૨૦૦ સવારોની એક ટુકડી એના રક્ષણ માટે રાખવામાં આવી. અને બાકીના મુસલમાનોએ મક્કામા દાખલ થઈને જોશ અને ખુશીની સાથે ઉમરદનું કામ પૂરું કર્યું.

વધુ દિવસ પછી શરત પ્રમાણે તેઓ મક્કામાથી નીકળ્યા.

મક્કાથી નીકળતી વખતે એક આશ્ચર્યજનક અને લાગણી બરેલો બનાવ બન્યો. હજરત હમઝાની અનાય દીકરી હજરત સલઅમને કાકા કાકા કહેતી સામે આવી હજરત અલીની એ બત્રીજી હતી તેથી એમણે એને ગોદમાં લઈ લીધી. હજરત અલીના બાઈ હજરત જાફર, અને હજરત એઈફ (બન હારસાએ પોતપોતાનો દાવો રજૂ કર્યો. હજરત જાફર કહેતા હતા કે આ મારા કાકાની છોકરી છે. એઈફ કહેતા હતા કે હમઝા મારા ધર્મના બાઈ હતા. ઇસ્લામમાં જેવું પરિવર્તન પેદા થઈ ગયું કે પહેલાં જેઓ છોકરીઓને જીવતી દાટી દેતા હતા તે આજે એને મહોબ્બતથી પાળવા તૈયાર થયા.

દુદૈનિયાની સુનેહને કારણે મુસવમાનો ખુદ જાતે કાપા પર ચડાઈ કરી શકતા નહતા. પણ ખુદાની કુદરત જુઓ કે એવો પ્રસન્ન ખુદ મહાવાળાઓએ જ ઊભો કરી દીધો. દુદૈનિયાની સુનેહની કચ્છે ફેટલાક કબિલાઓએ મહાવાળાને સાથ આપ્યો હતો, અને ફેટલાકે મુસવમાનોને સાથ આપ્યો હતો આમાથી ખજાઆના કમીવાએ મુસવમાનોને સાથ આપ્યો હતો અને એનો દુઝમન જનુ બકર કુરેશોની સાથે મળેતો હતો. સુનેહનામાની રચ્છે કુરેશના સાથીઓમાથી કોઈએ પણ મુસવમાનોના કોઈ સાથી કમિના પર હુમલો કરવો એ સુનેહનામાનો બગ ક્યાં બરાબર હતું.

ખજાઆ અને જનુ બકર વચ્ચે વર્ષોથી લડાઈ ચાલ્યા કરતી હતી. ન્યામુધી ઇ-નામ સાથે કરારનામુ હતું ત્યામુધી તો બધા મળીને રહ્યા, પણ ન્યારે દુદૈનિયાની સુનેહથી નિરાત વળી ત્યારે જનુ બકર સમજ્યા કે હવે દુરમન સામે જાહેતો લેવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે. એકાએક એમણે ખજાઆ પર હુમલો કરી દીધો. કુરેશના બધા ખજાઆરોએ રાતમા વેશ બદલી જાવીને ખજાઆ પર તનવાર ચલાવી ખજાઆ રક્ષણને માટે કાળામા બરાઈ મયા પણ ત્યાં જ એમને રક્ષણ મળ્યું નહીં. રાત પ્રમાણે એમને મદદ કરવી એ મુસવમાનોની ફરજ હતી. ખજાઆએ ૪૦ જોડ સવારોને ફરિયાદ કરવા માટે મદીના મોકલ્યા. ફરજત સમયએ ન્યારે આ વાત સાબળી ત્યારે એમને ખૂબ દુઃખ થયું તેઓએ કુરેશની પાસે કાસિદ મોકલ્યો અને ત્રણ ચરતો રજૂ કરી અને કહેવડાવ્યું કે આમાથી કોઈપણ એક ચરત મજૂર કરી લો.

૧. ખજાઆમાથી કતલ થયેનાઓનો ખૂનમહા-મદલો આપો.

૨. જનુ બકરથી અવગ્ર સર્ઈ જાઓ.

૩. જાહેર કોઈ કે દુદૈનિયાનું સુનેહનામું તોડી નાખવામાં આવ્યું છે.

કુરેશના સરારે કુરેશોની તરફથી ત્રીજી ચરત મજૂર કરી કે દુદૈનિયાનું સુનેહનામું હવે ખતમ થઈ જાય છે પણ કાસિદના ગયા પછી કુરેશો મદુ પસ્તાયા અને એમણે અણુ મુશ્કિયાને પેતાનો એવઘી બનાવીને મદીના મોકલ્યો કે દુદૈનિયાની સુનેહને ફરીથી તોડ કરી લાવો અણુ

સુધિયાને મદીના આવીને પહેનાં તો હઝરત મહમ્મદના દરગારમા અરજ કરી પણ ત્યાંથી કંઈ જવાગ મળ્યો નહીં; એટલે હઝરત અણુ બકરને જઈને કહ્યું એમણે ઈન્કાર કયો. આથી તે હઝરત ઉમરની પાસે ગયા. એમણે કહ્યું કે “આ મારાથી નહીં મની શકે” આથી તેઓ હઝરત અનીની પાસે ગયા. એમણે ક-માળ્યું કે “ગમ્મુદનાહ સતઅમ જે નક્કી કરી ચૂક્યા છે એમાં કોઈ ખીજો કરી સલાહ આપી શકે નહીં. તેથી વધારે સારું” તો એ છે કે, તમે મરિજમાં જઈને એલાન કરો કે હું હુદૈનિયાની મુનેહને ફરીથી તાજ કરું છું.” એણે ત્યાં જઈને એવું કર્યું.

અણુ સુધિયાને મક્કા જઈને સોઠાને આ બનાવ કહી મંબળાવ્યો. બધાએ કહ્યું કે “આ તો નથી સુવેદ કે આપણે ફગીને બેસી શકીએ અને નથી લડાઈ કે મુહની તૈયારી કરી શકીએ.”

હઝરત સનઅમે મક્કા જવાની તૈયારી શરૂ કરી દીધી અને બધાને કહ્યું કે મક્કાવાળાઓને આની ખબર ન પડવી જોઈએ. ૧૦મી રમઝાનને દિવસે દસ હજારની ફોજ મક્કા જવા જીપડી મક્કાથી થોડેક દૂર રાતે એ સોફોએ પડાવ નાખ્યો. કુરેશને ખબર ન હતી અણુ સુધિયાન અને ખે કુરેશ સરદાર તપાસ માટે નીકળ્યા થોડે દૂર ગયા ત્યારે જોયું કે બહાર એક ફોજ પડી છે હઝરત સલઅમના કાકા હઝરત અન્નાસ જે પહેતાથી જ આમળ વધીને હઝરત સનઅમની સાથે થઈ ગયા હતા, એમને મક્કાવાળાઓ પર દયા આવતી હતી એમને વિચાર આવ્યો કે આ ફોજ મક્કામા દાખલ થાય ત્યાર પહેલાં જ જો મક્કાવાળાઓ આવીને મુનેહની માંગણી કરી લે તો આ મુસીબત દૂર થઈ જાય. તેઓ હઝરત સલઅમના તખ્તમાંથી નીકળ્યા અને પોતાની સવારી પર ચડીને મક્કા જવા નીકળ્યા. થોડે જ દૂર ગયા હશે એટલામા એમને અણુ સુધિયાન વગેરે મળ્યા તેઓએ એમને જણાવ્યું કે ઇસ્લામનું લશ્કર મક્કાની પાસે આવી પહોંચ્યું છે હવે કુરેશોની સલામતી નથી. અણુ સુધિયાને એમની સલાહ પૂછી તેઓએ કહ્યું “તમે મારી સાથે ચાલ્યા આવો” તેઓ એમની સાથે ચાલ્યા હઝરત અન્નાસ એમને હઝરત સલઅમની ખિદમતમા

લઈ ગયા. રસ્તામાં હઝરત ઉમરે એને જોઈને કહ્યું કે કુરેશીના સરદાર આપણા કબજામાં છે, એમ કહીને એમની પર તૂટી પડ્યા. પણ હઝરત અબ્બાસ એમને લઈને રસ્ત્રના તંજૂમાં ધૂસી ગયા, અને અરજ કરી કે “યા રસૂલુલ્લાહ ! મેં અણુ સુદિયાનને રક્ષણ આપ્યું છે.” આ અણુ સુદિયાન કોણ હતો ? એ જ કે જેણે ઇસ્લામની વિરુદ્ધ બદ્દતી લડાઈ પડીથી આજ સુધી બંધી લડાઈઓ જીતી કરી હતી, જે અરબના કબિલા-એને ઉરકેરી ઉરકેરીને વારેવારે મદીના પર ચડાઈ કરાવતા હતા, જેણે મહમ્મદ સલઅમની કતલની ગળા મિછાવી હતી. એ અત્યારે મુસલમાનોના પંજમાં હતો અને એના દરેક યુનાવની સળ ભોમવવાને લાપક હતો, પણ ઇસ્લામની રહેમતની મૂર્તિ (રસૂલ)-એ બધું ય ફરગુનર કરીને એને ઇસ્લામની વધામણી આપી, આટલું જ નહીં પણ એમને એ અભિમાન લઈ શકે એવી ચીજ બક્ષારમાં આવી, અને બધાં લોકોમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું કે “આજે અણુ સુદિયાન જેના ઘરમાં રક્ષણ લેશે તેને કંઈ ઈજા કરવામાં આવશે નહીં.” અને બીજી દયા એ ફરમાવવામાં આવી કે “જે પોતાનું ઘર બંધ કરી દેશે તેને પણ કંઈ ઈજા કરવામાં આવશે નહીં.”

પછી હઝરત અબ્બાસને હુકમ કયો કે અણુ સુદિયાનને જરા પકાડની ટાય પર લઈ જઈને ઇસ્લામી લશ્કરનું પૂર્વ બતાવે. થોડી વાર પછી ઇસ્લામી ફોજ પૂરે જોઈમાં આગળ વધી. કોથી પહેલા કબિલા મિશરનો ઝંડો નજરે પડ્યો. એની પાછળ જુદેના હઝીમ અને મુસૈમના કબિલા હથિયારોથી પૂરા સજ્જ થઈ “અલ્લા એક છે”નો પુકાર કરતા આગળ વધતા હતા. અણુ સુદિયાન તો દરેક વખતે ઝૂકી જતો હતો. સોની પાછળ અનસારનો કબિલા એવા સરસામાનથી આવ્યો કે પકાડીઓ ગૂંચ રહી. સઅદ બિન અબાદના હાથમાં અનસારીઓનો ઝંડો હતો. અણુ સુદિયાને આશ્ચર્યથી પૂછ્યું : “આ કેવું લશ્કર છે ?” હઝરત અબ્બાસે નામ કહ્યું. ઉવરે ખુદ રસૂલ ફુનિયાને પ્રકાશિત કરનાર સૂર્ય નજરે પડ્યા. એમની ચારે બાજુ જાનનિસારોનું તેજ પ્રકાશતું હતું. હઝરત ઝુબેરે એના ઝંડાધર હતા.

એક નવો દુશ્મન

આ આખું લશ્કર જ્યારે મહાની પાસે પહોંચ્યું ત્યારે બધાએ શાન્તિ રાખવાની છે એવી જાહેરાત થઈ અને કાગા જે ૩૬૦ મૂર્તિઓનું ઘર હતું તેને એ ગંદકીમાંથી પવિત્ર કરવામાં આવ્યું, અને ઇશ્વારિયના ખુદાનું ઘર ફરીથી ખુદાનું ઘર બન્યું. અને તૌહિદની અર્જા [અદલા હો અકબર] મરિજદના મીનારા પરથી પુકારવામાં આવી. મહાના મોટા મોટા સરદારો જેઓ હઝરતના દુશ્મન, મુસલમાનોને કતલ કરનાર—અને ઇસ્લામની રાદમાં પથ્થરરૂપ હતા તે આજે કાગાના આંગણમાં હતા. હઝરતે આંખ ઊંચી કરીને જોયું અને પૂછ્યું કે “હે મહાના સરદારો, આજે હું તમારી સાથે કેવો વર્તીવ કરું?” બધાએ કહ્યું: “તમે જીવાનોના શરીર ભાઈ અને છુટ્ટાઓના શરીર બત્રીજા છો.” રસૂયે કહ્યું: “જાઓ આજે તમને જરાય ઇપકો દેતો નથી. તમે બધા આઝાદ છો.” આ અવાજ એ લોકો માટે આશા બહારનો હતો. પણ આ અવાજ દિલના ઊંડાણમાંથી નીકળ્યો હતો અને દિલના ઊંડાણમાં ઉતરી ગયો. અખુ મુશ્કિયાનની પત્ની હિન્દ કે જેણે ઉહદના મેદાનમાં હઝરત હમઝાની લાશના દુકડા કર્યા હતા તે નિકાબ—ચુરખો—ઓઢીને સામે આવી અને રસૂયે જે જાહેરમાં માંડી આપી તેથી ખુશ થઈ બોલી ઊઠી કે “યા રસૂલુલ્લાહ, પહેલાં મને તમારા તંખૂ કરતાં બીજા કોઈ તંખૂ પર વધારે નફરત ન હતી, પણ આજથી તમારા તંખૂ કરતાં વધારે ખારો તંખૂ મને બીજો એકે દેખાનો નથી.”

હવે મહાવાળાઓની બધી તાકાત તૂટી ગઈ, દુશ્મનોના બધા મનસૂમા ધૂળમાં મળી ગયા અને ઇસ્લામનો ફતેહનો ઝંડો મહાની ચારે દીવાલો પર ઉડવા લાગ્યો. હઝરત સલઅને આ પ્રસંગ પર લાગણીથી બરપૂર એવું નીચેનું બાષણ કર્યું:

“એકના સિવાય બીજો કોઈ ખુદા નથી. એની ખુદાઈમાં બીજો કોઈ શરીક નથી. એણે એનો વાયદો પૂરો કર્યો. એણે પોતાના બન્દાઓને મદદ કરી. અને આખરે એણે વિરોધીઓના મંડળને એકલે હાથે તોડી નાખ્યું.

“હા ! આજે કાફરીનું બધું અભિમાન, જૂના ખૂનોનું વેર, અજ્ઞાન-

તાનો બદલો અને બધા ય દાવા મારા પગ નીચે છે. ફક્ત બે કામ બાકી રહી ગયાં છે: એક તો કાગાની સંભાળ રાખવી અને બીજું દગ કરવા આવનારાઓને પાણી પાવું.

“અય કુરેશના લોકો, ખુદાએ હવે અગ્નિ અને આપદાદાઓનું અભિમાન મિટાવી દીધું છે. હવે આદમની બધી પ્રજા એક સરખી થઈ ગઈ છે. તમે બધા એક આદમના પુત્રો છો અને આદમ માટીમાંથી પૈદા થયા હતા. ખુદા ફરમાવે છે કે,

‘મેં તમને એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીમાંથી પૈદા કર્યા છે. મેં તમારા કબીલા અને ખાનદાન એટલા મારે બનાવ્યા કે તમે એક બીજાને ઓળખી શકો. તમારામાંથી ખુદાની સૌથી પાસે એ માણસ છે કે જે સૌથી વધારે સંયમી છે.’

“આજથી અદલાહે દારૂનું વેચાણ અને ખરીદી તથા વ્યાજના કારોબારને હરામ ઠરાવ્યા છે.”

આ વખતે કાળામાં હુબલ, લાત, મનાત વગેરે મોટી મોટી મૂર્તિઓ હતી. આજથી એમની જૂઠી ખુદાઈની મુદત પૂરી થઈ ગઈ. મુસલમાનોના હાથના જરા જેટલા ઈશારાથી એ પથ્થરનો દમતો બની ગઈ, અને બધે “ખુદા એક છે”નો અવાજ મૂંઝ રહ્યો.

હવાજિન અને સકીફનું યુદ્ધ

મુકા જે દિગ્ગજનું પાટનગર અને અરબોનું પૂજાર્થાન હતું, તેની પર જ્યારે ધરત્રામનો ઝંડો ફરક્યો ત્યારે બધા અરબો એને ધરિત્રામધર્મની સચ્ચાઈનું નિશાન માનવા લાગ્યા, અને ચારે સવાલ હિ. સ. ૮ બાજુએથી કુદના દંદામાંથી નીકળીને લોકો ધરિત્રામમાં આવવા લાગ્યા. પણ મક્કાની પાસે હવાજિન અને સકીફ નામના બે એવા તાકાતવાળા કબીલાઓ હતા કે જેઓ મીઠા ડોઈ કબીલાના તાબામાં આવવા માંગતા ન હતા. હવાજિન કબીલાના સરદારોએ બીજાઓને પણ ઇરકેયા અને હુનેનના મેદાનમાં ધરિત્રામની વિરુદ્ધ એક ફોજ એકઠી કરી. મુસલમાનોની બાર હજારની ફોજ જેનો મોટો ભાગ કુરેશના નવા મુસલમાનોનો હતો તે બધા ખૂબ સાધનસરંજામ સાથે એનો સામનો કરવા જિપડ્યા. હવાજિન તીરંદાજીમાં અગ્રેડ હતા. એમના પહેલા જ હુમલાથી મુસલમાનો પાછા હટી ગયા. મુસલમાનો પર તીરોનો વરસાદ વરસી રહ્યો હતો અને એની બાર હજારની ફોજ તો હવા થઈ ગઈ હતી. પૈકરે અંકદસ (જેનું બદન-શરીર પવિત્ર) છે એવા હઝરત મહમ્મદ પોતાની જગ્યા પર જ બિમા હતા. તેઓએ જમણી બાજુ નજર કરી ને કહ્યું: “હું અપ અનસારની દુકાડી.” એક સાથે અવાજ આવ્યો કે “અમે હાજર છીએ.” પછી એમણે ડાબી બાજુ જોઈને કહ્યું. ત્યાંથી પણ એ જ જવાબ આવ્યો. રસૂલ સવારી પરથી ઊતરી પડ્યા અને દબાઈથી કહ્યું કે “હું ખુદાનો બન્દો અને એનો પયગમ્બર છું. બેશક હું પયગમ્બર છું. અને અબ્દુલ મુતા-લિમનું ફરજંદ છું.”

હઝરત અબ્બાસે મુસલમાનોને કહ્યું કે “અપ અનસારના લોકો, અપ જન નિસાર, અને જેમણે ધરિત્રામ પર જાન આપવાનું વચન આપ્યું છે તે લોકો આમળ વધો.” આ અસરકારક વચનો કાનમાં પડતાંની સાથે જ

ધરિલામી શરવીરો પાછા ફર્યા. તેઓએ બખ્તરો ઉતારી નાખ્યાં અને ઘોડા પરથી કૂદી પડ્યા. હવે મેદાનનો રમ બદલાઈ ગયો. કાફરોની ફોજની તાકાત પરપોટાની જેમ ફૂટી ગઈ અને એમાં નાસભાગ થઈ ગઈ.

કાફરોની ફોજમાંથી કેટલાક લોકો નાસીને તાઈઈ જતા રહ્યા. તાઈઈમાં સડીકના કળીલાના લોકો કુરેશોને પોતાના બરોબરિયા-દરીફ સમજતા હતા. એમનો કિલ્લો ખૂબ મજબૂત હતો. અને કિલ્લામાં લડાઈનો સામાન ભરેલો હતો. એમણે કિલ્લામાં ભરાઈ જઈને લડાઈ શરૂ કરી. મુસલમાનોએ એ કિલ્લા પર હુમલા કર્યો પણ કિલ્લો સર કરી શક્યા નહીં. મુસલમાનોને આ કિલ્લો છોડીને હટવું એ તો પસંદ જ ન હતું. એમણે હઝરત રસૂલુલ્લાહ પાસે એક દિવસની મહેતલ માંગી. એમને રજા મળી. એટલે ખીજે દિવસે એમણે જોરથી હુમલો કર્યો પણ સફળતા હજી દૂર હતી. સહામીઓએ રસૂલ પાસે જઈને કહ્યું કે “આ લોકોને માટે બદલુઆ કરો.” પણ ત્યારે લખે મુબારક-પવિત્ર હોઠ ખૂલ્યા ત્યારે એમાંથી એ અલ્લાહ-શબ્દ નીકળ્યા કે “ખુદાવન્દ, સડીકને બોધ કરવાનું બળ આપ અને એમને ધરિલામને રસ્તે લાવ. અલ્લા હો અકબર.” દુઆની અસર કેવી થઈ! એ વરસ પણ નહીં વીત્યાં હોય એટલામાં તો સડીકના લોકોએ જાતે મદીના આવીને ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

તાઈકિનો ઘેરો છોડીને તેઓએ જઈ રહ્યાનાના મુકામ પર પડાવ નાખ્યો. સાથે બેશુમાર લૂંટના માલનું જોખમ હતું: ૬૦૦૦ કેદી, ૨૪૦૦૦ ઘોડા, ૪૦૦૦૦ બકરીઓ અને ૪૦૦૦ ચાંદીના સિક્કા. એમની મહેરબાની તો જુઓ. હઝરત રસૂલ કેદીઓને લઈને અહીં રાહ જોતા હતા કે એમનાં સગા વહાલાં આવશે ને એમને છોડાવી લઈ જશે. પણ કેટલાય દિવસ વીતી ગયા છતાં કોઈ આવ્યું નહીં, ત્યારે લૂંટના પાંચ ભાગ કરવામાં આવ્યા. ચાર ભાગ સિપાઈઓમાં વહેંચી દીધા અને પાંચમો ભાગ ખરીબો, ફકીરો અને ધરિલામનાં ખીજાં જરૂરી કામોમાં વાપરવા માટે રસૂલુલ્લાહને સોંપવામાં આવ્યો.

હઝરત રસૂલે મક્કાના અને એની આસપાસના ઘણા નવા મુસ્લિમ

સરદારોને વિશ્વાસ બેસાડના માટે લૂટના માતમાથી ઘણો સરસામાન બેટ આપ્યો. અનસારોને આની કંઈ ખબર ન હતી, એટલે ગેરસમજથી એમને એમ લાગ્યું કે “ હઝરતે કુરેશોને ઈનામ આપ્યું અને અમને કાંઈ આપ્યું નહીં લડાઈનું ખરું કામ તો અમે મંબાળ્યું અને અત્યાર સુધી અમારી તબક્કાથી કુરેશોના તોહીના નિંદુઓ ટપકી રહ્યા છે ” કેટલાક નવજુવાન અનસારીઓ તો બોલી જાય છે “ મુસ્કેનીને વખતે અમારી યાદ આવે છે અને ઈનામો તો બીજાઓને મળે છે ”

હઝરત રસુલનાહ સલઅમે આ વાત સાંભળી એટલે અનસારીઓને એક જુદા તબક્કા મોકલાવીને પૂછ્યું કે “ તમે આવું કંઈ હતું ? ” તેઓએ જવાબ આપ્યો કે ‘ યા રસુલનાહ, અમારા ગોટાઓમાંથી તો કોઈએ કંઈ નથી, પણ અનમત કેટલાક નવજુવાનોએ આવું કંઈ હતું ’ તેઓ બોલી રહ્યા પછી રસુલે નીચેનું બાપણ કર્યું કે જેનું દરેક વાક્ય અસરથી ભરપૂર હતું

“ શું એ સાચું નથી કે તમે પહેલા રસ્તો જૂનેના હતા અને ખુદાએ મારી મારફત તમને રસ્તો બતાવ્યો ? તમે વિખરાયેના હતા તો ખુદાએ મારી મારફત તમારામાં સુખ અને એકતા કરી આપ્યા ? તમે ગરીબ હતા તો ખુદાએ મારી મારફત તમને દોનતમન્દ બનાવ્યા ? ” તેઓ આ બોલતા હતા ત્યારે દરેક વાક્ય પછી અનસારીઓ બોલતા જતા હતા કે ‘ ખુદા અને એના રસૂલનો ઉપકાર સૌથી વધુ છે ’ રસૂલે કહ્યું ‘ આમ નહીં તમે એ જવાબ આપી શકો છો કે ‘ અય મહમ્મદ, તને જનારે લોકોએ તરછોડ્યો ત્યારે અમે તારી વાત માની તને જ્યારે લોકોએ છોડી દીધો ત્યારે અમે તને સાથ આપ્યો તું તો બિખારી જેવો આવ્યો હતો ત્યારે અમે દરેક બાબતમાં તને મદદ કરી ’ ”

આટલું કહીને રસૂલે કહ્યું કે “ તમે આ જવાબ આપતા જાઓ અને હું કહેતો જઈશ કે તમે સાચું કહો છો પણ હું અનસારીઓ, તમને એ વધારે પસન્દ નથી કે મીઝા લોકો જીટ અને બકરીઓને લઈને પેતાને ઘેર જાય અને તમે મહમ્મ ને લઈને તમારે ઘેર જાઓ ? ”

આ સભિજ્ઞાને અનસારીઓ એકદમ બોલી બેઠ્યા કે “અમારે ફક્ત મદમદ જ બોધિએ છે.” અને ફેટલાક તો એટલા ખુશ થઈ ગયા કે દરખનાં આમુધી એમની દાઢીઓ શીંગઈ ગઈ. આ પછી હઝરત રસૂલે અનસારીઓને સમજાવ્યું કે મક્કાના લોકો નવા નવા સુસલમાન થયા હતા. આથી એમને જે કંઈ મળ્યું તે એમનો દક્ક છે તેથી નહીં, પણ ઇસ્લામની બેદથી એમને બાણીતા કરવા છે માટે.

એ જ વખતે ફેદીઓને ઊડાવવા માટે ફેટલાક લોકો હઝરત રસૂલની ખિદમતમાં હાજર થયા. આમાં એસ કબીલાના પણ ફેટલાક લોકો હતા. એમાં હાયા દલીમા પણ હતી. હઝરત રસૂલે બચપણમાં એમનું દૂધ પીધું હતું. હઝરત રસૂલે દરમાવ્યું કે, અબ્દુલ મુતાલિબના ખાનદાનનો જે દિશો છે તે તમારો છે. પણ ફેદીઓને ઊડાવતો સામાન્ય રિવાજ એ છે કે નમાજની પછી જ્યારે બધા બેમા થયેલા હોય તે વખતે દરેકે પોતપોતે ફેટલું આપવાના છે તે બોલવું. ઝાહરની (બપોરની એક નમાજનું નામ) નમાજ પછી આવેલા લોકોએ સુસલમાનોની સામે પોતાના ફેદીઓને ઊડાવતી પોતાની દરખાસ્ત પેશ કરી. આ પછી હઝરત સલ-અમે કહ્યું કે “મને મારા ખાનદાન પર સત્તા છે તોપણ હું જાહેરમાં સુસલમાનોને તમારા તરફથી બધામણ્ય કરું છું.” આટલું કહેતાની સાથે જ બધા સુસલમાનો બોલી બેઠ્યા કે “અમારો ભાગ પણ હાજર છે.” અને આવી રીતે ૬૦૦૦ ફેદીઓ એક સાથે છૂટી ગયા.

આ સમયમાં સિરિયા અને મિસરનો દેશ ઇસાઇ રોમનોના હાથમાં હતો. એની રાજધાની ક્રમ્પુર તુનિયામાં હતી. સિરિયાનો હદ દિગ્ગઝની સાથે મળેલી હતી. દિગ્ગઝમાં ઇસ્લામની નવી તારકાતની વાતો સભિજ્ઞાને રૂમીઓમાં

રૂમી ખતારા

ની નવી તારકાતની વાતો સભિજ્ઞાને રૂમીઓમાં ખજાણાટ મચી ગયો હતો. દિગ્ગઝ અને સિરિયાની

સરહદ પર તજૂક નામની એક જગ્યા હતી. એની આસપાસ ઇસાઇ બની ગયેલા ફેટલાક અરબ સરદારો રૂમીઓના તાબામાં રહીને હકુમત ચલાવતા ૧. આ અરબ સરદારોમાં ગરશાની ખાનદાનના અરબો સૌથી વધુ

જોરાવર હતા. અને એ જ રૂમીઓ તરફથી હુમલાના કામને માટે મુકરર થયા. એકદમ મદીનામાં આ ખજર પહોંચી ગઈ કે ગરયાની મદીના પર ચડાઈ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. સિરિયાના સોદાગરોએ આવીને એવું બ્યાન કર્યું કે, રૂમીઓએ સિરિયામાં મોટી ફોજ જમા કરી છે, અને તે હથિયાર વગેરેથી પૂરી સજ્જ છે.

હઝરત સલ્તઅમે આ ખજર સાંભળીને મુસલમાન બહાદુરોને પણ તૈયારી કરવાનો હુકમ આપી દીધો. કમનસીબી એવી હતી કે એ દિવસો સખત ગરમીના હતા, મુસલમાન ફુકાળની અસર હતી. મુનાશીફો કે જોઓ ખરા દિલથી મુસલમાન ન હતા એમને માટે આ ખરો કસોટીનો વખત હતો. તેઓ લડવાના કાયર હતા અને છૂપી રીતે બીજાઓને પણ લડાઈમાં જવા માટે રોકતા હતા.

પણ પૂરજોશ મુસલમાનોને માટે પોતાના ઈમાનની તાઝગીને એક નવો મોકો હાથ આવ્યો. હવે અરબના થોડાક કળીલાઓનો સામનો કરવાનો નહોતો પણ એક મોટી સલ્તનતનો સામે લડવાનું હતું. દોલતમન્દ સહાબીઓએ પણ મોટી મોટી રકમો આપી, કેમકે સફર લાંબી હતી અને સવારીની સમવડ થોડી હતી. તેથી ટેટલાક મરીબ-જેમની પાસે કંઈ ન હતું એવા-મુસલમાનો રોઈ રોઈને અરબ કરતા હતા કે “અમને પણ જો સફરનો સામાન આપવામાં આવે તો અમે પણ તમારી સાથે સફર કરવાને બાગ્યશાળી થઈએ.” આ સાંભળીને હઝરત ઉરમાને ફોજને માટે ત્રણસો હિંટ આપ્યાં અને હઝરત સલ્તઅમે એમને આશીર્વાદ આપ્યા.

હઝરત સલ્તઅમે બ્યારે મદીનાનો બહાર જતા હતા ત્યારે કોઈને ને કોઈને શહેરના હાકેમ બનાવીને જતા હતા આ વખતે પવિત્ર પત્નીઓ સાથે જવાની નહતી એટલે તેમને કોઈ ખાસ માણસને ત્યાં મૂકી જવાની જરૂર હતી. તેથી આ વખતે આ સફરબાગ્ય હઝરત અલી મિન અબી તાલીબને પ્રાપ્ત થયું. એમણે અરબ કરી કે “યા રસૂલુલ્લાહ ! આપ મને બધાંઓ અને સ્ત્રીઓની વચ્ચે મૂકી જાઓ છો !” રસૂલે કહ્યું કે “જો સંબંધ હારનને મુસા સાથે હતો તે સંબંધ તારે મારી સાથે હોય તે તને

પસન્દ નથી ?' હઝરત રસૂલનું આ હોયું અલીને માટે એટલું અભિમાન લેવા જેનું હતું કે જે કદી ખૂલી શકાય તેમ ન હતું.

હઝરત રસૂલના ૩૦ દાગનો ફોજ લઈને મદીનાથી નીકળ્યા આમાં ૧૦૦૦૦ સવારો હતા. તખૂક પહેાળ્યા ત્યારે ખમર પડી કે કમીઓના હુમલાની વાત સાચી ન હતી. પણ એટલી રાત સાચી હતી કે ઇસ્લામની નવી તાકાતનો સામનો કરવા માટે ગરસાનીઓ દોડધામ કરી ગયા હતા. હઝરત સવઅમે તખૂકમાં વીસ દિવસ મુકામ કર્યો. આ મુકામની અસર એ થઈ કે ત્રીસ હઝર મુસલમાનોની આ પવિત્ર સેના જે જહેરમાં સિપાઈ હતી પણ હકીકતમાં તે ખુદાની આસક હતી તે આસપાસના શહેરોમાં પોતાની અસર પાડ્યા વગર રહી નહીં.

ઈસ્લામમાં અમાકે કયેશ પયગમ્બરોના અનુયાયીઓ સાથે એ મમલ રામવામાં આવેલો કે તેઓ જે થોડુંક મહેસૂન-કા-આપીને મુસલમાનોની પ્રજા બની જાય તો મુસલમાનો એમનું દરેક જાતનું રક્ષણ કરવાની જવાબદારી ઉઠાવી લે આ મહેસૂનને કુરાને પાકમાં "જઝિયા" કહેવામાં આવે છે આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો કે જ્યારે કોઈ ગૈરમુસલમાન કોમ મુસલમાનોની હકુમત નીચે આવી હતી. અકમાના અખાત ઉપગના ઇલાની પાસે અરબોની એક નાનકડી નિયાસત હતી. એના સરદાર મુહમ્મદે હઝરત રસૂલની ખિદમતમાં આવીને જઝિયા આપી મુસલમાનોના રક્ષણમાં રહેવાનું મજૂર કર્યું જરૂર અને અઝઢના ઇસાઈ અરબોએ પણ જઝિયા આપીને મુસલમાનો સાથે સુલેહ કરી સીધી દમારકસથી પાયેક મળ્યું દૂર હમણું જન્દનમાં ઉકેદર નામનો એક અરબ સરદાર રહેલો હતો એ રામન્દા કેસરના હાથ નીચે હતો. મુસલમાનોએ ૪૦૦ સવારો લઈને એની પર હુમલો કર્યો, એને પકડીને હઝરતની ખિદમતમાં લઈ આવ્યા. એને એ શરત પર છોડવામાં આયો કે એણે મદીના આવીને સુલેહ કરવી. આથી તે પોતાના બાઈ સાથે મદીના આવી ઇસ્લામના રક્ષણ નીચે આવ્યો.

તખૂકની સફર એ અરબનો બહારની એ સૌથી મોટી તાકાતોમાંથી એકની સાથે શિર ટકરાવવાની સૌથી પહેલી સરજ કોશીસ હતી, એ

હવાહિન અને સકીકનું યુદ્ધ

બનાવ બહુ જ મહત્વનો હતો. આથી જ્યારે હઝરત સલઅમ કુશળ અને હેમખેમ પાછા આવ્યા ત્યારે મુસલમાનોએ ખૂબ ખુશી મનાવી. મદીનાના લોકો ખૂબ હિત્સાહર્મા આવી જઈને રસલુલ્લાહને લેવા માટે શહેરની બહાર નીકળ્યા. સ્ત્રીઓ પણ ગામની બહાર નીકળી આવી અને છોકરીઓએ એમનું સ્વાગત કરવા ગાયન ગાયું જેની મતલબ નીચે મુજબ છે:

“વિદાયગીરીની ધાટીઓથી અમારી પર ચાંદ ઊગ્યો છે, અને દુનિયામાં જ્યાંસુધી ખુદાને પુકારનાર એક પણ માણસ જાડો છે ત્યાંસુધી ખુદાની શુદ્ધિ અદા કરવી એ અમારી ફરજ છે.”

હવે ઇસ્લામ ધર્મની શરૂઆત થયાને ૨૨ વરસ થઈ ચૂક્યાં હતાં. બાવીસ વર્ષની લગાતાર મહેનત પ્રજા અરબનો અણુએ અણુ ઇસ્લામના નૂરથી ચમકી રહ્યો હતો. “લા ઇલાહા ઇલ્લાહી” ખુદા

નિયમિત હજ એક છે—ના અવાજે ચારે તરફ ગૂંચ રહ્યા હતાં. યમનની સરહદથી લઈને તે સિરિયાની સરહદ સુધી ઇસ્લામની હકુમત ફેલાઈ ગઈ હતી. અને ખુદાનું ધર [કામા] હવે તૌહિદનું ખુદા એક છે નું ઈન્દરયાન બની ગયું હતું. હવે વખત આવ્યો હતો કે ઇસ્લામનો ધાર્મિક ફરખાર જે “હજ”ના નામથી મશહૂર છે તે અદ્વાહના બનાવેલા અને હઝરત ઇબ્રાહિમના બનાવેલા નિયમ પ્રમાણે બરવાનું શરૂ કરવામાં આવે.

તખૂકથી પાછા આવ્યા પછી હઝરત સલઅમે હિ. સ. ૬ માં ઝિકાહના અંતમાં અથવા તો ઝીલહજની શરૂઆતમાં ત્રણ મેા મુસલમાનોને એક કાફરો મદીનાથી મક્કા રવાના કર્યો. હઝરત અણુ બકર આ કાફલાના આગેવાન, હઝરત અલી બિન અબિ તલિખ કારખારો અને હઝરત સઅદ બિન વકાસ, હઝરત અમર અને હઝરત અણુ હુરેરાને પ્રચારક અને શિક્ષક બનાવવામાં આવ્યા આ લોકોની સાથે કુરમાનોને માટે ૨૦ જોડ હતાં. ફરાને આ હજનું નામ હજે અકબર મોટી હજ રાખ્યું છે, કેમકે કાફરોનો હકુમતના અંતની અને ઇસ્લામની પ્રતિષ્ઠાની શરૂઆતની આ સૌથી પહેલી જાહેરાત હતી. હઝરત અણુ બકરે લોકોને હજની અસલી

સાચી રીત ખતાવી, અને શીખવી અને કુરખાનીને દિવસે જીભા ઘર્ષને ધરિલામનો ખત્યા વાંચ્યો અને એની પછી હઝરત અલીએ બરાતની સ્મરક (કુરાનના એક અધ્યાયનું નામ)માંથી ૪૦ આયતો (પદો) વાંચી સંભળાવી. એમાં કાફરો સાથે જરાય સંબંધ ન રાખવાની જાહેરાત હતી. અને જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે હવેથી કોઈ પણ મુશરીફને (ખુદામાં ખીજ કાઢને શરીફ કરનારને) કાખમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં. કોઈ એક પણ કપડું પહેવો વગરનો માણસ હજ કરી શકશે નહીં. અને મુશરીફો સાથે કરવામાં આવેલાં બધાં કરારનામાં આજથી ચાર મહિના પછી રદ થઈ જશે.

શી વિચિત્ર વાત છે કે જે કુરેશો વીસ વરસ સુધી તલવારની નોકથી [ધારથી] ધરલામનો સામનો કરતા હતા તે મસ્જાની ફત્વે પછી કોઈ પણ સખતી કે લાલચ વગર ફક્ત ધરલામના ઘેરા રંમને અને મુસલમાનોને પાસેથી જોઈને પોતપોતાની મેજે મુસલમાન થઈ ગયા. અને જે અત્યાર સુધી નહોતા થયા તેમણે આ જાહેરાત પછી ધરલામનો સ્વીકાર કર્યો.

અરબના સુખાઓમાં ધરલામની જાહેરાત

અરબનો એકે એક અણુ રસૂલપી સૂરના પાલવમાં લપેટાયેલો હતો. તૌહિદ (અસ્લા એક છે)ની જાહેરાતના રસ્તા પરથી મુશ્કેલીનો એકે એક પથ્થર હટી ગયો હતો. અને આખા દિગ્ગજમાં ધરલામની હકુમત કાયમ થઈ ચૂકી હતી. પણ હજીએ યમન, યમામા, બકરીન, વગેરે અરબના એવા સુખાઓ-જિલ્લાઓ હતા કે જ્યાં એક બે એક બે લોકો મુસલમાન થયા હતા પણ ત્યાં ધરલામની જાહેરાત થઈ ન હતી; પણ હવે જ્યારે કુરેશ અને એના સાથી ખીજ કખીલાઓની વિરોધ કરવાની બધી મહેનત અશ્વ મર્ધ ત્યારે હવે વખત આવી પહોંચ્યો હતો કે દૂર દૂરના ઈલાકાઓમાં પણ ધરલામની જાહેરાત કરવામાં આવે અને રાય તથા રંક, અમીર તથા ફકીર દરેકને સચ્ચાઈનું નિમંત્રણ આપવામાં આવે.

અરબના બધા પ્રતિમાં યમન એ સૌથી મોટો હતો. તે લગભગ

૫૦-૬૦ વરસથી ઇરાનીઓના હાથમાં હતો. યમનના એક પ્રખ્યાત કબીલા દોસના એક સરદાર તુદેલ બિન અમરે મક્કા જઈ ને ઘણાં વખત પહેલાં ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારી લીધો હતો. અને એની અસરથી આ કબીલાના કેટલાક લોકો ક્યારેક ક્યારેક એક પછી એક મુસલમાન બનતા જતા હતા. હિ.સ. ૭માં બ્યારે રસૂલ ખૈઅરમાં હતા ત્યારે દોસના કેટલા ૫ લોકો મુસલમાન થઈને મદીના આવ્યા આબ્યા હતા. મદાહર સહાબી હઝરત અબુ હરેશે આમાંના જ હતા. અશઅર નામના યમનના એક બીજા કબીલાના લોકો પણ પોતાની જેજે જ મુસલમાન બનતા જતા હતા. મદાહર સહાબી હઝરત અબુ મુસા અશઅરી, આ કબીલાના હતા. આ લોકો પણ મદીના આવીને રહેતા હતા.

યમનમાં હમ્દાન નામનો કબીલો બહુ પ્રખ્યાત હતો. આ કબીલાએ બ્યારે ઇસ્લામનું નામ સંભળ્યું ત્યારે પોતાના સરદાર આમેર બિન શહરને આ નવા ધર્મની હકીકત બાથુવા માટે મદીના મોકલ્યા. એણે ત્યાં જઈને જે બધું જોયું એની અસર એ થઈ કે ઇસ્લામની સમ્માઈએ એના દિલમાં ધર કરી લીધું. એણે પાછા આવીને પોતાના કુટુંબમાં ઇસ્લામનું તેજ ફેલાવી દીધું.

યમનના કેટલાક કબીલાઓમાં ઇસ્લામનો પ્રચાર કરવા માટે પહેલાં હઝરત ખાલિદને મોકલવામાં આવ્યા. તેઓએ ૭ મહિના સુધી પોતાનું કામ કર્યું પણ સફળતા ન મળી. આ જોઈને રસૂલે એમને પાછા બોલાવી લીધા અને એમની જગ્યાએ હઝરત અલી બિન અબી તાલિબને મોકલ્યા.

હઝરત અલી મુરતુઝાએ ત્યાંના બધા સરદારોને બોલાવ્યા અને હઝરત રસૂલુલ્લાહનો મુબારક કામળ ચાંચી સંબળાવ્યો. એ કામળ સંબળાવે આવ્યો કબીલો મુસલમાન થઈ ગયો. આમ હમ્દાન, જુઝૈમા અને મજહજના કબીલાઓમાં ઇસ્લામની રાશની હઝરત મુરતુઝા દ્વારા ફેલાઈ. યમનનાં બીજાં શહેરમાં ઇસ્લામ ફેલાવવા માટે બીજા પ્રખ્યાત સહાબીઓ નક્કી કરવામાં આવ્યા. યમનની રાજધાની સનઆમાં ખાલિદ બિન સઈદે ઇસ્લામ ધર્મ ફેલાવ્યો. ત્યારનો કબીલો ઇસ્લામની પહેલા ઈસાઈ

દનો આ વખતે હાતિમનાઇનો પુત્ર અને આ કમીતાનો સરનાર દનો એ પાપમરની ખિદમતમાં હાજર થયો અને દઝરતની નમ્રતા અને પીડિતો સાથેની હમદની જોઇને તે મુસતમાન બની ગયો અને એના કહેવાથી એના કમીનાએ પણ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો

દઝરત અથુ મુસાઅ અશઅરીએ અદન અને ઝમીદમાં અને દઝરત સુઆઝ મિન જાતે જુન્દમાં મઠીને ઇસ્લામનો પપચામ પડેલાડયો જહોગ મિન અન્દુલના જુજનીએ દિમિયરના શહેરમાં ઇસ્લામ દેવા પેઠે મુદાજર મિન અની ઉમધયા નામના એક સદાગી યમનના ચાલજદા હરિસ મિન અન્દુલના વતાવને ઇસ્લામ ધર્મમાં લઈ આપ્યા વધ જિન યમનસ નામના સદાગીએ યમનમાં રહેતા ધરિનીઓને ઈસ્લામની ખુશ ખબરી મળ્યાવી

યમનમાં નજરાનનો ઇલાકો ઇસાઈઓના હાથમાં હતો ત્યાના લોકોએ ધરનામનો કામગ વાચીને પોતાના પાંદરીઓને ગધી ખમર પૂજા માટે મહીના મોકલ્યા જો કે તેઓ મુસતમાન તો ન થયા પણ જરિયા અ હીને ઇસ્લામની હકૂમત કબૂલ કરી નજરાનમાં જે મુશરીક (ખુલામાં મીળને શરીક કરનારા) અરબો દતા એમને સમગવવા માટે દઝરત ખાલિદને ત્યા મોકલ્યા અને એમના સમગવવાથી જો આખા કમીવાએ ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો દઝરત ખાલિદે ત્યા થોડા દિવસ રહીને ત્યાના લોકોને ઇસ્લામની વાતો શીખવી

બદરેન પર આ વખતમાં ધરિનીઓની હકૂમત ચાલતી હતી અને એની આસપાસ આરબ કમીવાઓ રહેતા દતા એમાં અન્દુલ દૈસ બદર મિન વાઈલ અને તમીમ એ જે ખાનદાન મશહૂર અને સામવગવાળા હતા એમાંથી અન્દુલ દૈસના કમીનામાંથી મુન્ઝ મિન હયાન વેપારને માટે નીકળ્યા રસ્તામાં મહીના આવ્યું ત્યા રોકાયા દઝરત સનઅમને એના આપ્યાની ખબર પડી એટલે તેઓ એની પાસે ગયા અને એમને ઇસ્લામમાં આવવાનું નિમત્રણ આપ્યું એમણે તે કબૂલ કર્યું અને તેઓ મુસતમાન બની ગયા ત્યા રહીને એમણે સુરએ હાતિદા અને ઇકરા (કુરાન મા જે પ્રકરણ)નો અભ્યાસ કર્યો રસુલ નાફે એમને એક ફરમાન લખીને આપ્યું બ્યારે તેઓ ઘેર પાઠા રહ્યો ત્યારે એમણે એમના આ નવા ધર્મને છુપાવ્યો પણ એમની પત્ની એમને નમાઝ પઢતા જોઈ મઠ

હવાજિન અને મકીશનુ યુદ્ધ

અને પોતાના પિતા મુન્ઝરને એની ફરિયાદ કરી એમણે મુન્ઝરને પૂછ્યું અને એની સાથે ચર્ચા કર્યો પછી મુન્ઝર પણ મુસલમાન થઈ ગયા પછી બેએ મળી લોકોને બેગા કરી હઝરત સલ્તઅમનું ફરમાન સબળાવ્યું અને ત્યાંના બધા લોકોએ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારી લીધો.

મહરેનમા જુવારી નામની જગ્યાએ અબ્દુલ કેસની કબીલો રહેતો હતો. અહીં મહુ પહેના ઇસ્લામ ધર્મ પહોંચી ગયો હતો. મદીનાની પછી જુમાની નમાજ સૌથી પહેલા આ લોકોએ જ અદા કરી હતી. દિસ લમા બદરેનના અમલ સરદાર મન્ઝર બિન સાવાએ અવા બિન હઝરમીના કહેવાથી ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો અને એની સાથે ત્યાંના બધા અરબ અને ઇરાનીઓ પણ મુસલમાન થઈ ગયા હતા. બહરેનમા હઝરત નામનો એક જગ્યાએ ત્યાંના ઇરાની હાકેમ રીગખ્તે હઝરત સલ્તઅમનો કાગળ જોઈને ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો.

અમ્માનમાં આઝાદ નામનો કબીલો રહેતો હતો. હુબૈદ અને જાફર ત્યાંના સરદાર હતા. દિસ લમા હઝરત સનઅમે હઝરત અબુ ઝેદ અનસારીને કે જેઓ હદિઝે કુરાન (આપુ કુરાન જોમને મોઢે હોય તેવા) હતા અને હઝરત અમર બિન આસને પોતાનો કાગળ આપીને એમની પાસે મોકલ્યા, એ બંને સરદારોએ ઇસ્લામ કબૂલ કર્યો અને ત્યાંના બધા લોકો એમના કહેવાથી મુસલમાન બન્યા.

સિરિયાની હદમા કેટલાય સરદારો રહેતા હતા એમાંના એકનું નામ ફરવદ હતું એમની રિયાસત જામાનમા હતી તેઓ રમીઓના તાબામા હતા તેઓ ઇસ્લામ ધર્મથી વાકેફ થઈને મુસલમાન થઈ ગયા. રમીઓને એમના મુસલમાન થવાની ખબર પડી એટલે એમને પકડીને શળા પર ચડાવી દીધા તે વખતે એ બેશુનાહ શહીદની જગ્યા પર નીચેની અરબી કવિતા હતી આ એનો તરજુમો છે.

"મુસલમાન સરદારોને મારો આ પયગામ પહોંચાડતો કે મારું તન, મન અને મારી આમર એ બધુંય પરવરદિગારના નામ પર ફેરમાન છે."

અત્તમા આટલા પ્રયત્ન પછી અરબના એકે એક ખૂલામાં ઇસ્લામ ધર્મ ફેલાઈ ગયો અને એ ગિરિતિએ પહોંચ્યો કે અરબમાં એક પણ મુશરિક બાકી રહ્યો નહીં.

ધર્મની મજબૂતી અને ઇસ્લામી સમાજવ્યવસ્થાનો પાયો

હું ઝરત સલઅમ ખુદાનો પયગામ લખને દુનિયામાં આવ્યા હતા. ઈસ્લાતમાં દુનિયાએ એનો વિરોધ કર્યો, અને અરબના લોકોએ એને માનવાનો ઇન્કાર કર્યો; એટલું જ નહીં એનો નાશ કરી નાખવાનો દરેક જાતનો પ્રયત્ન પણ કર્યો. મુસલમાનોને બધી રીતે હેરાન કર્યા. એમને એમના ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યા. તેઓને કહ્યો કે સરસામાન લીધા વગર પોતાનાં ઘરઆર છોડીને ક્યારેક હજરતનાં તો ક્યારેક દૂરદૂરનાં ખીખાં શહેરોમાં જવું પડતું. આવી રીતે ૧૩ વરસ સુધી હજરત અને એમના મુસલમાન સાથીઓએ પૂરી ધીરજ અને અડમ્પણથી આ બધી મુશ્કેલીઓનો સામનો કર્યો. આ પછી કાફરોએ ફેજ તથા લરકર અને તલવાર તથા ખંજરથી મુસલમાનોને ફના કરી દેવાની તૈયારી કરી. અને નવ વરસ સુધી લગભગ તાર એમનો પ્રયત્ન ચાલુ રહ્યો. મુસલમાનોએ એમની આ જુદમી તાકાતનો પણ સામનો કર્યો અને મદાન અલ્લાહની મદદથી તેઓ આ યુદ્ધમાં પણ સફળ થયા. અને ધીરેધીરે મુશ્કેલીનો દરેક પથ્થર એમના રસ્તામાંથી હટી ગયો. અરબનો એકે એક ખૂલ્લો ઇસ્લામના ઝંડા નીચે જમા થયો અને “ખુદા એક જ છે અને મહમ્મદ ખુદાનો રસૂલ છે [લા ઇલાહા ઇલ્લાહ મુહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ]ના અવાજથી અરબનો આખો દાપુ ગૂંચ ગોળ્યો. હવે વખત આવી પડેલો હોતો કે ધર્મ પોતાના બધાથ હઠોની સાથે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે અને એની હકૂમત આખા અરબમાં કાયમ કરવામાં આવે.

હજરત આમશા કહે છે કે સૌથી પહેલાં કુરાને પાકની એ આવતો જોતરી કે જે દિલમાં નરમી, આત્મામાં ગરમી અને વિચારોમાં પરિવર્તન પેદા કરે. આ ચર્ચ ચૂક્યું તો પછી હુકમોની આવનો આવી. જો આવું ન થયું હોત અને પહેલે જ દિવસે આ હુકમ આવ્યો હોત કે “લોકો, યરાજ છોડી દો.” તો એનું કોણ માનત ? ઇસ્લામનો આ કમ બરાબર કુદરતી હતો. હજરત સલઅમ ન્યામુધી મદીનામાં રહ્યા ત્યાંસુધી

ધર્મની મજબૂતી

તોહિંની [ખુદા એક છે એ વાત] તાલીમ મહાન અધ્યાત્મની બેહદ કુદરત અને અબ્નેડ રહેમત, મૂર્તિ પૂજની જૂઠાઈ, મૂર્તિઓની લાચારી, અધ્યાત્મના રસુઓના કિસ્સા, રસુઓને ન માનવાથી કામો પર પડતી મુસીબતો, મરણ પછી બીજવાર જન્મતા થવું, ખુદાની સામે પોતે કરેલા કામોનો જવાબ આપવો, સારાને સ્વર્ગ અને જૂઠાઓને તરકના દેખાવો બતાવવામાં આવે છે, એ બધી વાતો કહેતા. અને સાથે સાથે અધ્યાત્મની સાચી ભક્તિ કરવાની રીત, ગરીબોની સાથે મહેરબાની રાખવી, નિરાધારો પર પ્રેમ કરવો અને રીતભાતની બીજ સારી સારી વાતો એમને શીખવતા હતા. આતું પરિણામ એ આવ્યું કે અધ્યાત્મને માનવાવાળાનું એક એવું મોટું મંડળ થઈ ગયું કે જે એના દરેક હુકમ પર મરદન બુકાવવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. આ વખતે અધ્યાત્મ પોતાના રસુ દ્વારા પોતાના બધા હુકમોથી આ લોકોને વાકેફ કર્યા.

એમને કહેવામાં આવ્યું કે દિવસમાં પાંચ વખત હઝરત ઈબ્રાહીમની મસ્જિદ-કાબા-તરફ મોં કરીને ખુદાની સામે હાજર થઈ જિભા રહેવું, પછી ઘૂંટણો પર બેસી નીચા નમી જૂંકવું. પછી જમીન પર માથું રાખીને પોતાની આજીજ પ્રાટ કરવી. આને “નમાજ” કહેવામાં આવે છે. આ નમાજ બધા મુસલમાનો એક વખતે એક જગ્યાએ એકઠા થઈ એક ઈમામ (નમાજ પઠાવનાર) બેસે અને કરે તે પ્રમાણે એક સાથે અદા કરે. આનો અર્થ એ થયો કે જેવી રીતે નમાજ ખુદા અને બન્દા [સેવક]ની વચ્ચેની સૌથી મજબૂત કડી છે. એવી રીતે તે મુસલમાનોના કામો બંધારણનું સાચું રૂપ પણ છે. એટલે કે બધા મુસલમાનો એક થઈ હરબન્નના બેદબાવને તોડી એક હારમાં જિભા રહી એક એવું સંગઠિત મંડળ બની જાય કે એમના તમામ બંધારના ફરક મટી જાય અને તેઓ ગદા એક ઈમામની આરા પ્રમાણે ચાલે. આથી રસુએ એવું ફરમાવ્યું કે નમાજમાં બધાએ એક સીધી હારમાં જિભા રહેવું કે જેથી એમના દિલ પણ એવી રીતે મળી જાય. અને એવું પણ ફરમાવ્યું કે જે માણસ ઈમામના બેઠવા કે બેસવાની

પહેલાં જો કે બેસે એણે કરતું જોઈએ કે તે મધેડો ન ગની નય કે જે બેવટ્ટી માટે મશહૂર છે.

ધરત્તામના બધા દુકમોમાં નમાજનું સ્થાન સૌથી ઊંચું છે અને તેથી જ એને ધર્મનો સ્તંભ કહેવામાં આવ્યો છે. અરબનો અવિશ્વાસ દૂર થયો કે તરત જ રમુલુલાહે સૌથી પહેલાં નમાજ તરફ દૃષ્ટિ કરી. નમાજનો વિધિ અને સમય તો મસ્જામાં જ નક્કી થઈ ચૂક્યો હતો. પણ હવે જેમ જેમ વિશ્વાસ વધતો ગયો તેમ તેમ નમાજની આંતરિક ખૂબી તરફ પણ વધુ ધ્યાન આપવાનું શરૂ થયું. હવે એમાં કુરાન અને હુઆ સિવાય બીજું કંઈ પણ બોલવાયાલવાની, ઈશારા કરવાની કે સલામ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી. અને એક સાથે એક જગ્યાએ મળીને નમાજ પઢવાનું જેને—“જમાઅત” કહેવામાં આવે છે તે નક્કી કરવામાં આવ્યું. નમાજ પઢવાની દિશા જે તરફ હાજા છે તે નક્કી કરવામાં આવી જેથી આખી દુનિયાના મુસલમાનો એકતાના એક રંગમાં રાશન થાય.

અઠવાડિયાની નમાજ કે જેનું નામ જુમા છે તે પઢવાનું મસ્જામાં તો ફરજિયાત થઈ ચૂક્યું હતું. છતાં અસાંતિના વાતાવરણમાં જ્યાં ચાર મુસલમાનો પણ એકઠા થઈને નમાજ નહોતા પઢી શકતા તો પછી શહેરના બધા મુસલમાનો એકઠા થઈને કેવી રીતે નમાજ પઢી શકે? આથી જુમાની નમાજ મસ્જામાં અદા થઈ શકતી ન હતી. પણ મુસલમાનોને મદીનામાં શાંતિ મળી તેની સાથે પહેલાં જ અઠવાડિયામાં દિવસની રાશનીમાં બપોરને વખતે સૂર્ય ઢળતાં જ જુમાની નમાજ અદા કરી. અને ઈમામે જુમાનો ખુત્બો આપ્યો. બીજે અઠવાડિયે ખુદ હજરત સલ્લલ્લમ ત્યાં આબ્યા અને તે દિવસથી તેઓ જ જુમાની નમાજના ઈમામ બન્યા. નમાજની પહેલાં ખુદાની પ્રશંસા અને કુરાનના વાચનની સાથે તેઓ મુસલમાનોની તાલીમ સિદ્ધા અને ચેતવણીથી ભરેલું એક નાનકડું ભાષણ કરતા જેને ‘ખુત્બા’ કહેવામાં આવે છે.

મદીનાની બહાર બીજા જિલ્લાઓ (સુબાઓ)નાં શહેરોમાં જ ઈમામે

ધર્મની સમજૂતી

મુકરર કરવામાં આવતા તે મુસલમાનોના શિક્ષક, ધર્મપ્રચારક, મુક્તી અને હિપરી-આગેવાન કહેવાતા. તેઓ એમને સારી સારી વાતો શીખવતા, ખરાબ વાતોથી રોકતા, અને છાકરાંઓને અઘાડ રસૂલનો કલમો શીખવતા, ધર્મની વાતો કહેતા અને કુરાનનું શિક્ષણ આપતા.

આથી દરેક શહેરમાં ખુદાની નમાજ પઢવા માટે અને બધા મુસલમાનોએ ભેગા થઈને બીજા કામો કરવા માટે મસ્જિદો બનાવવામાં આવી આ મસ્જિદો એમની નમાજ પઢવાની જગ્યા, ભેગા થવાનું ઠેકાણું, એમને શિક્ષણ આપવાની શાળા, પ્રવચન આપવાનો મુકામ, ઠામી અને ધાર્મિક કામોની સલાહમાફ (સલાહ આપવાનું ઠેકાણું) અને એમના કાજો તથા હાકીમોની અદાલત બની ગઈ.

ગરીમ મુસલમાનોને મદદ કરવા માટે ઝકાત-દાન આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. એટલે કે દરેક મુસલમાન પોતાની જરૂરિયાતના કરતાં વધારે હોય એવા સોનાચાંદીના માલનો ચાળીસમો ભાગ વર્ષ આખરે ખુદાની રાહમાં આપી દે આવી જ રીતે કોઈ માણસ પાસે સોનાચાંદીને બદલે જનાવર કે ખેતર હોય તો તેની સંખ્યાના પ્રમાણમાં જુદા જુદા ભાગો ખુદાના કામને માટે નક્કી કરવામાં આવ્યા. આ બધી રકમો, જનાવરો અને પેદાવાર હઝરત સલ્લઅમની જિંદગીમાં મસ્જિદો નબવીમાં હઝરતના મુઅઝન [અર્થાં બોલનાર-મીનારા પર ચડીને જે બાંગ પોકારે છે તે] હઝરત બીકાલની પાસે અથવા તો કોઈ બીજા અમલદારની પાસે જમા થતી હતી, અને જરૂરિયાત પ્રમાણે જેને જરૂર હોય તેને આપવામાં આવતી હતી. હઝરત સલ્લઅમની પછી આ કામને માટે એક અસમ દફતર બનાવવામાં આવ્યું જેનું નામ બયતુલમાલ રાખવામાં આવ્યું. આ બયતુલમાલ મુસલમાનોના ધર્મામ (હાકેમ)ની દેખરેખ નીચે રહેતું અને જરૂરવાળાઓની જરૂરિયાત આમાંથી પૂરી પાડવામાં આવતી. હિ. સ. ૯ માં જ્યારે આખા ય અરબમાં મુસલમાનોનું રાજ્ય થઈ તે ગયું ત્યારે અરબના દરેક ભાગમાં ઝકાત નક્કી કરવા માટે માણસો નક્કી કરવામાં આવ્યા તેઓ દરેક જગ્યાએ જઈને મુસલમાનો પાસેથી ઝકાતનો

માન વસૂન કરતા હતા અને તેને દઝરત સતઅમની ખિસ્મનમા યા તો બપુતુસ્માતમા જમા કરતા હતા અને પોતાનો હિસાબ એમની સામે રૂ કરતા હતા.

મુસવમાનોને અમજાન મહિનામા અઢાઈની તગદી કુરાનના કપમા જિદ્દીનું જે હિદાયતનામુ (મુજીબન પસાર કરવાનો બોધ) મળ્યું, એની યા મા દર વર્ષે આ જ મહિનામા આનદ ઉત્સવ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. કુગને પાક પડેની જ વાર દઝરત સતઅમને મળ્યું, જેથી મદાન અલ્લાહે આરેની યાપણ બદલ એનો આભાર અના કરી શકાયે, અને એ રીતે એ આખો મહિનો પસાર કરવામા આવે કે જે રીતે એ આખો મહિનો ઇસ્લામના પયગમ્બર અને કુગાનના પડેના વાચક મહમ્મ રમુનુલ્લાહ સતઅમે પમાર ક્યો હતો એટલે કે સવાગથી સાજ સુધી આ આખો મહિનો ખાવા પીવાનું બધ કરવું અને એશઆરામના કામોર્થ પરકેજ રહેવું અને “રોઝ” કહેવામા આવે છે બની શકે તો રોઝ જીભા રહીને મે રકાનોમા નમાજ પઢવી અને કુરાન સામગ્રી આને “તરાવીહ” કહેવામા આવે છે અને આ આખો મહિનો મન્ગીમા શુજરવો આ મહિનો પૂરો થાય પછી સન્નાતની પડેની તારીખે હિદેના તહેવાર જન્મવો સારા સારા કપડા પહેરવા, ખુસમુદાર અતર વગેરે લગાડવું અને મધાએ મળીને ઈદગાહમા (ઇ ને દિવસે જ્યાં નમાજ પઢવામાં આવે છે તે એ જગ્યા ખુલી હોય છે) જઈ નક્કિયા અદા કરવા માટે બે રકાત નમાજ પઢવી અને તે દિવસે નમાજ પઢના પડેના ગરીબો ને ખાવા માટે અનાજ આપવું (અનાજને બત્તે એની કીમત આપે તો તે પણ યાતે) કે જેથી તેઓ પણ એ દિવસ ખુશી આનદમા વિતાવી શકે.

રમજાન મહિનો એ ખરી રીતે તો મુસવમાનોને “ઐર વ બગ્કત” કુશળતા અને બરબત આપનાર કુરાનના અવતરણના ઉત્સવનો મહિનો છે - અને એમા રોઝ એટલા માટે ફરજ થયા છે કે મુસવમાનો પાક જિદ્દી

ધર્મની મજબૂતી

પસાર કરતાં શીખે (જેને કુરાનમાં "તકવા" કહેવામાં આવ્યું છે) અને આજ કુરાનનો અસલ હેતુ છે.

ઈસ્લામનું ચોથું કામ હજ છે. હજરત ઈબ્રાહીમના દીને હતીફ-ઈસ્નામ ધર્મ-નું એ અસલી રૂપ છે જેવી રીતે રમઝાનના રોઝા એ કુમને શરીફ અવતરણની યાદગાર છે તેવી રીતે હજ એ હજરત ઈબ્રાહીમના ધર્મની યાદગાર છે. કાજા એ તે પવિત્ર મસ્જિદ છે કે જે હજરત ઈબ્રાહીમ અને ઇસ્માઇલે ખુદાના નામ પર સૌથી પહેલાં બનાવી હતી. આથી તે દુનિયામાં ખુદાના જંદાઓનું મથક અને અને ત્યાં દુનિયાના દરેક ભાગમાંથી એક ખુદાને માનવાવાળા વરસમાં એક વાર ભેગા થાય અને ઈબ્રાહીમની જેમ ખુદાની પૂજા કરે.

કાજા તે એ મસ્જિદ છે કે જે તરફ મોં કરીને દરેક મુસલમાન દિવસમાં પાંચ વખત નમાજ પઢે છે. આથી એ જરૂરી માનવામાં આવ્યું કે મુસલમાનોમાંથી જેની પાસે શક્તિ હોય અને જેની પાસે જવા-આવવાના પૈસા હોય તે જિન્દગીમાં એક વખત આ મસ્જિદમાં હાજર થાય અને હજરત ઈબ્રાહીમની જેમ એ મસ્જિદની ચારે તરફ ફરે (જેને તવાફ કહેવામાં આવે છે) અને સફા તથા અરવાહ નામના એ પહાડોની વચ્ચે એવી રીતે ફેડતા ફેડતા અહીં હતી પાસે દુઆ માંગે જેવી રીતે હજરત હાજરહ ફેડ્યાં હતાં. અને અરશાત તથા મનાના મેદાનમાં જઈ ખુદાના ફરમારમાં આજીજ કરી પોતાના યુનાફોનો મારી માંગે અને મનામાં આવીને હજરત ઈસ્માઇલની જેમ કુરબાનીનો ઉત્સવ કરે. અને દુનિયાના બધા મુસલમાનો એક જગ્યાએ ભેગા થઈને ધર્મ અને દુનિયાની બલાઈની વાતો કરે અને પોતાની આલમગીર-મહાન-ઇસ્લામી બિરાદરીની કઈ કઈ બલાઈ કરી શકાય એમ છે એનો વિચાર કરે.

કદમ એ તોહિદ (ખુદા એક છે એ શબ્દો)ની પછીના આ ચાર કામો છે: નમાજ, ઝકાત, રોઝા ને હજ. એ ચારે કામો હવે પૂર્ણ થઈ ગયાં હતાં, એટલે મુસલમાનોને ધર્મના એ હુકમો શીખવવામાં આવ્યા

કે વર્તનમાં પવિત્રતા રાખતી અને દરેક વાગતમાં ન્યાયી બનવું. અરબમાં મુસલમાનોનું એક એવું મંડળ પેદા થઈ ગયું હતું કે જે દીને ઈસ્લામનો નમૂનો અને ઈસ્લામના પયગામના કાસિદ બનીને દુનિયાના ખીન્ન ભાગોમાં જઈ નેક વર્તનનો પયગામ અને એનો અમલ પહોંચાડી શકે. અને આવી રીતે આખી દુનિયા ઈસ્લામની તાલિમથી ગળણી થીકે.

હજરત સલઅમની તાલીમથી લોકો આઝાદીનો પાક ટીપ્પ્યા. કુરેશી અને ગૈરકુરેશી, અરબ અને ઈરાની, કાળા અને ગોરા, અમીર અને ગરીબ બધા એક ખુદાના મન્ના બનીને ઈસ્લામના દરેક હકમાં અને મુલ્ય પછીના દરેક દરજ્જામાં બરાબર ગણાવા લાગ્યા.

ઈન્સાનોએ પેદા કરેલી અધી જુદી જુદી નાતો મટી મઈ અને બધા એક આદમનાં સંતાન ગણાવા લાગ્યા. અને આદમ માટીમાંથી બનેલા હતા.

ખુદાના સિવાય ખીજ કોઈ ચીજનો બધ, આસમાન અને જમીનની, કોઈ પણ તાકાતનો હર, કાંઈપણ ચીજનો હર, દેવ, દરિયા, બૂન, પ્રેત, ચન્દ્ર, સૂર્ય, તારા, નદીઓ, જંગલ, પહાડ, દૂંકમાં આખી સૃષ્ટિનો ખોટો હર, જે હમણેર લોકો પર બદ્દની જેમ છવાયેલો હતો તેને હજરત મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહના સમ્બાધના અરાજે તોડી નાખ્યો.

અરબના બધા ખોટા રીત રિવાજો, ખોટા કાયદાઓ, ખેશરમી અને ખરામ વર્તનના પુરાણો દરૂર હજરત મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહની તાલીમથી નીકળી ગયા. કુરાને આણેલું અને હજરત મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહે આપેલું શિક્ષણ મુસલમાનોની જિન્દગીનું ધ્યેય (ઉસૂલ) બની ગયું. અને એક નવી ઠામ, એક નવી અનુયાયીઓની જમાત, નવી સંસ્કૃતિ, નવો કાનૂન અને નવી હકૂમત જમીન પર કાયમ થઈ.

ત્યાંસુધી નગર કામ કરતી હતી ત્યાંસુધી બધે જ માણસોનું જંગલ નગરે પડતું હતું અને ત્યારે હઝરત સલ્લઅમ “લખ્મેપુ” (જી હાજર) કહેતા હતા ત્યારે એમની સાથે જોહામાં જોહા એક લાખ માણસોની જમાન પદશે આ જ રાજ નીકળેનો દો અને એકાએક પદાડોની ટાચો આ અવાજના પડધાથી મૂંઝી જીતી હતી.” આમ મજલ દરમજલ એ આમ ત્યાલવા લાગ્યા અને રવિવારને દિવસે જીલહજની પાંચમી તારીખે તેઓ મક્કામાં દાખલ થયા.

કાબા નગરે પડતું ત્યારે હઝરે ફરમાવ્યું કે “અય ખુદા, આ ઘરને વધારે આમર અને ઇજાજત આપ” એમણે કામાની પ્રદક્ષિણા કરી. મુકામે ઇબ્રાહીમ-કામા-મા જીબા રહીને બે રકાત નમાજ અદા કરી અને સફાની ટેકરી પર ચડીને ફરમાવ્યું કે:—

“ખુદાના સિવાય કોઈ પૂજ્ય નથી. એનું કોઈ શરીર નથી. એની જ બાદશાહી અને એની જ તારીફ છે એ જ તારે છે અને એ જ મારે છે હરેક સ્થાન પર તેની સત્તા ચાલે છે. એના સિવાય બીજો કોઈ ખુદા નથી. એણે (હ. રસૂલ મારફત) પોતાનો વાવહો પૂરો કર્યો છે. પોતાના બન્દા (મદમ્મદ)ને મદદ કરી છે. અને એણે એકલાએ બધાં જૂથો (ગેરમુસ્લિમ)નો પરાજય કર્યો છે.”

ઉમરા (નાની હજ)થી શરૂ થઈને હઝરત રસૂલે બીજા સહાબી-ઓને એહરામ કાઢી નાખવાની આજ્ઞા આપી આ વખતે હઝરત અલી મુરતુઝા યમની હાજીઓને લઈને મક્કામાં આવી પહોંચ્યા. ગુરુવારને દિવસે આઠમી જિલહજે હઝરત રસૂલે બધા મુસલમાનોની સાથે મનામાં મુકામ કર્યો. બીજે દિવસે નવમી જિલહજે સવારની નમાજ પઢીને તેઓ મનામાંથી રવાના થયા. અને બધા મુસલમાનોની સાથે અરશાત આવીને રહ્યા. બપોર નમ્યા પછી કસવા પર સવાર થઈને મેદાનમાં આવ્યા અને જિંટ પર બેઠા બેઠા જ હજનો ખુત્બો આપ્યો.

આજે પહેલો દિવસ હતો કે ત્યારે ઇસ્લામ પોતાની જાહેરલાડીની

પથગરબરની આખરી હજ

સાથે પ્રકાશમાં આગ્યો અને અજ્ઞાનના બધા બેફાલા રિવાજો કાઢી નાખવામાં આવ્યા. રસૂલે ફરમાવ્યું કે:

“અજ્ઞાનતાના બધા નિયમો અને રીતરિવાજો મારા બન્ને પગની નીચે છે.”

અરબની જમીન હંગેશા વેર ખૂનથી રંગેલી રહેતી હતી. આજે અરબની હંમેશની લડાઇઓને બંધ કરવામાં આવે છે. અને એને માટે નસુલ્લનની જાહેરાત કરનાર (મહમ્મદ રસૂલ) સૌથી પહેલાં પોતાના ખાનદાનનો નમૂનો રજૂ કરે છે.

“અજ્ઞાનતાથી થયેલા બધાં ખૂનોનાં વેર બાતલ કરવામાં આવે છે. અને સૌથી પહેલાં હું મારા ખાનદાનનું રમ્યા બિન હારિસના પુત્રના ખૂનનું વેર રદ કરું છું.”

આખા અરબમાં બ્યાજના કારોબારની એક જાળ પથરાયેલી હતી. આને લીધે અરબના ગરીબ મજૂરો અને ખેડૂનો ચલુદી મહાજનો અને અરબ મૂઠીવાદીઓના હાથમાં ફસાયેલા હતા અને હંમેશને માટે એમના ગુલામ થઈ જતા હતા. આજે એ જાળનો એકએક તાર છૂટો કરી દેવામાં આવે છે અને એની શરૂઆત સૌથી પહેલાં પોતાના કુટુંબથી જ કરવામાં આવે છે. રસૂલ ફરમાવે છે કે:

“અજ્ઞાનનું બધું બ્યાજ મિટાવી દેવામાં આવે છે અને સૌથી પહેલું બ્યાજ જે હું માફ કરું છું તે મારા ખાનદાનનું એટલે કે અબ્બાસ બિન અબ્દુલ મુતલિમનું છે.”

આજ મુઠી સ્ત્રી એ એક રીતે પતિની વેચી શકાય કે ગરીબ મૂઠી શકાય એવી મિલકત મણાતી હતી. તે જુમારમાં હોડમાં મૂકી શકાતી હતી. આજે પહેલો દિવસ હતો કે જ્યારે આ પીડિત સ્ત્રીઓને ન્યાય મળ્યો હતો. રસૂલે ફરમાવ્યું:—

“સ્ત્રીઓના મામલામાં ખુદાથી ડરો. તમારા સ્ત્રીઓ પર હક છે અને સ્ત્રીઓનો તમારા પર હક છે”

સ્ત્રીઓની પછી મનુષ્યોમાં સૌથી વધારે પિડાયેલા એવા ગુલામોનો

વારો આગ્યો. આજ એમની પણ દાદ સાંભળવાનો દિવસ હતો. ફરમાવવામાં આવ્યું કે:—

“તમારા ગુલામ ! તમારા ગુલામ ! એમના દકમાં ન્યાય ગમે જે જાતે ખાઓ તે એમને ખવડાવો. જે જાતે પહેરે તે એમને પહેરાવે.”

અરબમાં શાન્તિ અને સલામતી ન હતી, તેથી ત્યાં જનમાલની કાંઈ કીમત ન હતી. આજે શાન્તિ અને સલામતીનો બાદશાહ આખી દુનિયાને મુસેલનો પયમામ આપે છે:

“તમારો જાન અને તમારો માલ એક બીજાને માટે ક્યામત સુધી એટલો જ પવિત્ર છે કે જેટલો પવિત્ર આજનો દિવસ આ પવિત્ર મહિનામાં અને આ પવિત્ર શહેરમાં છે.”

શાન્તિ અને સલામતીની આ જાહેરાતમાં સૌથી પહેલી ચીજ મઝહબી બિરાદરીની છે. જેણે કબીલાઓ અને ખાનદાનોના સંબંધો આગળ વધીને અરબના બધા કબીલા અથવા તો દુનિયાના બધા મનુષ્યોમાં, ધરિયાની બિરાદરીનો સંબંધ કાયમ કર્યો છે. આ બાબત હઝરત રસૂલુલ્લાહે ફરમાવ્યું કે:—

“દરેક મુસલમાન બીજા મુસલમાનનો બાઈ છે અને બધા મુસલમાન બાઈ બાઈ છે.”

દુનિયાના અવિશ્વાસની સૌથી મોટી ચીજ કે જેણે હજારો વર્ષોથી એક કોમને બીજી કોમ સાથે લડાવી છે તે કોમી સ્પર્ધા અને મર્વ છે એ ગર્વ અને સ્પર્ધાનું શિર આજે કચડી નાખવામાં આવે છે. જાહેર કરવામાં આવ્યું કે:

“કોઈ અરબી કોઈ ધરાની કરતાં અને કોઈ ધરાની કોઈ અરબી કરતાં હોયો નથી. તમે બધા એક આદમનાં મેતાન છો અને આદમ માટીમાંથી બનેલા હતા.”

આના પછી કેટલા સિદ્ધાંતના નિયમો જાહેર કરવામાં આવ્યા:

૧. ખુદાએ દરેક વારસદારને એનો હક મુકરર કરી આપ્યો છે

પયગમ્બરની આજ્ઞા સ્વીકારી લેજ

હવે કોઈ વસિયતનામું સાચું મળ્યું નહીં [એટલે કે દરેકને કેટલો હક છે તે પહેલેથી નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, તેથી કોઈ પોતાનું વસિયતનામું બનાવે એ સાચું મળવામાં આવશે નહીં].

૨. જે બાળકને જોણે જન્મ આપ્યો હોય તેનું જ તે બાળક મળ્યું. બ્યબિયારીઓને પથ્થરથી મારવાની સજા કરવામાં આવે. અને એનો હિસાબ ખુદા સેશે.

૩. સ્ત્રીને પોતાના પતિની માલમિલકતમાંથી એની પરવાનગી વગર કોઈને કંઈ આપવાનો હક નથી.

૪. કરજદારોનું કરજ અદા કરવામાં આવે અને ઉધાર લીધેલા માલ પાછો આપવામાં આવે મુશ્કેલીને વખતે લીધેલી મદદ પાછી આપવામાં આવે. અને જે જમીન બને તે એને બરવાની રકમનો જવાબદાર બને.

આજે એના અનુયાયીઓના હાથમાં એમની શિખામણનો કાયમી દીવો બક્ષવામાં આવે છે. એની રાસનીમાં કોઈ જ્યાંસુધી ચાલશે ત્યાં- સુધી તે દરેક ગુમરાહીમાંથી બચેલો રહેશે. હજરત રસૂલુલ્લાહે ફરમાવ્યું:—

“હું તમારામાં એક વસ્તુ મૂકી જાઉં છું. જે તમે એને મંજૂર રીતે પકડી રાખશો તો કદી ગુમરાહ નહીં બનો. અને એ ખુદાની કિતાબ (કુરાન) છે.”

આટલું કહી રહ્યા પછી તેઓએ બધાં લોકોને પૂછ્યું “તમને ખુદાને ત્યાં મારે વિશે પૂછવામાં આવશે તો તમે શું જવાબ આપશો ?” એક લાખ જવાબોએ એક સાથે જવાબ આપ્યો કે “અમે કહીશું કે આપે ખુદાનો પયગામ પહોંચાડ્યો અને પોતાની ફરજ અદા કરી દીધી.” આ સાંભળીને તેઓએ આસમાનની તરફ આંજળી ઝીંચી કરી અને ત્રણ વાર કહ્યું કે “અમ ખુદા, તું સાક્ષી રહેજે.”

જ્યારે તેઓ નણુવતની આ હેલ્લી ફરજ અદા કરી રહ્યા હતા ત્યારે તે જ વખતે ખુદાના દરબારમાંથી આ ખુશખબરી આવી:

વારો આપ્યો. આજ એમની પણ દાદ સાંભળવાનો દિવસ હતો. હમ્મ વામાં આવ્યું કે.—

“તમારા શુભામ ! તમારા શુભામ ! એમના દકમાં આવ્ય ગયે ને જાતે ખાઓ તે એમને ખવડાવો. ને જાતે પહેરો તે એમને પહેરાવો.”

અરબમાં શાન્તિ અને સલામતી ન હતી, તેથી ત્યાં જનમાલ કાંઈ કીમત ન હતી. આજે શાન્તિ અને સલામતીનો બાદશાહ આ દુનિયાને સુસેદનો પપ્પામ આવે છે:

“તમારો જન અને તમારો માલ એક બીજાને ક્યામત સુધી એટલો જ પવિત્ર છે કે જેટલો પવિત્ર આજનો દિવસ પવિત્ર મહિનામાં અને આ પવિત્ર સહેરમાં છે.”

શાન્તિ અને સલામતીની આ જાહેરાતમાં સૌથી પહેલી મજદૂબી મિરાદરીની છે જેણે કબીલાઓ અને ખાનદાનેના સબધ આમળ વધીને અરબના બધા કબીલા અથવા તે દુનિયાના બધા મનુષ્યો ઈસ્લામી મિરાદરીનો સંબંધ કાયમ કયો છે આ બાબત હજરત મુસલમાન દરમાબુ કે:—

“દરેક મુસલમાન બીજા મુસલમાનનો બાઈ છે અને બધા મુસલમાન બાઈ બાઈ છે.”

દુનિયાના અવિશ્વાસની સૌથી મોટી ચીજ કે જેણે હજારો વર્ષો એક કોમને નીજ કોમ સાથે લગાવી છે તે કોમી રપધો અને મર્વ છે એ ગર્વ અને રપધોનું શિર આજે કચડી નાખવામાં આવે છે. જોકે કરવામાં આવ્યું કે:

“કોઈ અરબી કોઈ ઈરાની કરતાં અને કોઈ ઈરાની કોઈ અરબી કરતાં જાંચો નથી. તમે બધા એક આદમનાં મંતાન છો અને આદમ માટીમાંથી બનેલા હતા.”

આના પછી કેટલા સિદ્દાંતના નિયમો જાહેર કરવામાં આવ્યા:

૧. ખુદાએ દરેક વારસદારને એનો હક મુકરર કરી આપ્યો છે.

હવે ઠાઈ વસિયતનામું સાચું મળ્યાશે નહીં [એટલે કે દરેકને ઠેસો હક છે તે પહેલેથી નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, તેથી ઠાઈ પોતાનું વસિયતનામું બનાવે એ સાચું મળવામાં આવશે નહીં].

૨. જે બાળકને જેણે જન્મ આપ્યો હોય તેનું જ તે બાળક મળ્યાશે. બંધિયારીઓને પથ્થરથી મારવાની સજા કરવામાં આવે. અને એનો હિસાબ ખુદા લેશે.

૩. એને પોતાના પતિની માલમિલકતમાંથી એની પરવાનગી વગર ઠાઈને કંઈ આપવાનો હક નથી.

૪. કરજદારોનું કરજ અદા કરવામાં આવે અને હિષાર લીધેલા માલ પાછો આપવામાં આવે મુસ્લિમોને વખતે લીધેલી મદદ પાછી આપવામાં આવે. અને જે જામીન અને તે એને બરવાની રકમને જવાબદાર બને.

આજે એના અનુયાયીઓના હાથમાં એમની શિખામણનો કાયમી દીવો બક્ષવામાં આવે છે. એની રાહનીમાં ઠાઈ જ્યાંસુધી ચાલશે ત્યાં-સુધી તે દરેક ગુમરાહીમાંથી બચેલા રહેશે. હઝરત રસૂલુલ્લાહે ફરમાવ્યું:—

“હું તમારામાં એક વસ્તુ મૂળી જાઉં છું. જે તમે એને મળજૂત રીતે પકડી રાખશો તો કદી ગુમરાહ નહીં બનો. અને એ ખુદાની કિતાબ (કુરાન) છે.”

આટલું કહી રહ્યા પછી તેઓએ બધાં લોકોને પૂછ્યું “તમને ખુદાને ત્યાં મારે વિશે પૂછવામાં આવશે તો તમે શું જવાબ આપશો ?” એક લાખ જવાનોએ એક સાથે જવાબ આપ્યો કે “અમે કહીશું કે આપે ખુદાનો પયગામ પહોંચાડ્યો અને પોતાની ફરજ અદા કરી દીધી.” આ સાંભળીને તેઓએ આસમાનની તરફ આંખણી ઝેંચી કરી અને ત્રણ વાર કહ્યું કે “અમ ખુદા, તું સાક્ષી રહેજે.”

જ્યારે તેઓ નજુવતની આ છેલ્લી ફરજ અદા કરી રહ્યા હતા બરાબર તે જ વખતે ખુદાના દરબારમાંથી આ ખુસખબરી આવી:

“આજે મેં તમારે માટે તમારા ધર્મને મંપૂર્ણ કરી દીધો અને મારી બક્ષિસ તમારી પર પૂરી કરી દીધી, અને તમારે માટે ઈસ્લામ ધર્મ પસંદ કર્યો.”

બાપલુ પૂરું થયા પછી હઝરત ખિલાયે બાંમ પુકારી અને હઝરત રસૂલુલ્લાએ ઝોહર અને અસરની નમાજ એક સાથે અદા કરી. ડેવો બુલ્બ દેખાવ : આજથી ૨૨ વર્ષ પહેલાં રસૂલુલ્લાહે બ્યારે ખુદાએ વાહેદ-એક ખુદાની પૂજા કરવાનું આમંત્રણ લોકોને આપ્યું ત્યારે પોતે હઝરત અને એમના થોડા સાથીઓ સિવાય બીજા કોઈની મરદન ખુદાની સામે ઝૂકી ન હતી અને આજે ૨૨ વર્ષ પછી હઝરત મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહની સાથે એક લાખ મરદન ખુદાની સામે ઝૂકી પડી હતી અને અલ્લાહો અકબરનો અવાજ હવાના અણુઅણુમાં ગૂંચ રહ્યો હતો.

નમાજ પૂરી થયા પછી બેંટ સવારોની સાથે તેઓ મોકદ મુકામે ગયા અને ત્યાં ખૂબ વાર સુધી રોકાઈ કિબલાની [નમાજ પઢવાની દિશા-કાબા તરફ] તરફ મોં કરીને ખૂબ દર્દ બધો હૃદયે દુઆ માંગી. સૂર્ય અસ્ત થવા આગળે ત્યારે ચાલવાની તૈયારી કરી. એકાએક એક લાખ માણસોના સમુદ્રમાં તોફાન મચી ગયું. રસૂલુલ્લાહ આમળ વધતા જતા હતા અને હાથથી ઈશારો કરીને અને ગોઢેથી બોલીને લોકોને સમજાવતા હતા કે “લોકો, શાન્તિ અને ધીરજ રાખો. શાન્તિ અને ધીરજ રાખો.” સૂર્ય ડૂણું ડૂણું થઈ રહ્યો હતો તે વખતે તેઓ મુઝદલિફાના મુકામે પહોંચ્યા. ત્યાં પહોંચીને પહેલાં મમરીમની અને પછી તરત જ ઈશાની નમાજ અદા કરી.

(એ વાત માદ રાખવાની છે કે હજમાં નવમી ત્રીવલજને દિવસે ઝોહર અને અસરની એક સાથે અને મમરીમ તથા ઈશાની નમાજ એક સાથે અદા કરવામાં આવે છે)

સવારમાં હજરની નમાજ પડીને કાફલો આમળ ચાલ્યો. જનનિસાર મની જમણી અને ડાબી આગૂએ હતા અને લોકો પોતપોતાની જરૂરિ-

યાતના પ્રેમો હજરત રસૂલુલ્લાહને પૂઠતા હતા અને તેઓ એનો જવાબ આપતા જતા હતા જમરહ પહોચીને કામ્રીઓ [હજ વખતે કરવાનો રિવાજ] ફેળી અને પોકોને ઉદ્દેશીને મ્લુ કે

“ધર્મમા યોગી અને વાત વધારીને કહેવાની ટેવથી બચો તમારી પહેનાની કોમો આ ટેવને બીધે જ મરમાદ થઈ ગઈ”

આની સાથે સાથે એક એ વાક્ય પણ કહ્યું કે જેમા વિદાયની અને છેલ્લી સલામની ગન્ધ આવતી હતી

“હજના રીતરિવાજ શીખી લો અને નથી ખમર કે હવે હું ફરી હજ કરી ગયાશ કે કેમ”

અહીંથી નીકળીને મધા મનામા આન્ના જમણી બાજુ ને ડાબી બાજુ આમગ અને પાછળ મુસવમાનોનું ટોણુ જામેલું હતું મક્કાના દિવાની જમણી બાજુએ અનસાર, ડાબી બાજુએ અને વચમા બીજા મુસવમાનોની હાડ હતી હજરત મદમ્મ રસૂલુલ્લાહ ઊંટ પર સવાર હતા એમણે આખ ઉઠાવીને આ યોગી માનવ મેદની તરફ જોયું અને તે વખતે ૨૩ વર્ષના મામનો ફેવાવ એમની આખ સામે રજૂ થયો જમીનથી આસમાન સુધી સ્વીકાર અને ઇશ્તારનું નૂ ફેલાયેલું હતું હવે એક નવા કાનૂન, એક નવી વ્યવસ્થા [ઇન્તકામ] અને એક નવા જમાનાની શરૂઆત થતી હતી આ વખતે રસૂલુલ્લાહ સનઅમનો મુયારક ઝમાનમા થી નીચેના વાક્યો બોલાયાં

‘હા, અન્નાહે જ્યારે આસમાન અને જમીન પેદા કર્યા ત્યારે જેરી કુતરની ગિયતિ હતી તેરી અત્યારે થઈ ગઈ કે તમારી જાન અને તમારી મિનકત આપસમા એક બીજાને માટે એટલી જ પવિત્ર છે કે જેટલો પવિત્ર આજનો દિવસ, આજનો મહિનો અને આ શહેર છે જો બે મારા ગયા પછી મુમરાદ ન બની જશે એક બીજાના ખુન ન કરશે તમારે ખુદાની સામે હાજર થવનું છે અને એ તમને તમારા કોમો વિશે પૂછશે જો કોઈ કાળા અને નકટા ગુલામને પણ તમારો સરદાર

“ આજે મેં તમારે માટે તમારા ધર્મને મપૂર્ણ કરી દીધો અને મારી નક્કિસ તમારી પર પૂરી કરી દીધી, અને તમારે માટે ઈસ્લામ ધર્મ પસંદ કર્યો ”

બપોલ પૂરુ થયા પછી હઝરત મિનાને બાગ પુકારી અને હઝરત રસૂલુન્નાએ ઝોહર અને અસગની નમાજ એક સાથે અદા કરી ડેવો બધ્ય દેખાવે. આજથી ૨૨ વર્ષ પહેલાં રસૂલુન્નાહે બ્યારે ખુદાએ વાહેદ-એક ખુદાની પૂજા કરવાનું આમ્રણ લોકોને આપ્યું ત્યારે પોતે હઝરત અને એમના થોડા સાથીઓ સિવાય બીજા કોઈની ગરબ ખુદાની સામે ઝૂકી ન હતી અને આજે ૨૨ વર્ષ પછી હઝરત મહમ્મદ રસૂલુન્નાહની સાથે એક લાખ ગરબ ખુદાની સામે ઝૂકી નહીં હતી અને અન્નાહો અકમરનો અવાજ હવાના અણુઅણુમાં ગૂંચ રહ્યો હતો.

નમાજ પૂરી થયા પછી ૧૮ સવારોની સાથે તેઓ મોકદ મુકામે ગયા અને ત્યાં ખૂબ વાર સુધી રોકાઈ કિમનાની [નમાજ પઢવાની દિશા-કામા તરફ] તરફ મોં કરીને ખૂબ દર્દ બધો હૃદયે દુઆ માગી સૂર્ય અસ્ત થવા આજે ત્યારે ચાલવાની તૈયારી કરી એકાએક એક લાખ માણુમોના સમુદ્ધમાં તોફાન મચી ગયું રસૂલુન્નાહ આગળ વધતા જતા હતા અને હાથથી ઈશારો કરીને અને મોઢેથી બોલીને લોકોને સમજાવતા હતા કે “લોકો, શાન્તિ અને ધીરજ રાખો શાન્તિ અને ધીરજ રાખો.” સૂર્ય ડૂણું ડૂણું ઘર્મ રહ્યો હતો તે વખતે તેઓ મુઝદસિફાના મુકામે પહોંચ્યા ત્યાં પહોંચીને પહેલાં મમરીમની અને પછી તરત જ ઈશાની નમાજ અદા કરી.

(એ વાત માદ રાખવાની છે કે દજ્જમાં નવમી ઝીનહજ્જને દિવસે ઝોહર અને અસગની એક સાથે અને મમરીમ તથા ઈશાની નમાજ એક સાથે અદા કરવામાં આવે છે.)

સવારમાં હજરતની નમાજ પડીને કાફો આગળ ચાલ્યો જાનનિસાર એમની જમણી અને ડાબી માજૂએ હતા અને તોફાન ચોતપોતાની ગરબ-

યાતના પ્રત્રો દરરત રસુતુદનાહને પૂછતા હતા અને તેઓ એનો જનામ આપતા જતા હતા જમરહ પહોચીને કાકરીઓ [હજ વખતે કાવાનો રિવાજ] ફેફા અને તોકોને ઉદેશીને ાહુ કે

“ધર્મમા ખોગી અને વાત વધારીને કહેવાની ટેવથી ખ્યો તમારી પહેનાની ઠામો આ ટેવને લીધે જ મરનાદ થઈ ગઈ ”

આની સાથે સાથે એક એ વાક્ય પણ કહ્યું કે જેમા વિદાયની અને છેદની સનામની ગન્ધ આવતી હતી

“હજના રીતરિવાજ શીખી લો અને નથી ખમર કે હવે હું ફરી હજ કરી શકીશ કે કેમ ”

અહીંથી નીકળીને બધા મનામા આગ્યા જમણી બાજુ ને ડાબી બાજુ આમળ અને પાછળ મુસલમાનોનં ટોણુ જમણુ હતું મક્કાના કિદનાની જમણી બાજુએ અનસાર, ડાબી બાજુએ અને વચમા બીજા મુસલમાનોની હાર હતી દરરત મહમ્મદ રસુતુદનાહ ગિટ પર સનાગ હતા એમણે આખ ઉઠાવીને આ મોગી માનવ મેદની તરફ જોયું અને તે વખતે ૨૩ વર્ષના મમનો કેવાન એમની આખ સામે રજૂ થયો જમીનથી આસમાન સુધી રતીકાર અને ઇકરાતુ તર ફેનાયેતુ હતુ હવે એક નવા કાતૂન એક નવી વ્યવ થા [ઇન્તઝામ] અને એક નવા જમાનાની શરઆત થતી હતી આ વખતે રસુતુદનાહ સનઅમની મુનારકે ઝમાનમા થી નીચેના વાક્યો બોધાર્યા

‘ હા, અન્નાહે જ્યારે આસમાન અને જમીન પેદા કર્યા ત્યારે જેવી કુદરતી નિયતિ હતી તેવી અત્યારે થઈ ગઈ છે તમારી જ્ઞાન અને તમારી મિનકત આપસમા એક બીજાને માટે એટલી જ પવિત્ર છે કે જેટલો પવિત્ર આજનો દિવસ, આજનો મહિનો અને આ શહેર છે જો જો, મારા ગધા પગી મુમરાહ ન જની જશે એક બીજાના ખુન ન કરશે તમારે ખુદાની સામે હાજર થવનું છે અને એ તમને તમારા કામો વિશે પૂછશે જો ઠોઈ કાળા અને નકટા મુનામને પણ તમારો સરદાર

બનાવવામાં આવે કે જે ખુદાની કિતાબ [કુરાન] પ્રમાણે તમને લઈ જાય તો એનું ફરમાન માનજો આપણા પરવરદિમારની બમગી કરજો પાચે વખત નમાઝ પઢજો રમઝાન મહિનાના રોઝ ગણજો અને મારા હુકમોને માનજો આટલું કરશે તો તમે તમારા પરવરદિમારના સ્વર્ગમાં હાખવ થઈ શકશો.

‘હા, ચપ્તાન નિરાશ થઈ ગયો કે તમારા આ શહેરમાં હવે એની પૂજા થશે નહીં જે નાની નાની વાતોમાં એના કહેવા પ્રમાણે ચાલશે તો એ મહુ ખુશ થઈ જશે.’

આટલું કહી રહ્યા પછી એમણે માનવમેદની તરફ દષ્ટિ કરી અને કહ્યું કે “મેં મારો પપ્પામ પૂરેપૂરો પડોઆડી દીધો છે.” મધી તરફથી અરાજ આવ્યો કે “હા, બેસક.” રઝુત્તવાડે ફરમાવ્યું કે “ખુદા વન્દ! સાક્ષી રહેજે.” અને સાથે સાથે કહ્યું કે “જે લોકો અહીં હાજર છે તે લોકો, જે અહીં નથી આવ્યા તે બધા લોકોને, આ પપ્પામ પડો આડી દે.” આ પપ્પામનો એ અર્થ છે કે દરેક મુસલમાનની ફરજ છે કે તેણે ધરનામનો પ્રચાર કરવો.

આ બધું થઈ ગયા પછી એમણે દરેક મુસલમાનને હેલી સનામ કરી આખરી વિદાય માગી.

હજના બીજા કામોથી પરવારીને ૧૪મી ઝીનહજની સવાતની નમાઝ હાજામાં પઢીને આવ્યો કાફનો પોતપોતાના મુકામ પર રવાના થઈ ગયો અને હઝરત સનઅમે મક્કા અને મદીનાવાળાઓ સાથે ટોળાઓ વચ્ચે મદીનાનો રસ્તો લીધો.

અવસાન

હિંદુ ઝરત રસુ લુલ્હાહ સલ્લઅમના આ પવિત્ર આત્માને દુનિયામાં ત્યાંસુધી જ રહેવાની જરૂર હતી જ્યાં સુધી નણુવવતની ફરજ અહા યાપ અને તૌહિદના નૂરથી દુનિયાનો અંધકાર નાશ પામે. રબીઅવ્વલ હિ. સ. ૧૧ હવે જપારે આ ફરજ અહા થઈ ચૂકી ત્યારે ઈ. સ. ૧૨૨ એ ફરીથી ખુદાની તરફથી પાછા ફરવાનો હુકમ આવ્યો. વિદાયને વખતે જધા મુસલમાનોને પોતાનાં દર્શન આપીને ખુદાના આખરી હુકમોની સૂચના તેમણે આપી. આ સફરમાંથી પાછા આવ્યાને બે મહિના થયા પછી હિંદુ રસુએ જોયો શકા-હતનો ખાતો પીને હંમેશની જિંદગી પામ્યા હતા તે મુસલમાનોની પણ વિદાય લેવાનો વિચાર થયો, કેમકે તેમણે ઉલ્હ જધને ઉલ્હના શહીદોને માટે દુઆ માંગી અને જેવી રીતે ચરનાર આશુસ પોતાના જીવતા મિત્રોની વિદાય લે તેવી જ રીતે એમણે એમની વિદાય લીધી, અને તે પછી એક નાનકડું બાપણુ ઠર્યું, જેમાં કહ્યું કે “ હું તમારા કરતાં પહેલાં હોઝે કાસર [સ્વર્ગના હોઝનું નામ] પર જઈ છું. આ હોઝની પહોળાઈ એટલી છે જેટલી ઈસા (સિરિયામાં) થી હજકા (હિજાઝમાં) સુધી અને દુનિયાના બધા ખજનાઓની ચાવીઓ આપવામાં આવી છે. અને ૩૨ નથી કે મારી પછી તમે ખુદાની સાથે ખીજને શરીફ કરશો. પણ અને ૩૨ એનો છે કે તમે દુનિયામાં હસાઇ જઈને એક ખીજનું ખૂન ન કરો અને તમે પણ જેમ ખીજ કામો ખરગાદ થઈ ગઈ તેમ ખરગાદ ન થઈ જાઓ. ”

ઉલ્હના શહીદોની પછી આમ મુસલમાનોના કબરસ્તાનનો વારો આવ્યો. હિ. સ. ૧૧માં સફરની ઠાઈ એક તારીખે મધરાતે તેઓ મુસલમાનોના જાહેર કબરસ્તાનમાં ગયા. એનું નામ જન્નુલ બકરી છે. અને એમને માટે દુઆ અને બેરિયત માંગી. ત્યાંથી પાછા આવ્યા ત્યારે એમને

એમની તનિયત અસ્વસ્થ લાગી તે દિવસે શુક્રવાર હતો. ઉમ્મૂલ મોમી-
નીન [બધા મુસલમાનોની માતા] હઝરત મયમૂનાનો તે દિવસે વારો
હતો. હઝરત સલ્લઅલ્લેએક એક દિવસ પોતાની દરેક બીબીને ત્યાં રહેતા
હતા. પાંચ દિવસ સુધી તો આવી બિમારીની દવામાં એક એક બીબીને
ત્યાં જવાનું આગ્રહ રાખ્યું, પણ મોમવારને દિવસે તનિયત વધારે અમડી,
એટલે બીજી પવિત્ર પત્નીઓની પરવાનગી લઈને હઝરત આઈશાને ઘેર
રહેવાનું શરૂ કર્યું. એટલો અશક્તિ આવી ગઈ હતી કે તેઓ ટેકા વગર
આપી પણ નહોતા ચકતા. હઝરત અબ્બાસ અને હઝરત અબી બન્ને
બાબૂએથી પકડીને એમને હઝરત આઈશાને ઘેર લઈ આવ્યા.

જ્યાંસુધી જવા આવવાની શક્તિ હતી ત્યાંસુધી તો મેજ મગ્નિદ-
માં નમાજ પઢાવવા જતા હતા. એમણે સૌથી છેલ્લી અમરીમની નમાજ
પઢાવી છતાં વખત થયો ત્યારે એમણે પૂછ્યું કે "નમાજ થઈ ગઈ?"
લોકોએ કહ્યું કે "ફક્ત હઝૂરની રાહ જોઈએ છીએ" એમણે હેમડો બરીને
પાણી મમારી રનાન કર્યું પણ જોઈવા મયા ત્યારે એબાન થઈ ગયા.
બાન આંધું ત્યારે ફરી પૂછ્યું કે "નમાજ થઈ ગઈ?" લોકોએ કહ્યું કે
"હઝરતની રાહ જોઈએ છીએ" રસૂને ફરી રનાન કર્યું પણ જોમા થવા મયા
ત્યારે એબાન થઈ ગયા બાન આંધું ત્યારે ફરી એ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો અને
ત્રીજી વાર એમનાં શરીર પર પાણી નાખ્યું પણ એ ઊભા થવા મયા ત્યારે
ફરી એડોગ થઈ ગયા. ફરી જ્યારે બાન આંધું ત્યારે કહ્યું કે "અલ્લુ બક
નમાજ પઢાવે." ત્યાર પછી કેટલા ય દિવસ સુધી અજુ બકે નમાજ પઢાવી.

અવસાનના ચાર દિવસ પહેલાં હઝરત રસૂલની તનિયત કપક સારી
હતી. ઝોહરને વખતે સાત મઠક પાણીથી રનાન કરી હઝરત અબ્બાસ
અને હઝરત અનો મુરતુઝાનો ટેકો લઈ તેઓ મગ્નિદમાં પધાર્યા. બધા
લોકો જોમા હતા. હઝરત અજુ બકે નમાજ પઢાવતા હતા. પગલાંનો
અવાજ સાંભળીને તેઓ પાછા ખસવા મયા પણ હઝરતે એમને રોક્યા
અને એમને પકડે જઈને બેઠા નમાજ પઢી એક નાનું બાપણ કર્યું.
એમાં કહ્યું કે "ખુદાએ પોતાના આ બન્દાને એવી સત્તા આપી હતી કે,

યા તો દુનિયાની સારી સારી ચીજોનો સ્વીકાર કરે યા તો ખુદાની પાસે જે કંઈ છે તેનો સ્વીકાર કરે પરંતુ બન્દાએ ખુદાની પાસેની ચીજો પસન્દ કરી " આ સાંભળીને હઝરત અબુ બક રોષ પડ્યા, કેમકે તેઓ સમજી ગયા કે આ બન્દા તે ખુદ મહમદ રસૂલુલ્લાહ જ છે. અનસારી-ઓની વફાદારીનો ખ્યાલ કરીને હઝરત રસૂલુલ્લાહને ફરમાવ્યું કે :—

“ સામાન્ય મુસલમાનો વધતા જશે પણ જેવી રીતે રસોડામાં મીઠું જરાક જ હોય છે તેમ અનસારો ઝોછા થતા જશે. મુસલમાનો પ્રત્યે તેઓ એમની ફરજ અદા કરી ચૂક્યા છે; હવે તમારે તમારી ફરજ અદા કરવાની છે. તેઓ મારું જીવ છે. મારા પછી જે ધરલામ-નાં કામોનો બન્દોમસ્ત કરનાર બનશે તે એ સોડોની સાથે બલમનસાધથી વળે એવી મારી ઇચ્છા છે ”

ખુદામાં બીજાને શરીક કરવાની સૌથી મોટી રીત એ હતી કે સોડો મીઠું મરચું ભજરાવીને પયમગ્મરોને હૃદયી વધારે મોટા બનાવી દેતા હતા. આ વાત આ વખતે હઝરત રસૂલુલ્લાહના ધ્યાનમાં હતી તેથી એમણે ફરમાવ્યું કે

“ કોઈ પણ ચીજ ગ્રાહ્ય અથવા તો ત્યાગ્ય છે એવું મેં કહ્યું છે એમ માનવામાં ન આવે. પણ મેં એ જ ચીજને ગ્રાહ્ય કહી હું જેને ખુદાએ ગ્રાહ્ય કહી છે. એ જ ચીજને મેં ત્યાગ્ય યા તો હરામ કહી છે કે જેને ખુદાએ ત્યાગ્ય યા તો હરામ કહી છે.”

ધરલામની તાલિમ મુજબ અમલ કરવા સિવાય ખુદાની આગળ બાપદાદાની યા તો પૈસાની મોટાઈ ને મોટાઈ નથી. અને આ ખુદ રસૂલની પણ સત્તાની વાત નથી રસૂલે ફરમાવ્યું કે :—

“ અય પયમગ્મરે ખુદાની ભેટી ક્ષતિગા ! (મારી પુત્રી) અને પયમગ્મરે ખુદાની ફેણ સરીયા ! ખુદાને ત્યાં જવા માટે કંઈ કામ કરે. હું તમને ખુદાથી નહીં બચાવી શકું ”

પ્રવચન પૂરું થયા પછી તેઓ હઝરત આઈશાને ત્યાં ગયા.

યદુદીઓ અને ઇસાઈઓએ પયગમ્મરો અને છુઝગોની કમરોને અને એમની યાદગાર વસ્તુઓને એટલું મધુ વધારા પડતું માન આપવા માગ્યું હતું કે તે મૂર્તિપૂજની હદ સુધી પહોંચી ગયું હતું હઝરત મહમ્મદ રસૂલુલ્લાહને બધ હતો કે મુસનમાનો પણ મારી પછી મારી કમર અથવા તો કોઈ યાદગાર ચોજની સાથે ક્યાંક એવું વર્તન ન કરે એટલામા સન્નેમવશાત્ કેટલોક પત્નીઓએ જેઓએ હમશાનો સફરમાં ઇસાઈ દેવળો જોયા હતા તેમણે ત્યાંની મૂર્તિઓ વિશે વાત કરી આથી હઝરત રસૂલે કહ્યું કે “એ લોકોમા જ્યારે કોઈ નેક માણસ મરી જાય છે ત્યારે એમની કમરને પૂજારથાન બનાવી દેવામા આવે છે અને એમની મૂર્તિ બનાવીને ત્યાં રથાપવામા આવે છે આવું કરવાવાળા લોકોને કયામતને દિવસે સૌથી ખરાબ લોકો ગણવામા આવશે ”

આ વખતે હઝરત રસૂલને એચેની લાગતી હતી એટલે તેઓ ક્યારેક મો પર ચાન્દર ઓઢી લેતા હતા અને ક્યારેક ગરમીથી ગભરાઈ જઈને ચાદર કાઢી નાખતા હતા છતાં તેઓ ધીમેથી મોત્યા.

‘ યદુદીઓ અને ઇસાઈઓ પર ખુદાનો શાપ જિતરો, કેમકે એમણે પોતાના પયગમ્મરોની કમરોને પૂજારથાન બનાવી દીધું છે ’

અવી હાનતમા હઝરત રસૂલુલ્લાને યાદ આગ્યું કે એમણે હઝરત આઇશાને થોડી સોનામઢોરો રાખવા આપી હતી તેથી ફરમાવ્યું કે “આઈશા, પેલી સોના મઢોરો ક્યાં છે ? શું મહમ્મદ ખુદાને પરિમલ્લી થકને મળશે ? જાઓ, એનું ખુદાનો રાહમા દાન કરો છો ”

રસૂલુલ્લાહની આદગીમા વધારો પડાડો થયાં કરતો હતો જે દિવસે એમનું અવસાન થયું તે દિવસે એટલે કે સોમવારે એમની તમિયત રાજ કરતાં સારી લાગતી હતી એમનો સૂવાનો ઓરડો મરિજ્જને લાગેતો જ હતો એમણે સવારને વખને પડેલો જીવો કરીને જોયું તો તોડા ફજરની નમાઝ પઢરામા મશગૂલ હતા એ જોઈને એમને આનંદ થયો કે ખુદાની જમીન પર આખરે એ મઝળ પેદા થયું કે જે રસૂલની તાલીમનો નમૂનો બનીને ખુદાની યાદમા લાગેલું છે લોકોએ પચતાનો અવાજ સાંભળીને

માન્યુ કે રસુનુદનાહ બહાર આવવા ઇચ્છે છે આનંદથી લોકો બેઠાબૂ બનવા લાગ્યા હતા અને સમગ્ર હોલો કે નમાઝ પડતી થઈ ધમામ હઝરત અણ બંદે પાછળ હતી જવાનો વિચાર કયો પણ રસુનુદનાહે એમને પ્રશારો કરીને રોક્યા અને ઓરડાની અંદર જઈ પડે છેડી દીધો એટલી બધી અશક્તિ આવી ગઈ હતી કે તેઓ ખરાબર રીતે પડે છેડી પણ ન શક્યા આ સહામીઓને માટે એમનું છેલ્લું દર્શન હતું

જેમ જેમ દિવસ ચડે જતો તેમ તેમ તેઓ વારંવાર એકોશ થઈ જતા હતા હઝરત મતિમા ઝહરા આ જોઈને બોલ્યા “હાય, મારા પિતાશ્રી બેચેની” આ સાંભળીને હઝરત બોલ્યા કે,

‘ તારા પિતા હવે પડી કદી બેચેન થશે નહીં ”

ત્રીજો પ્રહર હતો છાતીમાં શ્વાસ ઘૂટાતો હતો એટલામા તેમનો પવિત્ર હોઠ હાલ્યો અને લોડોએ નીચેના શબ્દો સાંભળ્યા

“ નમાઝ અને ગુનામો સાથે નેક વર્તન રાખો ”

આટલું બોલીને હાથ જાયો કરી આગળથી પ્રગારો કર્યો અને ત્રણ વખત ફરમાવ્યું કે,

“ હવે મારે એક મહાન સાથી ખુદાના સિવાય બીજા કોઈની જરૂર નથી ”

આટલું બોલતા બોનતામા હાથ લટકી પડ્યો, આખો ફાળી ગઈ અને હો પાક (પવિત્ર આત્મા) આલમે કુદસ (બીજી પવિત્ર દુનિયા) મા પહોંચી ગયો અસ્તાહની દુઆ અને શાન્તિ એમની પર હો, એમના આખા ખાનદાન પર હો અને એમના સહામીઓ પર હો

મહીનાની શેરીઓમા રોકકળ થઈ રહી મુસનમાનોને મન દુનિયા અધારી થઈ ગઈ મરિખદે નમવી [નમી રી મરિખદ] મા થોડો મડબડાટ મગી ગયો

હઝરત ઉમરે તનવાર કાઢી અને મ્યુ કે “ જે એમ કહેશે કે મહમ્મદ રસુનુદનાહનું અવસાન થયું છે એનું માથું કાપી નાખીશ ” હઝરત અણ મક આ-મા એમણે ઉમરની આ બેમા કળા રિયતિ જોઈને વિચાર કર્યો કે, આજની આ ઉન્મત્ત અવસ્થા કાતે કેટલી મોટી ગુમરાહીનું કારણ બની જશે

તેથી તેઓ સીધા મસ્જિદે નગવી આમળ ગયા અને નીચેનું બાપણુ ક્યું

“લોહો, જો તમારામાથી કોઈ મહમ્મદને પૂજતા હતા તો તેઓ તો આ દુનિયામાંથી આલ્યા ગયા છે પણ જો કોઈ મહમ્મદના ખુદાને પૂજતા હતા તો એ તો જીવંત છે એને મૃત્યુ નથી” પછીથી તેઓ આ આપત બોલ્યા

“મહમ્મદ ખુદાના રસૂલ છે એમના પહેલાં ધણા નખી ઘર્ષ ચૂક્યા છે તેઓ કદાચ મરી જાય અથવા તો ખુદાની રાહમાં મારી જાય તો શું તમે ઇસ્લામમાંથી પીડેહક કરશો? અને જો કોઈ ઇસ્લામમાંથી નીકળી જશે તો એમા ખુદાનું કઈજ નહીં બગડે પણ જો લોકો ખુાએ આપણી ઉપર જે ઉપકાર કર્યા છે એની કદર કરશે તો તેને ખુદા સારો બદલો આપશે”

આ આપત સામળવાથી બધા સહામીઓની આખો ખૂની મર્ઠ અને એમને એવું લાગ્યું કે જાણે આ આપતે પાકે હમ્મના જ ઊતરી છે દરેક સહામીની ઝમાન પર આજ આપત હતી અને બધા આની જ ચર્ચા કરી રહ્યા હતા

હઝરત રસૂલનું અવસાન દિજરતની ૧૧મી સાવમા રખી અન્વનના મહિનામાં સોમવારને દિવસે ત્રીજા પ્રહરમાં થયું ધણા લોકોનું કહેવું એમ છે કે તે દિવસે રખી અન્વનની ૧૨મી તારીખ હતી પણ ખાસ તોફાનું કહેવું એ છે કે રખી અન્વસની પહેલી તારીખ હતી

[આની પૂરી હકીકત સીરતુન્નખી બામ ખીજામાં મોવાના શીખનીએ લખી છે]

હઝરત સલઅમની દરમક્રિયાનું કામ અમળવારે સર થયું આ કામ એમના ખાસ પ્રિયજનોએ કર્યું હઝરત ફઝલ ખીન અખનાસ, હઝરત અલી મુરતુઝા અને હઝરતના આઝાદ કરેલા યુવામ હઝરત એહદના પુત્ર હઝરત એસામાએ એમને રનાન કરાં યુ

આ વખતે હઝરત અખનાસ પણ મોઝુદ હતા હઝરત આઈશાના જે ઓરડામાં એમનું અવસાન થયું તે ઓરડામાં જ તેઓને દફન કરવામાં આવ્યા અને તેથી એ ઓરડો અત્યાર સુધી ‘રવઝએ નખવી ના નામથી મશહૂર છે

બીબીઓ તથા સંતાન

હઝરત સલઅમની સૌથી પહેલી બીબી હઝરત ખદીજા હતી. એમના મૃત્યુ પછી હઝરત આઈશા અબુમક્રની પુત્રી અને હઝરત સીદા અમઆની પુત્રી સાથે હઝરતે લગ્ન કર્યાં. ત્યાર પછી બીજી બીબીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં, જેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે: હ. ઝૈનબ હિમ્મલ મસાકીન, (ગરીબોની માતા), હ. હિમ્મે સલ્મા, હઝરત ઝૈનબ, હ. જવૈરિયા, હ. હિમ્મે હબીબા, હ. હદિસા, હ. મૈમૂના અને હ. સરીયા. આમાંથી હ. ઝૈનબ સિવાય એમના અવસાન વખતે બીજી બધી પત્નીઓ હયાત હતી. એમના અવસાન પછી તેઓ દુનિયાને ધાર્મિક જ્ઞાન અને વિદ્યા આપવા લાગી. એમની એક બીજી ગુલામ પત્ની હતી તે મિસરની હતી. તેનું નામ મારિયા ખિત્તિયા હતું. આ બધી એમના અનુયાયીઓની માતાઓ હતી તેથી એમને 'હિમ્મહાતુલ મોમીનીન' કહેવામાં આવે છે.

સંતાન—એમનાં બધાં સંતાન એમની પહેલી પત્ની હ. ખદીજાથી થયાં હતાં. છેલ્લી પત્ની હઝરત મરિયાથી એક પુત્ર હ. ઈબ્રાહીમ થયા, પણ તેઓ નાનપણમાં જ મૃત્યુ પામ્યા. હ. ખદીજાને ત્રણ પુત્રો: હ. કાસમ, હ. તાહિર અને હ. તેયમ થયા હતા. આ ત્રણ પણ નાનપણમાં જ મૃત્યુ પામ્યા. અને બીજી ચાર પુત્રીઓ રહી હતી. એમણે ઇસ્લામનો જમાનો જોયો. સૌથી મોટી પુત્રી હ. ઝૈનબનું લગ્ન હ. અબુલ આસની સાથે થયું હતું. તેઓ સ. હિ. ૮ માં એક ઈમામા નામની પુત્રીને મૂકી મૃત્યુ પામ્યાં. બીજાનું નામ હઝરત રુકૈયા હતું. ઇસ્લામ ધર્મ ફેલાવા પછી એમણે હ. હિરમાનની સાથે લગ્ન કર્યાં. સ. હિ. ૨ માં મદીનામાં એમનું મૃત્યુ થયું. ત્રીજી પુત્રીનું નામ હિમ્મે કુસ્તમ હતું. હઝરત રુકૈયાના મૃત્યુ પછી એમણે હ. હિરમાનની સાથે લગ્ન કર્યું. સ. હિ. ૯ માં તેઓ મૃત્યુ પામ્યાં. એમની સૌથી નાની અને પ્રિય પુત્રીનું નામ હ. દાતિમા મદરા હતું. એમનું લગ્ન હ. અલી મુરતુઝા સાથે થયું હતું. એમને બે પુત્રો થયા: એકનું નામ ઈમામ હસન અને બીજાનું નામ ઈમામ હુસૈન હતું.

વર્તન અને આદત

હાઈએ હિમ્મહાતુલ મોમીનીન હ. આઈશાને પૂછ્યું કે “હ. સલઅમનું વર્તન કેવું હતું?” એમણે જવાબ આપ્યો: “તમે કુરાન નથી વાંચ્યું? જે હાઈ કુરાનમાં છે તેવું હઝરતનું વર્તન હતું.” દુકામાં તેઓની આખી

નિંદ્રા કુરાને પાકનું પ્રતિબિંબ હતું. એમનું આ વર્તન પણ એક અમ-
યથી, ચમત્કાર છે. ખુદ કુરાને પણ આ વાતની સાક્ષી આપી છે, અને
કહ્યું છે કે, “એણે, અમ મદમ્મદ, તમે વર્તનની ખુશમૂરતીના બંધા
દરજા પર છો.”

હઝરત ખૂબ જ નમ્ર મિલનસાર, મહેરબાન અને દયાળુ હતા. નાના
મોટા બધાની સાથે પ્રેમ કરતા હતા. તેઓ ખૂબ જ ઉદાર હતા. પોતાના
મહેબાનોની સેવા જાતે કરતા હતા. ઘરમાં રહેતા ત્યારે ઘરનું કામકાજ
પોતાને હાથે જ કરતા પોતાના ફાટેલાં કપડાં જાતે સીવી લેતા, ફાટેલા
જોડાને તે ટાંકા મારી લેતા. બકરીઓનું દૂધ જાતે દોડતા. ઠાઠ સમામાં
બેસતા તે બધાના જેવા ચર્મને બેસતા. મરિજો નખવીની ઈમારત બાંધ-
વામાં અને ખન્દક બોદવામાં એમણે બધા મજૂરોની સાથે મળીને કામ
કર્યું હતું.

તેઓ અનાથો પર પ્રેમ રાખતા હતા. ગરીબોને મદદ કરતા હતા,
પીડીતોની ફરિયાદ સાંભળતા હતા, કરજદારોનું કરજ ફેરવતા હતા, ગુલામો
પર મહેરબાની રાખતા હતા, કમજોરો પર રહમ ખાતા હતા, માંદાઓને
આશ્વાસન આપતા હતા, લાચારોનો સહારો બનતા હતા, ગુનેગારોને
માફ કરતા હતા, દુરમનોને માટે દુઆ અને ખેરિયત માંગતા હતા,
સાથીદારોની ખબર રાખતા હતા, એમને ત્યાં બેઠ મોકલતા હતા અને
એમને ઘેર જમીને એમનું કામ કરી આવતા હતા.

વહ નખવીયેમિ^૧ રહમત લકમ^૨ પાને વાલા

મુરાદો^૩ ગરીબોંકી બગ લાને વાલા

મુસીમતમે^૪ ગેરોંકે કામ આને વાલા

વહ અખને પરાએકા ગમ ખાને વાલા

ફકીરોં કા મલ્લજ^૫ જમ્દોંકા કા માવા^૬

યતીમોંકા વાવી ગુલામોંકા મોલા^૭

ખતાકારસે^૮ દરગુજર કરને વાલા

બાદ અદેશકે^૯ દિલમે^{૧૦} ઘર કરને વાલા

૧ દયાળુનો ખિતાબ. ૨ આશ્રયસ્થાન. ૩. રહ્મ. ૪. આશ્રય. ૫. અનાથ.
૬ માલિક. ૭. બૂવ કરનાર, અપસાધી. ૮. ખરાબ વિચાર કરનાર.

દાસિદ્ધકા એરાઝમર^{૧૦} કરને વાના

કમાયિત^{૧૧}કા શિરો શુકર^{૧૨} કરનેવાલા

હિતર કર દિરામે^{૧૩} મુએ^{૧૪} કીમ આયા

ઓઁ એક નુરખએકી મિયા^{૧૫} સાથ લાયા

મિસેખાન^{૧૬} ઠા જસને કુ-દન મનાયા

ખરા ઓર ખોટા અતગ કર દિખાયા

અરમ જસ પૈ કરનો^{૧૭}મે યા જોદવ ^{૧૮} છાયા

પનટ દી બસ એક આનમે ઇસકી કાના

રહા કર ન બેડે^૧ ઠા મીજે ચાનાઝા

ઈધર સે ઉધર ફિંગ ગયા રૂખ^{૨૦} હવાકા

હઝરત અનસ કહે છે કે મે ૧૦ વર્ષ સુધી તેઓની મેવા કરી છે,

તેમની ખાસે રહ્યો છુ-પણ તેઓએ એક દિવસ પણ મને નથી ધમકાવ્યો,

નથી માર્યો કે નથી એવું પૂછ્યું કે આ કામ તે કેમ ન કર્યું યા તો

આ કામ તે શું કામ કર્યું? તેઓએ આખી જિંદગીમાં ઠાઇને માર્યું

નથી અને આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એક ફોગના સરદાર જેણે

લગાતાર નવ વર્ષ લડાઇઓમાં જ નિતાવ્યા છે અને જેણે કદી મુદ્દ

મેદાનમાંથી પીછેહઠ કરી નથી એણે પોતાના કુસ્મન પર પણ ઠાઇ દિવસ

તબવાર ચનાવી નથી અથવા તો જાતે કદી કોર્ટ પર દુમરો કર્યો નથી

ઉઠદના મેદાનમાં જ્યારે મધી તરફથી એમના પર પથર, તીર અને તત

વારોનો વરસાદ વત્સી રહ્યો હતો ત્યારે પણ તેઓ તો પોતાની જગ્યાએ

ઊભા રહ્યા હતા અને જાનનિસારો જમણી અને ડાબી બાજુ કપાઈ

કપાઇને પડતા હતા

આવી જ રીતે હુનૈનની લડાઇમાં જ્યારે પણ સુસતમાન બહાદુરો

નાસબાગ કરતા હતા ત્યારે પણ હઝરત તો પહાડની જેમ પોતાની જગ્યા

પર અડમ ઊભા જ હતા સદાખીઓ કહે છે કે લગભગ દરેક રણક્ષેત્રમાં

તેઓ એ જગ્યાએ રહેતા હતા કે જ્યાં રહેવામાં મોટા મોટા મહાદુરો

પણ પોતાની જાનનું જોખમ સમજે પણ આવી ભય કર જગ્યાએ ઊભા

૯ ડરડો કરનાર ૧૦ હરાવનાર ૧૧ કનીલાઓ ૧૨ મેળવી દેનાર ૧૩ એ

પહાડનું નામ જ્યાંથી રમૂલને પચગામ મળ્યો હતો ૧૪ તરફ ૧૫ અહીં એનો

અર્થ કુશન છે ૧૬ કાચુ ત્રાણ ૧૭ સદીઓથી ૧૮ અજ્ઞાન ૧૯ વહાણોનો કાફલો

૨૦ દિશા

રહીને પણ તેઓ પોતાના દુશ્મન પર હાથ નહોતા ઉઠાવતા ઉદ્દત્તની લડાઈમાં મુશ્કરીકોના હુમનાથી જ્યારે તેઓનું શિરે મુખારક જખ્મી થયું અને દન્દાતે મુખારક શહીદ થયો (દાંત પડી ગયો) ત્યારે એમણે ફરમાવ્યું હતું કે “ખુદાવન્દ” એ લોકોને માફ કર, કારણ કે તેઓ સમજતા નથી”

લાખી અસહનતા અને તકનીકો વેઠ્યા છતાં પણ એમણે નિગરાને પોતાના દિવમાં સ્થાન આપ્યું નહીં અને આખરે તો એ વખત આવ્યો કે આખા અરબ પર તેમની એકચક્ર સત્તા જમી, મહાની મુશ્કેલીઓથી અબરાહને એક સલામીએ કહ્યું કે “યા રસૂલુલ્લાહ! તમે આપણા લોકો માટે દુઆ કેમ નથી માંગતા?” આ સામળીને એમનો ચહેરો લાંત થઈ ગયો તેમણે કહ્યું કે “તમારી પહેલા જે લોકો થઈ ગયા એમને તો આગથી ચીરી નાખવામાં આવતા હતા, એમના શરીર લોકોની કાસકી ઓથી છોલી નાખવામાં આવતા હતા જેથી એમના માસ અને ચામડીના ઢુકકા ઢુકકા થઈ જતા હતા, પણ આ મુશ્કેલીઓય એમને સત્યને રસ્તેથી પાઠા નહોતી ફેરવી શકી ખુદાની કસમ, ઇસ્લામ ધર્મ એક દિવસ એના અંતિમ ધ્યેય પર પહોંચશે તે એટલે મુઘી કે એક સવાર યમનથી હઝરમીત સુધી એટની નિર્ભયતાથી ચાલ્યો જશે કે એક ખુદાના સિવાય એને બીજા કોઈને ડર રહેશે નહિ”

તમને એમના વિચારની દરકાર યાદ હશે કે જ્યારે તેઓએ પોતાના કાકોને આ જવાબ આપ્યો હતો કે ‘ચચાગન, કદાચ કુરેશ મારા જમણા હાથમાં મૂકે અને ડાબા હાથમાં ચન્દ્ર મૂકે તોપણ હું સત્ય જાહેર કરવાનું બંધ નહીં કરું”

એક દિવસ બપોરને વખતે એક લડાઈમાં તેઓ એકવા કોઈ જાડની નીચે આગમ લેવા બેઠા હતા, એટલામાં એક અરબ આવ્યો અને તલવાર ખેંચીને પ્રોત્થો “અય મહમ્મદ, મતાવ કે હવે તને મારાથી કોણ બચાવી શકે એમ છે?” યજ્ઞીનથી અને નીડર અવાજે જવાબ આપ્યો કે “અલ્લાહ” આ જવાબ સામળીને તે કાપી ઊઠ્યો અને તલવારને આનમાં મૂકી દીધો

લડાઈઓનો લૂટનો માલ અને ખેબર વગેરેની જમીનની પેદાશને હાથ સામળીને તમને કદાચ એમ ખ્યાલ આવશે કે હવે ઇસ્લામની ખરીયાઈને જમાનો ખતમ થઈ ગયો અને ધયમ્મર સાહેબ ખૂન

આરામ અને ઠાઠથી જિંદગી ગુજારતા હશે પણ પવિત્ર પત્નીઓ અને પયગમ્મરના ધરના લોકોના ધરમાં જે કાર્ષ આવતું તે બધું બીજા ગઠા અને ગરીબોને આપી દેવામાં આવતું હતું ખુદ પયગમ્મરની અને એમના ધરના લોકોની જિંદગી તો તગી અને ગરીબાઈમાં જ વીતતી હતી તેઓ કહેતા હતા કે “આદમના બેટાને શરીર ઢાકવા પૂરતું એક કપડું અને પેટ ભરવા માટે લૂખી સૂખી રોગી અને પાણી પૂરના છે” અને તેઓ ખરેખર આવી જ રીતે જીવન ગુજારતા હતા હ આઈશા કહે છે કે “તેઓના કપડાંની કદી ગડી કરવી પડતી નહીં, એટલે કે એમની પાસે એક જ જોડ કપડાં હતા, તેથી કદી ગડી કરવાનો વારો જ આવતો ન હતો

હઝરતના ધરમાં કોઈ કોઈ દિવસ તો ફાકા કરવા પડતા, અને ટેટલાય દિવસ સાજનું ખાવાનું મળતું જ નહીં કોઈ કોઈ વાર લાગટ બખ્ખે મહિના સુધી ધરમાં ચૂતો જ સળગતો નહીં થોડુંક ખજૂર ખાઈને દિવસો કાઢના પડતા ક્યારેક કોઈ પાડોસી બકરીનું દૂધ મોકલતા તો તે પીને ચલાવી લેતા હ આઈશા કહે છે કે તેઓએ મદીનાના જમાનામાં કોઈ દિવસ પેટ ભરીને બે વખત ખાધું નથી

એક દિવસની વાત છે કે એક બૂખ્યો આદમી રસુનુદનાહની પાસે આ યો તેઓએ પવિત્ર પત્નીઓમાંથી કોઈને ત્યાં કહેવડાવ્યું જવામ આ યો કે ધરમાં પાણી સિવાય બીજું કશું જ નથી તેઓએ બીજો ઘેર તપાસ કરાવી ત્યાંથી પણ આજ જવામ આવ્યો ટૂંકમાં આઠ નવ ધરોમાંથી કયા ય પાણી સિવાય ખાવાની બીજી એકે ચીજ નીકળી નહીં

એક દિવસ તેઓ બૂખ્યા જ બરોમર બપોરને વખને ધરમાંથી નીકળ્યા રસ્તામાં હઝરત બક અને હઝરત ઉમર મળ્યા એ બન્ને પણ બૂખ્યા જ હતા તેઓ આ મન્નેને લાંબને હઝરત અબુ ઐયુબ અનસારીને ત્યાં ગયા એમને ખખગ પડી એટલે તેઓ દોડતા આ યા અને બાગમાં જઈને ખજૂરની એક લૂમ તોડી લાવ્યા અને સામે મૂકી આ પછી એક બકરી કાપી અને ખાવાનું તૈયાર કરાવ્યું અને સામે લાવીને મૂક્યું. હઝરત રસુને એક રોગી પર થોડુંક ગોરત મૂક્યું અને કહ્યું કે આ ફાતિમાને ત્યાં મોકલો, કેમકે એણે ટેટલાય દિવસથી ખાધું નથી

હઝરત સલઅમનુ અવસાન થયું ત્યારે એમની પાસે કોઈ મિનકત તો ન હતી પણ બિનખાનું એમનું બખ્ખતર ત્રણ ગેર જવમાં ગીરો મૂકેલું હતું

અને એઓનું અવસાન થયું તે વખતે એમણે જે ઠપકા પડેલાં હતાં એમાં ઉપર નીચે થીમડાં મારેલાં હતાં.

હઝરત શતિમા એદરા પર તેઓને ખૂબ જ પ્રેમ હતો. એમનો એ પ્રેમ મોના ચાદીના ધરેણાં અને ઈંટ ચૂનાના મકાનમાં કદી જાહેર થયો નથી. બીજી શતિમા પોતાને દાઢે કામ કરતી, મરક બરીને પાણી લાવતી, અને રમેાઈ કરતી. પિતાને જે કાંઈ દિવસ કાંઈ ગુલામ કે દામી લાવવાનું એ કહેતી, તો તેઓ કહેતા કે, બેટા, ખુદાનું નામ લે.

એક દિવસ એમને ઘેર ઘણા ગુલામો અને દાસીઓ આવ્યાં શતિમાએ પિતાને જમીને અરજ કરી તો એમણે કહ્યું કે “જાને પીદર, (પિતાના પ્રાણ) બદના અનાયો અને ચખૂતરા (સુકશ)ના મુસાફરે તારા કરતાં એના વધારે કશ્કાર છે.”

તંગીને કારણે પવિત્ર દેવી (શતિમા)ની એ હાલત હતી કે એના ઘરમાં ન તો કાંઈ દામી હતી કે ન કાંઈ નોકર હતો. ઇળા ઇળાને એના બન્ને હાથની હથેળીઓ ધસાઈ મઈ હતી પાણી બરીને એનાં ખૂમચૂત શરીરના ખભા પર લીધું ચમાકું પડી ગયું હતું. જાડું કાદવાના કામથી એમનાં કપડાં પર અને બદન પર ધૂળ છાઈ જતી હતી. તે પયમખરની પાસે મઈ કે જેમની પાસે જવાની બધાને છૂટ હતી.

ત્યાં એકેલા બધા લોકો અપ્રિયિત હતા તેથી એમને શરમ આવી, એટલે એ કાંઈ કહ્યા વગર પાછાં ચાલ્યાં આવ્યાં અને ફરી પાછાં મયાં ત્યારે હઝરતે પૂછ્યું કે તમે કાત્રે કેમ આવ્યા હતાં ? શું કાંઈ ખાસ કામ હતું ? આ વખતે પણ એમને એટલી શરમ આવી કે તે કાંઈ જોતી શક્યા નહીં, પણ જે કહેવાનું હતું તે દૈર (હઝરત અલી મુગ્તુજાએ) કહ્યું. પયમખરે કહ્યું કે “જેઓ ઘરખાર વગરના છે અને ચખૂતરા પર ગહે છે એમનો જ જ દોઝસ્ત કરવાની હું ચિન્તામાં છું, પણ કશું એ થઈ શક્યો નથી. એમની પર જે જે મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે એનો હું જવાબદાર છું અને એ દૂર કરવાનું મારું કામ છે. તારા કરતાં વધારે કશ્ક તો એમનો છે કે જેમને જૂખ અને તરસથી ડોંધ પણ નથી આવતી.” આ સાંભળીને શતિમા ચૂપ થઈ ગયાં, વધારે બોલો ન શક્યાં, કારણ કે ને જગ્યા ઉપર સભ્યતા જાળવવાની હતી પયમખરના ધરનાં લોકોની આ દશા હતી. અને આ વર્ણન એ પયમખરની પુત્રીનું છે કે જેઓ આખી દુનિયાની કુશળતા ધ્યક્ષતા હતા.